

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА
ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ**

МОНОГРАФІЯ

ГНАТЕНКО ВАЛЕРІЯ СЕРГІЇВНА

Вінниця • «ТВОРИ» • 2022

Рецензенти:

Дрозд В.Г. – начальник 3-го НДВ НДЛ проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

Романюк В.В. – завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол від 29.06.2022 р. № 6)*

Гнатенко В.С.

Г 56 **Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні :**
монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 140 с.

ISBN 978-617-552-233-2

Монографію присвячено комплексному аналізу теоретико-правової парадигми доказування у кримінальному провадженні. Визначено сучасний стан наукової розробки предмету та меж кримінального процесуального доказування, узагальнено зміст існуючих концепцій. Запропоновано поняття предмету та меж доказування, виявлено та систематизовано фактори, що впливають на їх визначення суб'єктами кримінального процесуального доказування. Розкрито залежність меж доказування від його теоретичних та методологічних основ. Охарактеризовано роль слідчого у формуванні та оцінці меж доказування, надані пропозиції з вдосконалення цього аспекту його діяльності. Виявлено зв'язки меж доказування та інституту допустимості доказів, запропоновано розширення дії інституту угоди між сторонами. Визначено роль у формуванні меж доказування учасників судочинства, що не мають в ньому інтересу. Виявлено особливості меж доказування судового розгляду та з'ясовано їх значення для обґрунтованості та вмотивованості судових рішень.

Монографічне дослідження буде корисним для науковців, викладачів, студентів, а також для працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями кримінального та кримінального процесуального права.

УДК 343.14(477)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ТА МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
1.1. Стан наукової розробки визначення предмету доказування у кримінальному процесі.....	8
1.2. Поняття предмету та визначення меж доказування.....	21
1.3. Теоретичні та методологічні основи процесу доказування.....	33
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО МЕЖІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
2.1. Доказування обставин кримінального правопорушення слідчим.....	53
2.2. Теоретичні положення визначення доказів допустимими стороною захисту та обвинувачення.....	69
2.3. Участь інших учасників кримінального провадження у доказуванні.....	83
Висновки до другого розділу.....	97
РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
3.1. Визначення меж доказування судового розгляду.....	98
3.2. Межі обґрунтованості і вмотивованості судових рішень.....	109
Висновки до третього розділу.....	120
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	121
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	124

ПЕРЕДМОВА

Проблеми кримінального процесуального доказування постійно привертають увагу вчених. Науковий інтерес до проблем збирання та оцінювання доказів є не випадковим і пояснюється їх значенням для кримінального судочинства. Доказування є центральною, стрижневою складовою кримінальної процесуальної діяльності. Належна доказова діяльність є необхідною умовою вирішення його завдань. Вирок суду, як єдина підстава застосування заходів кримінально-правового впливу, не може існувати без доказової діяльності як органів досудового розслідування, так і самого суду. Конституційна засада кримінального процесу – презумпція невинуватості – безпосередньо кореспондує з кримінальним процесуальним доказуванням. Тому подальше дослідження як загальнотеоретичних питань кримінального процесуального доказування, так і окремих його проблемних аспектів залишається важливим науковим завданням, вирішення якого буде сприяти підвищенню ефективності вітчизняного кримінального судочинства та наближенню його до європейських стандартів.

Одним з таких аспектів є межі кримінального процесуального доказування. Нагальна потреба в його науковій розробці пов'язана з кількома обставинами. По-перше, до теперішнього часу в науці кримінального процесу відсутнє стійке загальновизнане розуміння цієї кримінальної процесуальної категорії. По-друге, належне розуміння меж доказування у правозастосовній практиці є запорукою прийняття обґрунтованих, а отже, і законних кримінальних процесуальних рішень, що забезпечує дотримання прав та свобод людини. По-третє, межі є тим орієнтиром, який упорядковує доказову діяльність суб'єктів кримінального судочинства, забезпечуючи її раціональний перебіг. По-четверте, більшість слідчих та судових помилок є помилками саме неправильного визначення предмету та меж доказування.

Значний внесок к розвиток теорії кримінального процесуального доказування в цілому, та категорії меж доказування, зокрема, внесли такі науковці як: О. С. Александров, Ю. П. Аленін, О. В. Баулін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. П. Гмирко, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, Г. К. Кожевніков, В. О. Коновалова, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, О. В. Одерій, М. А. Погорецький, С. В. Слінько, С. М. Стахівський, В. М. Стратонов, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та інші вчені. В працях зазначених авторів розроблені засадничі положення доказування у кримінальному процесуальному судочинстві, але його межі становилися предметом розгляду у зв'язку з дослідженням інших проблем або лише в окремих аспектах. Монографічні дослідження меж доказування (Г. М. Мінковський, М. З. Курдадзе) відносяться до 50-80-х років минулого століття та виконані в інших суспільних та правових умовах. Таким чином, на сьогодні існує необхідність у комплексному теоретичному осмисленні категорії меж доказування: визначення її сутності, місця та ролі у доказовому

процесі, факторів, що впливають на їх формування та оцінку, особливостей їх реалізації на окремих стадіях кримінального судочинства. Зазначені обставини вказують на актуальність обраної теми дослідження.

Метою роботи є комплексне дослідження категорії меж доказування на стадіях досудового розслідування та судового розгляду і формування на цієї основі обґрунтованого наукового результату у вигляді теоретичних положень і пропозицій з вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. Наведена мета зумовила постановку наступних завдань: визначити сучасний стан наукової розробки предмету та меж кримінального процесуального доказування, узагальнити зміст існуючих концепцій; сформулювати поняття предмету та меж доказування, виявити та систематизувати фактори, що впливають на їх визначення суб'єктами кримінального процесуального доказування; розкрити залежність меж доказування від його теоретичних та методологічних основ; охарактеризувати роль слідчого у формуванні та оцінці меж доказування, надати пропозиції з вдосконалення цього аспекту його діяльності; виявити закономірні зв'язки меж доказування та інституту допустимості доказів, розкрити їх зміст; визначити роль інших учасників кримінального судочинства у формуванні меж кримінального процесуального доказування; виявити та описати особливості меж доказування судового розгляду; з'ясувати значення меж доказування для обґрунтованості та вмотивованості судових рішень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини між учасниками кримінального процесуального доказування.

Предметом дослідження є закономірності формування та оцінки меж доказування на досудовому розслідуванні та на етапі судового розгляду.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та визначених завдань. Провідним методом дослідження є діалектичний. За допомогою законів та категорій діалектики визначено зміст та структуру предмету та меж доказування, уточнено понятійний апарат, з'ясовано сутність категорій «предмет доказування», «межі доказування», «межі судового розгляду». Використання законів формальної логіки та таких її методів, як індукція і дедукція, аналіз і синтез, дало змогу визначити шлях дослідження від загального до особливого і, відповідно, структурно-логічну схему монографічної роботи, виявити властивості та ознаки досліджуваного правового явища. Із загальнонаукових методів використано системний, який дав змогу виявити вплив інституту доказів та доказування на систему кримінальних процесуальних правовідносин загалом, а також з'ясувати процесуальний порядок визначення предмету та меж доказування на досудовій та судових стадіях кримінального провадження. За допомогою структурного та функціонального методів виявлено й досліджено основні закономірності та тенденції розвитку інституту доказування в контексті розширення засади змагальності й збалансування процесуальних можливостей сторін. Із спеціально-наукових методів використано формально-юридичний (догматичний), який дав змогу визначити й

проаналізувати нормативно-правовий зміст доказування та його меж на різних стадіях кримінального провадження. Історично-порівняльний метод дав змогу визначити закономірності генези досліджуваної категорії та з'ясувати сучасний стан її наукової розробки. За допомогою компаративістики були досліджені поняття та змісту предмету та меж доказування, а також здійснене порівняння норм вітчизняного та закордонного законодавства з досліджуваної проблематики. Статистичний та соціологічний методи використано для узагальнення слідчої й судової практики застосування КПК України, проведення опитування та анкетування, обробки отриманих даних, аналізу іншої емпіричної інформації. Усі методи дослідження використовувались у взаємозв'язку, що забезпечує достовірність наукових результатів.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, що містяться у працях українських і іноземних учених у галузі теорії права, кримінального права, кримінального процесу та криміналістики.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., нормативно-правові акти України та законодавство закордонних держав, рішення Європейського Суду з прав людини.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, отримані під час аналізу й узагальнення матеріалів 300 кримінальних проваджень, розглянутих судами України; опублікованої судової практики, судової статистики та інформації Офісу Генерального прокурора України, МВС України; результатів анкетування 40 слідчих органів прокуратури, 150 слідчих підрозділів МВС України, 45 суддів місцевих 25 суддів Апеляційних судів міст Харкова, Києва, Дніпра, Полтави. Під час роботи над дослідженням автором використано власний практичний досвід роботи у прокуратурі Харківської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що монографія є одним з перших в Україні комплексних наукових досліджень категорії меж кримінального процесуального доказування, в якому визначено її сутність, взаємозв'язок з іншими поняттями та категоріями кримінального процесу, закономірності практичної реалізації. У дослідженні сформульовано та обґрунтовано низку нових висновків і рекомендацій, до найбільш суттєвих з яких можуть бути такі: *уперше*: систематизовано фактори, що впливають на визначення суб'єктами доказування його меж, запропоновано їх поділ на кримінальні процесуальні (нормативні) та криміналістичні; узагальнено процесуальні форми недопустимості доказів, обґрунтовано доцільність поширення інституту угоди між сторонами провадження на питання допустимості доказів та обрання запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою, запропоновано відповідні правові моделі; розкрито роль кримінальних процесуальних гарантій у формуванні належних меж доказування у кримінальному провадженні; *удосконалено*: сутнісні характеристики меж кримінального процесуального доказування та їх поняття: під межами доказування запропоновано розуміти сукупну

змістовно-структурну характеристику доказів у кримінальному провадженні, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним рівнем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення; розуміння взаємозв'язку меж доказування з іншими кримінальними процесуальними категоріями; наукові положення, що визначають процесуальний статус слідчого як суб'єкта доказування; обґрунтовано доцільність зменшити його залежність від прокурора та детальніше унормувати відносини з оперативними підрозділами; *набуло подальшого розвитку*: теоретичні положення щодо діяльності суду з перевірки та оцінки доказів у кримінальному судочинстві; пропозиції щодо вдосконалення процесуального статусу окремих учасників кримінального процесуального доказування; зміст вимог щодо обґрунтованості та вмотивованості судових рішень.

Практичне значення одержаних результатів. полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі висновки та пропозиції є певним внеском у розвиток кримінально-процесуальної теорії й можуть бути використані в різних галузях діяльності, а саме: *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для подальшого науково дослідження меж кримінального процесуально доказування та пов'язаних з ними правових інститутів; *правотворчій діяльності* – при підготовці проектів, змін і доповнень до чинного КПК України та відомчих нормативно-правових актів з питань діяльності суб'єктів кримінального процесуального доказування; *правозастосовній діяльності* – під час збирання, перевірки та оцінки, доказів уповноваженими суб'єктами дій на різних стадіях кримінального провадження; *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників та інших навчально-методичних матеріалів та безпосередньо в процесі викладання курсу «Кримінальний процес України», а також пов'язаних з ним спецкурсів.

Варто відзначити, що в одній роботі неможливо розкрити всі доктринальні положення кримінального процесу, того чи іншого елементу, які є різноманітними не тільки в теорії, але практики застосування меж доказування на досудовому розслідуванні та на етапі судового розгляду. В монографії зроблено акцент на системний підхід використання норм матеріального та процесуального права, показано численні теоретичні та практичні прогалини чинного законодавства, які постійно потребують вирішення питань, що виникають під час встановлення меж кримінального процесуального доказування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ТА МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Стан наукової розробки визначення предмету доказування у кримінальному процесі

Аналіз сучасного стану наукових розробок доказів визначено трьома основними науковими концепціями, які суттєво впливають на розвиток вітчизняної доктрини кримінального процесу.

Перша концепція полягає в теоретичних розробках предмета доказування як кримінальної процесуальної діяльності, що включає до себе елементи збирання та оцінки доказів. У цьому контексті автори визначають допустимість, належність, недопустимість доказів. Методологічною основою зазначеної концепції є філософська теорія пізнання та її складова – теорія відображення.

Друга наукова концепція побудована Російською процесуальною школою, підґрунтям якої є «змагальна парадигма доказування істини». До теоретичних положень цієї концепції належить інформаційно-комунікативна модель взаємодії учасників досудового розслідування і судового провадження.

Підвалинами третьої концепції доказування є пізнавально-практична, правова та логіко-психологічна діяльність. Методологічними засадами цієї концепції є теорія пізнання, аргументації, інтерпретації та основу – системно аналітична діяльність.

Інші теоретичні розробки лише доповнюють одну з визначених концепцій, але суттєво не впливають на теоретичну доктрину доказування у кримінальному процесі.

Перші наукові розробки теорії доказів та предмету доказування у кримінальному процесі були визначені у Статуті кримінального судочинства 1864 року. Статут кримінального судочинства був розроблений за редакцією професора М.М. Гернета. Наукові положення Статуту вказували на теоретичні розробки доказів як інституту кримінального процесу. Логічною основою побудови теорії доказів, доказування обставин кримінального правопорушення є елементи дослідження кримінального правопорушення (злочину), яке мало місце у минулому за допомогою їх логічного визначення та встановлення істини, а також вини підозрюваного, обвинуваченого та кваліфікація його протиправних дій за складом кримінального правопорушення. Суддя, колегіальний суд мали проаналізувати судові докази та встановити, чи вони є допустимими, достовірними, достатніми. Суд досліджував докази у судовому провадженні. Фактичні дані, які не могли бути допустимими доказами, суддя обґрунтовано виключав з мотивувальної частини вироку. Вирок проголошувався на підставі тільки допустимих доказів.

Слід зазначити, що вплив наукових розробок К.Д. Анцифірова, який у монографії «Кримінальне право та судоустрій» [8, с. 232], В.Ф.

Дерюжинського – у монографії «Habeas Corpus Act» [99, с. 45], О.М. Бобрищева-Пушкіна – у монографічному дослідженні «Емпіричні закони діяльності російського суду присяжних» [42, с. 507] надали нові теоретичні положення інституту доказів. Зазначені вчені вважали, що докази мають бути визначені у кримінальному процесі як судові докази. Суддя, на підставі дослідження доказів, був пов'язаний обвинувальним актом та, на підставі кваліфікації кримінального правопорушення, розглядав кримінальне правопорушення у судовому засіданні у визначених межах. Після встановлення всіх обставин кримінального правопорушення у перебігу судового розгляду та дослідження обставин, що підлягають доказуванню, суд встановлював склад кримінального правопорушення за чинним законодавством про кримінальну відповідальність та проголошував вирок.

В основу теорії доказів (яка постійно розвивається та удосконалюється) було покладено теоретичні розробки перших вчених Царської Росії.

Теоретичні положення теорії доказів у кримінальному процесі знайшли своє відображення у наукових публікаціях та монографіях таких вчених-юристів, як Ю.П. Аленін, Р.С. Белкін, А.В. Белоусов, А.І. Вінберг, А.Я. Дубінський, Г.І. Кочаров, Г.М. Міньковський, В.М. Галкін, Г.Ф. Горський, В.П. Гмирко, Л.Д. Кокарев, П.С. Елькінд, В.Я. Дорохов, В.В. Золотих, М.П. Кузнецов, М.М. Михеєнко, С.М. Стахівського, В.П. Шибіко, О.Г. Шило та інших вчених, які надали теоретичний зміст поняттю доказів, визначили їх процесуальну форму закріплення у кримінальному процесі [3; 36; 37; 40; 58; 68; 73; 74; 93; 100; 121; 147; 172; 173; 225; 252].

Монографія «Теорія доказів у радянському кримінальному процесі», яка написана колективом авторів Г.М. Міньковським, В.Г. Танасевич, М.В. Жогіним та ін., визначала, що теорія доказів – система теоретичних положень, що входить у кримінальний процес. На їх думку, предметом доказування є правові норми, що встановлюють процесуальний порядок збирання, закріплення, дослідження та оцінки фактів, фактичних даних, що процесуально закріплені під час досудового провадження за допомогою процесуальної форми як докази. Звернено увагу на процедурну діяльність слідчого, прокурора та суду під час виникнення, обробки, передачі інформації, яка має бути доказовою під час доказування вини підозрюваного (обвинуваченого) та її розгляду сторонами кримінального провадження під час судового розгляду. Автори звертали увагу на співвідношення доказів, які встановлені на стадії досудового розслідування та доказів, на підставі яких колегіальний суд проголошує вирок [111, с. 6].

С.І. Вікторський, Л.Є. Владимиров зазначали, що докази мають визначатися на підставі методу математичного моделювання, який відображає ступень достовірності встановлення доказів. Під час оцінки судових доказів, суддя отримує імовірний доказ (probable evidence), який під час судового розгляду може бути перевірений за допомогою слідчого експерименту. Всі докази повинні бути перевірені під час судового розгляду судом за участю сторін процесу. Межі судового розгляду мають бути

встановлені на підставі предмету доказування обставин кримінального правопорушення [56, с.10; 65, с. 89].

М.А. Чельцов розглядав докази, як предмети матеріального світу, за допомогою яких слідчий, прокурор, суд повинні їх оцінити за внутрішнім переконанням, а суддя має процесуальні підстави для ухвалення вироку. Тільки суддя, колегіальний суд відповідає за постанову обґрунтованого, неупередженого вироку та визначає вид кримінального покарання таким чином, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності, та засуджений в міру своєї вини [248, с. 437-438].

Перші процесуальні основи інституту доказів були побудовані після прийняття Кримінально-процесуального кодексу України 1961 року. Новелою цього закону стало встановлення процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, участь захисника на стадії досудового провадження, забезпечення процесуальних гарантій учасників та ін.

Стан наукової розробки теоретичних положень визначення доказів включає дві концепції.

Перша включає до себе єдине визначення доказів, що ґрунтується на визначенні та нерозривності фактичних даних та їх джерел. Цю концепцію розробляли С.А. Альперт, Ю.М. Грошевой, В.Т. Нор, Н.В. Сибільова, М.Є. Шумило [9; 10; 81; 180; 218; 254].

Друга концепція включає до себе зміст та процесуальне поняття доказів, яка виходить зі змісту ст. 84 КПК України. Дану концепцію пропонували М.М. Міхєенко, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова [172; 225; 239].

Перша наукова концепція визначала положення допустимості до головного факту доказування та відносності доказів до предмету доказування у кримінальному процесі.

М.В. Азаренко, А.А. Давлетов, І. Боднар, Б.Т. Безлепкін, Л.Я. Гордін та ін. визначали, що докази є допустимими фактами, які встановлені під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та судових дій. Допустимість доказів включає до себе предмет доказування. Слідчий, прокурор повинні збирати докази процесуальним шляхом та під час їх дослідження та оцінки встановити чи відносяться вони до предмету доказування [1, с. 123; 32, с. 59; 35, с. 78; 85 с. 8].

О.І. Александров, В.Д. Арсєньєв, Н.О. Сидорова, В.З. Лукашевич та інші вказували, що докази це фактичні дані, що вказують на обставини кримінального правопорушення та встановлюються на підставі положень чинного кримінального законодавства. При цьому автори вказували, що оцінка факту повинна бути встановлена на підставі сукупності всіх зібраних під час досудового розслідування доказів [2, с. 66].

С.С. Алексєєв, С.А. Альперт, Ю.М. Грошевий, В.М. Хотинець, О.І. Трусов та ін. вказували, що докази це фактичні дані, факти, відомості про факти, а також процесуально закріплені та оцінені докази, які вказують на вину або невинуватість підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні. Всі процесуальні докази виходять з джерел доказів. На підставі

аналізу фактів, слідчий має право проводити слідчі (розшукові) дії в напрямку визначення кваліфікації кримінального правопорушення, закріплює за допомогою доказів склад кримінального правопорушення та визначає вину підозрюваного, обвинуваченого [5, с. 99; 10, с. 94; 11, с. 14; 81; 236, с. 45].

КПК України визначив докази та їх змісту у ст. 84 КПК України: «Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню».

Однак, чинний КПК України поєднує не тільки факти, фактичні дані та відомості про факти, а і надає структурну побудову доказів, а саме визначає допустимість, належність, недопустимість доказів у кримінальному процесі. Слід звернути увагу на окремі положення КПК України.

КПК України встановлює «належність або неналежність доказів, допустимість або недопустимість» у кримінальному провадженні.

Стаття 88 КПК України визначає докази, які відомості про факти. Докази та відомості можуть бути визначені допустимими доказами, якщо сторони погоджуються визначити їх допустимими.

Належні докази визначені у ст. 85 КПК України, що є доказами, які прямо чи не прямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому кримінальним процесуальним кодексом.

Ст. 87 КПК України визначає процесуальний зміст недопустимості доказів. А саме, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих законодавством України, а також будь-які докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Істотні порушеннями прав людини і основоположних свобод включають до себе: здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; порушення права особи на захист; отримання показань від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; порушення права на допит двох або більшої кількості осіб; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні; докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного,

обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Однак, закон надає підстави для проведення його аналізу та вказує, що докази можуть бути визнані судом допустимими під час судового розгляду якщо сторони погоджуються, щоб докази були визнані допустимими.

Недопустимі докази можуть бути визнані сторонами процесу та судом допустимими у разі, якщо вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення. Їх подає сам підозрюваний, обвинувачений та вказує про допустимість доказу, відносно доказування обставин кримінального правопорушення. Підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

У разі встановлення недопустимості доказу на стадії судового розгляду, суддя визнає доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження.

Теорія кримінального процесу запропонувала розподіл доказів. Розподіл доказів визначає встановлення доказів за процесуальними критеріями, що вказує на відношення доказу до складу кримінального правопорушення.

М.М. Полянський, М.С. Строгович, В.М. Савицький, А.А. Сельніков та ін. надали визначення процесуального доказу, як багатозначних виразів у процесуальному значенні правової термінології «без запровадження будь-якої загальної дефініції» [198].

Такі термінологічні визначення доказів надали можливість їх поділу у кримінальному процесі на обвинувальні або виправдувальні, що встановлює їх відношення до обвинувачення. Обвинувальні докази встановлюють наявність суспільно небезпечного діяння, вчинення його певною особою та обставин кримінального правопорушення. Виправдувальні вказують на відсутність вини обвинуваченого. Прикладом виправдувального доказу є алібі.

Теорія кримінального процесу постійно розвивається та удосконалюється, а нові наукові розробки визначили нові елементи доказів, зокрема: достатність, достовірність доказів. Сутність даних елементів полягає в тому, що слідчий, прокурор, суд, формулюючи обвинувачення, повинні сформулювати докази таким чином, щоб визначити їх ступінь інформаційної якості, яке підтверджує обвинувачення або спростовує його. Однак достатність або достовірність доказів можна встановити на підставі допустимості або недопустимості доказів відповідно до предмету доказування.

А.Р. Белкін, В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько та ін., на підставі теоретичних положень криміналістики висловили наукову думку, що деякі види доказів не можуть бути прямими. Зокрема, висновок експерта. У цьому контексті висновок експерта, який є доказом у кримінальному провадженні,

якщо він не співпадає з іншими доказами не може бути прямим доказом, що вказує на вину підозрюваного, обвинуваченого [38, с. 110; 136; 253, с. 110].

М.В. Азаренок, А.А. Давлетов, Р.Ю. Савонюк, О.С. Саїнчін вважають фактичні дані, або свідчення про факти, які процесуально закріплені як доказ спочатку похідним, оскільки вони базуються на інших доказах та можуть виходити з джерел доказів. Таке теоретичне визначення розвиває теорію доказів та надає додаткового обґрунтування [1, с. 123-124; 214, с. 37; 216, с. 127].

О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський, Ф.Н. Фаткуллін, С.С. Чернявський та ін. вчені визначають елементи первинних доказів, а саме доказ, який отриманий з джерела доказової інформації. Другий елемент доказу є похідним, а саме висновок експерта, як і будь-який інший документ буде похідним, коли він є не оригіналом, а копією. Сенс в тому, щоб усвідомити і врахувати розглянуті особливості доказів [24; 25; 26, с. 21; 225, с. 13; 242, с. 39; 246, с. 56].

А.С. Александров, М.П. Поляков, В.Т. Томін формулюють тезу про «обмежувальний перелік джерел доказів» [234, с. 68-72].

О.П. Рижаків надає аналіз переліку джерел доказів. Він вказує на теоретичні питання складання протоколу слідчих (розшукових) і судових дій. За результатом аналізу пропонується іменувати джерела не протоколом, а результатами проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, оскільки протокол не може бути доказом без урахування всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [211, с. 17-21].

О.Р. Міхайленко, М.М. Міхеєнко, В.П. Шибіко, А.Я. Дубінський, І.Л. Петрухін, М.А. Погорецький, С.А. Шейфер пропонують відмовитися від вживання терміна «джерело доказів», стверджуючи, що ця правова категорія існує в дійсності, але потребує нового найменування [170, с. 167; 172, с. 74; 173; 192, с. 92; 195; 251, с. 17].

М.С. Строгович вказував на два компонента змісту доказів. Перший – докази є джерелами відомостей про факти, другий – окремого джерела, який є висновком для визначення вини обвинуваченого у суді. З його висловлювання можна визначити, що доказом є відомості про факт, а з іншого – це факт, з якого визначається висновок про інший факт, і які пов'язані між собою. Оскільки факт кримінального правопорушення, який мав місце у минулому слідчий повинен встановити після його вчинення, то це є більш точне найменування доказів [230, с.81].

В.П. Гмирко, В.Я. Дорохов зазначили, що джерела доказів у відриві один від іншого не складають судові докази, і визначили докази як свідчення про факти. Джерела доказів, встановлені у чинному КПК, обмежені, що не дає можливості слідчому забезпечити розкриття кримінального правопорушення законними засобами, або за допомогою проведення оперативно-розшукової діяльності [93, с. 17; 100, с. 110-113].

Н.М. Басай, Д.І. Бедняков, А.П. Гагаловська вказували, що джерела доказів це носії доказової інформації. Такий носій застосовується для

подальшого використання інформації про кримінальне правопорушення, особу, яка його вчинила, та може переносити цю інформацію у часі та просторі. Вони відстоювали необхідність застосування непроцесуальної інформації, яка вказує на обставини кримінального правопорушення у кримінальному процесі [16, с. 9; 34, с. 56; 67, с. 10].

Кримінальний процес встановив, що джерела доказів мають бути встановлені за допомогою їх процесуального закріплення в процесуальній формі у перебігу проведення слідчих (розшукових) дій; визначення речових доказів; документів; висновків експерта.

Процесуальна форма доказування встановлена обов'язком доказування обставин кримінального правопорушення стороною обвинувачення. Слідчий, прокурор повинні під час проведення слідчих (розшукових) дій, за допомогою протоколу, закріпити фактичні дані, факти вчинення кримінального правопорушення. Форма протоколу має чіткий процесуальний зміст. В окремих випадках під час складання протоколу мають бути присутні поняті, спеціаліст.

Ст. 98 КПК України вказує, що «речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення».

Ст. 99 КПК України надає визначення документів в кримінальному провадженні, а саме: «документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження».

В.М. Стратонов запропонував розширити перелік речових доказів, віднесши до таких «знімки, зліпки, відбитки і записи, виконані фотографічним, механічним чи іншим способом, що забезпечує точність відтворення» [226, с. 121].

Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко, В.М. Хотинець, В.Я. Дорохов, О.М. Ларін визначають процес формування речових доказів; з одного боку – матеріальні сліди предмета, з іншого – їх сприйняття і фіксація в процесуальних документах [80; 81, с. 79; 83; 100, с. 88; 152; 153; 154; 155, с. 65].

Відповідно до ст.ст. 101-102 КПК України, «висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи».

Чинним КПК України встановлено, що експертний висновок є доказом, який вказує на особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Експерт має процесуальні повноваження щодо встановлення доказів, які визначають об'єктивність досудового та судового провадження. Тому, в окремих випадках, на підставі висновку експерта, слідчий, прокурор, суддя визначають вину підозрюваного (обвинуваченого).

Як свідчить практика, у 5% випадків експертний висновок не відповідає матеріалам кримінального провадження. Зокрема, висновок експерт складає на підставі матеріалів, які йому надає слідчий, тому можливі помилки експертного дослідження. У 15% випадків експерт не завжди має високу кваліфікацію, що негативно впливає на проведення дослідження. У 80% випадків експерт повинен встановити обставини кримінального правопорушення, яке було вчинено у минулому, а це не завжди можливо.

Окрема категорія доказів не відносяться до об'єктів матеріального світу та виявляються, фіксуються, досліджуються і оцінюються, як носії доказової інформації. Наприклад, для встановлення причини смерті слідчий зобов'язаний призначити судово-медичну експертизу, надати питання експерту, хоча слідчий самостійно, вже після оцінки фактичних даних, місця знаходження трупа, вхідного та вихідного відтворю пострілу, місця знаходження пулі визначає, що смерть є насильницькою і починає проводити слідчі (розшукові) дії, які є предметом доказування без допомоги експертного висновку, а керується правилами пізнання.

М.А. Погорецький, М.Є. Шуміло, Л.Д. Удалова вказують, що докази є однією процесуальною категорією та не має необхідності розподілу їх на досудові та судові докази [195; 240; 254].

Ми не погоджуємося із таким твердженням. Стаття 374 КПК України визначає докази, які є фактом підтвердження встановлених судом обставин вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим. Таким чином суд визначає докази як судові докази. На підставі судових доказів суддя проголошує вирок. Отже, суддя повинен встановити чи було вчинено кримінальне правопорушення дійсно обвинуваченим; чи може він відповідати за його вчинення згідно з законодавством про кримінальну відповідальність. Суддя аналізує обставини кримінального правопорушення, які мали місце у минулому, за допомогою достовірності наданих доказів та встановлює істину у справі. Тільки у вирокі суду суддя має право визнати обвинуваченого винним на підстав судових доказів.

Окремо доцільно зупинитись на науковій розробці доказування істини. Теоретичні положення цієї концепції включають інформаційно-комунікативну модель взаємодії учасників досудового розслідування і судового провадження.

В.М. Тертишник у монографії «Гарантії істини та захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі» надав розгорнуте визначення істини щодо встановлення обставин кримінального правопорушення. Сутність його наукової позиції: теоретичні положення щодо окремих елементів належності доказів та практичні аспекти коли докази не можна визнавати істинними,

тому що вони не співпадають з фактичними обставинами кримінального правопорушення [231, с. 121].

Аргументацією його позиції може бути факт кримінальної діяльності – виготовлення фальшивих грошей, які є предметом кримінального правопорушення але були вкрадені. В даному разі виготовлення фальшивих грошей це тяжке кримінальне правопорушення, яке прямо вказує на обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та вказує на можливість використання їх як доказів під час досудового розслідування за фактом крадіжки.

Слідчий повинен формувати докази на підставі фактичних даних, відомостей про факти, джерел фактичних даних. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя, колегіальний суд на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження після отримання фактичних даних, фактів, відомостей про факти, доказової інформації за встановленою процесуальною процедурою мають оцінити докази щодо встановлення вини підозрюваного (обвинуваченого). Докази збираються, оцінюються відповідно до загальних правил пізнання. Факт, який не відповідає загальним правилам доказування слідчий, прокурор, суддя повинні виключити із обвинувачення.

Сучасна доктрина кримінального процесу побудована таким чином, що на стадії досудового провадження у разі проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи людини і громадянина здійснюється судовий контроль за проведення окремої категорії слідчих (розшукових) дій. Статтею 3 КПК України встановлено нового учасника кримінального процесу на стадії досудового провадження, який забезпечує гарантії судового розгляду встановлення істини – слідчого суддю. Він не є стороною обвинувачення. На стадії досудового провадження слідчий суддя надає санкцію на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема: обшуку, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, затримання та взяття під варту підозрюваного тощо.

Окремо необхідно зупинитися на ст. 225 КПК України. В даному разі тільки слідчий суддя у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні. Закон визначив, що слідчий суддя проводить допит, але не визначив механізм коли слідчий повинен надати клопотання про проведення такого допиту.

На нашу думку, доцільно внести доповнення до ст. 225 КПК України такого змісту: «... слідчий, у разі необхідності, має процесуальне право звернутися з клопотанням до слідчого судді про проведення допиту, а слідчий суддя повинен протягом 24 годин провести даний допит». Такий підхід обумовить наявність додаткового чинника у визначенні допустимості

доказів у кримінальному процесі. Тому що у разі смерті свідка тільки сторони процесу повинні прийняти рішення щодо допустимості доказу – протоколу допиту свідка під час досудового провадження, як допустимий доказ під час судового розгляду.

Суддя формує докази та встановлює межі доказування під час судового розгляду на підставі показань учасників кримінального провадження; речових доказів; документів; висновку експерта та ін. Судовий розгляд включає до себе перевірку доказів. Суддя, сторони кримінального провадження перевіряють та оцінюють докази відкрито, гласно, у присутності сторін.

Суддя має процесуальну можливість скасування окремих доказів, виключення їх з обвинувачення. Отже, вина обвинуваченого повинна бути встановлена на підставі судових доказів, які знайшли своє відображення під час судового розгляду, а прогалини досудового розслідування залишаються до кінця не вирішеними.

В даному разі можна побудувати комунікативну модель взаємодії між слідчим та судом:

- слідчий повинен формулювати докази на підставі фактичних даних, відомостей про факти, джерел фактичних даних на стадії досудового провадження;

- слідчий суддя у разі проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи людини і громадянина здійснює судовий контроль за проведенням окремої категорії слідчих (розшукових) дій;

- слідчий суддя у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, поводить допит в суді;

- суддя формує докази та встановлює межі доказування під час судового розгляду на підставі показань учасників кримінального провадження; речових доказів; документів; висновку експерта;

- сторони кримінального провадження мають процесуальні повноваження щодо збирання, оцінки доказів відповідно до загальних правил пізнання. Факт, який не відповідає загальним правилам доказування слідчий, прокурор, суддя повинні виключити із обвинувачення.

Третя концепція доказування у кримінальному процесі включає до себе процесуальний інститут доказів у поєднанні з криміналістикою, зокрема доказування є різновид процесу пізнання, що відповідає законам логіки.

Наукові розробки сучасної концепції предмету доказування окремими авторами визначені на підставі філософії права, яка має дві градації істини. Перший вид істини є за допомогою свого знання, життєдіяльності, логічного аналізу. Другий вид встановлення істини за допомогою іншої істини. В даному разі його можна визначити як інтуїцію. Таким чином, встановлений факт є доказом, який пізнається за допомогою фактичної достовірності.

В.П. Корж, Є.Д. Лукьянчиков, Л.М. Лобойко, В.М. Стратонов, В.А. Стрёмовський зазначають, що слідчий, прокурор, суддя мають керуватися законами пізнання, логічних правил під час оцінки доказів [133, с. 35; 158; 161; 226, с. 111; 227].

М.М. Басай, М.І. Бажанов, Є.Г. Веретехін, В.М. Ліщенко та ін. вказують на теоретичні проблеми та практичні питання, які виникають під час встановлення істини у кримінальному провадженні [16, с. 8; 17; 53, с. 17; 156, с. 9].

На підставі аналізу практики процесуальної діяльності слідчого можна визначити, що процесу пізнання повинно відповідати практична життєдіяльність, чітке знання чинного законодавства тощо.

Доцільно виділити два види кримінального процесуального доказування за допомогою логічних законів та практики їх використання. Зокрема, доказування як дослідження обставин кримінального правопорушення на підставі доказів, які отримані на стадії досудового розслідування. Другий вид є логічний процес пізнання та встановлення істини у кримінальному провадженні.

На думку Л.М. Лобойка, кримінальне процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінальної процесуальної діяльності, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні достовірного висновку про доведеність вини особи [158, с. 39].

Л.Д. Удалова, С.І. Щериця, С.Л. Савицька, О.О. Уварова та ін. вважають, що доказування – це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність із збирання, перевірки та оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [240, с. 37; 241, с. 78].

О.Г. Ковальов визначає процес доказування, як формування, перевірку та оцінку доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного і справедливого рішення [139, с. 37].

В.П. Гмирко, Л.М. Карнеева у монографічних дослідженнях розглядали теоретичне поняття доказів, доказування та встановлення істини. На їх думку, доказ є складовою частиною предмету доказування за допомогою якого сторони процесу встановлюють істину [93, с. 34; 128, с. 7].

В.П. Гмирко надав новий погляд на концепцію істини у кримінальному провадженні. Зокрема, він визначає, що «... реконструкція логіки дослідження фундаментальних питань доказування засвідчила, що в науці вітчизняного кримінального процесу існує «розрив» між діяльнісним позиціонуванням доказування, а не практикою його теоретичного опанування (осмислення). Однією з таких альтернатив може бути «вихід» на систему осмислену діяльнісну методологію (СМД – методологія), як наддисциплінарний засіб теоретичного аналізу феномена доказування в кримінальному провадженні. У даному контексті конче треба чітко

позиціонуватись: в доказовому диспозитивні положення «правда» – «совість» – «істина» – «справедливість» філософський концепт істини має відігравати роль фундаментальної цінності – морально-пізнавального ідеалу: хто не змагає до речей неможливих, ніколи їх не досягає». [93]

Теоретичні розробки вчених-юристів вказують, що факт про кримінальне правопорушення, вину підозрюваного (обвинуваченого) повинен бути процесуально закріплений слідчим, який перевіряє докази у сукупності з іншими обставинами, які підлягають встановленню та доказуванню у кримінальному провадженні. Необхідно зазначити, що предмет доказування повинен включати сукупність доказів, що вказують на вину підозрюваного (обвинуваченого).

Таким чином, процес пізнання для слідчого щодо формування доказів доцільно визначити у наступному:

- процесуальні факти, які мають значення для визнання доказів, що підтверджують вину підозрюваного, обвинуваченого;
- матеріальні констатації фактичних даних, які відображаються у речових доказах, документах, матеріальних носіях технічної інформації;
- процесуальний, життєдіяльний досвід слідчого, прокурора, слідчого судді, колегіального суду, які досліджують докази;
- процесуальні положення встановлення істини у кримінальному провадженні.

Новелою чинного КПК України (ст. ст. 246-266) є нові форми та методи отримання фактів вчинення кримінального слідчим на стадії досудового розслідування. Здійснюючи кримінальне провадження слідчий проводить негласні слідчі (розшукові) дії, які за допомогою технічних засобів забезпечують фіксування протиправної діяльності підозрюваного.

В даному разі процесуальна діяльність слідчого включає до себе збирання, дослідження, оцінку, використання фактичних даних, які слідчий закріплює як докази за допомогою процесуальної форми.

Збирання доказів – процесуальна діяльність, яка здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, щодо встановлення фактів, їх процесуального закріплення за допомогою процесуальної форми як доказів. Оцінка доказів передбачає процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, колегіального суду яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законами логіки, учасники процесу за своїм внутрішнім переконанням оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Загальні положення проведення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі були розроблені фахівцями оперативно-розшукового права. Необхідно звернути увагу на теоретичні розробки О.М. Бандурки, автора монографії «Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності», авторів В.Б. Рушайло, К.В. Суркова, Ю.В. Кваши – у підручнику «Основи

оперативно-розшукової діяльності», Р.Ю. Савоноука, О.І. Сергеева, С.Г. Тагієва, С.С. Чернявського та ін., які висловлювали думку, щодо визначення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час фіксації факту вчинення кримінального правопорушення у процесуальному вигляді, як документів, протоколу або в його додатках. Вони надали значення таких результатів як «інші документи» [21, с. 152; 214, с. 37; 210; 217, с. 10; 246, с. 222].

О.В. Баулін, Н.С. Карпов, С.М. Стахівський, С.І. Лук'янець, О.І. Пашинін, М.А. Погорецький, Р.С. Тагієв, М.Є. Шуміло та ін. розглядали процесуальне правове значення оперативних матеріалів, отриманих за результатами застосування негласних слідчих (розшукових) дій [24; 25, с. 45; 26, с. 21; 187, с. 145; 195; 235, с. 221; 254, с. 452].

А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.С. Степанюк та ін. вважають, що результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій мають доказове значення щодо вчинення кримінального правопорушення. Отримані у перебігу їх проведення речові докази, документи, додатки до документів або висновків спеціалістів, експертів або зразків для порівняльного дослідження слідчий повинен відобразити у протоколі проведення слідчої (розшукової) дії. Чинний КПК України вказує, що слідчий повинен провести негласні слідчі (розшукові) дії, в окремих випадках він може їх провести самостійно [66, с. 111].

Ст. 259 КПК України визначає, що інформація, яка отримана в наслідок втручання у приватне спілкування є доказом. На нашу думку, законодавець не чітко визначили положення доказів щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ст. 253 КПК України визначає, що відомості, речі та документи можуть бути отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Існує необхідність визначення, що саме отримує слідчий під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. КПК України вказує на інформацію, відомості, речі або документи.

За сучасною науковою доктриною, результати ОРЗ та застосування технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій – це фактичні дані, що вказують на обставини вчинення кримінального правопорушення підозрюваним.

По-перше, результати ОРЗ відображені у документах, протоколах. Прикладом є звукозапис, який процесуально оформлюється за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, фото-відео зйомка, фототаблиця, яка є додатком до протоколу слідчої (розшукової) дії. Дані отримані за допомогою технічних можливостей їх застосування після ретельної перевірки у сукупності зі всіма матеріалами кримінального провадження мають бути визначені як докази, що вказують на вину підозрюваного (обвинуваченого).

По-друге, фактичні дані, що вказують на ознаки кримінального правопорушення можуть бути зафіксовані усно, письмово, або на носії інформації технічного використання. За результатами проведення

експертизи, яка підтверджує матеріали звукозапису слідчий має процесуально визначити результати звукозапису, як доказ.

Таким чином, за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий отримує фактичні дані, які процесуально він повинен зафіксувати шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема проведення допиту, огляду, слідчого експерименту, а також призначення судової експертизи та отримання висновку експерта, який є доказом у кримінальному провадженні.

Тому правильно судово-слідча практика ставить питання щодо самостійності проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим. Тільки слідчий повинен самостійно проводити слідчі (розшукові) дії та закріпити факти, фактичні дані за допомогою процесуальної форми – протоколу.

За результатами узагальнення емпіричного матеріалу нами встановлено, що 85% слідчих не мають технічних можливостей проведення та фіксації негласних слідчих (розшукових) дій; 10% – надають доручення оперативним підрозділам на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 5% – застосовують для проведення таких дій технічні можливості спеціалістів Національної поліції України.

1.2. Поняття предмету та визначення меж доказування

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні мають бути встановлені на підставі фактів, відомостей про факти, фактичних даних, процесуально встановлених доказів. Значущість цього положення визначається тим, що на підставі доказів слідчий, прокурор, суддя, колегіальний суд вирішує питання щодо вини (обвинуваченого), а суддя (колегіальний суд) ухвалює вирок.

Предмет доказування у кримінальному процесі визначений як система обставин, які відображають процесуальний зміст розслідування кримінального правопорушення. Всі обставини, які належать до предмета доказування встановлюють шляхом проведення слідчих (розшукових) дій.

У науці кримінального процесу наявні декілька визначень предмету доказування. За однією концепцією, предмет доказування це предмет дослідження обставин, які підлягають доказуванню по кримінальному провадженню або предмет пізнання [160]. За іншою – предмет доказування це межі доказування, які встановлюються слідчим, прокурором та судом [90; 94; 111].

До складових предмету доказування, визначених як комплекс обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні належать: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

3. винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

4. вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

5. обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

6. обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

7. обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

8. обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Слідчий, прокурор повинні визначити предмет доказування на підставі складу кримінального правопорушення відповідно до норм Кримінального кодексу України. Суддя повинен визначити предмет доказування на підставі доказів, які набули процесуальної форми під час судового розгляду кримінального провадження.

Однак, не всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначено у ст. 91 КПК України. Тому тривають теоретичні дискусії щодо предмету доказування. Зокрема, в контексті наявності головного факту та допоміжних інформаційних блоків, які надають фактичні дані, що слідчий може використати під час доказування.

Закон встановлює, що обов'язок доказування покладається на сторону обвинувачення. В окремих випадках на потерпілого, який має право надання матеріалів, що викривають підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення. Також у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення потерпілий має право на підтримку обвинувачення в суді.

Сторона захисту, а саме захисник (адвокат), підозрюваний (обвинувачений) беруть участь у доказуванні та встановлюють предмет доказування щодо обставин кримінального правопорушення. Сторона захисту має право збирати докази, надавати їх слідчому, прокурору, судді, але оцінка доказів здійснюється слідчим, прокурором, суддею, колегіальним судом.

Сторона захисту має право надати виправдувальні докази слідчому, суду або дані, що підтверджують відсутність в діях підозрюваного складу

кримінального правопорушення (підтверджують алібі). Сторона захисту повинна діяти тільки в межах процесуальних прав та обов'язків.

Як зазначалося раніше, багато слідчих та судових помилок пов'язані саме з неправильним визначенням меж доказування у кримінальному провадженні. Отже, постає проблема оптимізації правозастосувальної практики у цьому плані. Це видається можливим, серед іншого, шляхом виокремлення факторів, що мають бути враховані при визначенні меж доказування у конкретному кримінальному провадженні.

На думку А. Р. Белкіна цілком очевидно, що визначення меж доказування – питання факту, завдань розслідування конкретної кримінальної справи [38, с. 49]. Це твердження обґрунтовано аксіоматичним положенням про індивідуальність (неповторність) кожного кримінального правопорушення, а отже, – й кожного розслідування. Разом з тим, наявність індивідуальних рис не означає неможливість виділення в них спільних характеристик. В іншому випадку, як мінімум, втрачається сенс їх нормативного регулювання.

Слід відзначити й те, що процес доказування у кримінальному провадженні певної мірою формалізований, він унормований КПК України, підкорюється закономірностям гносеології, базується на положеннях логіки. Він утворює систему, що має закономірні внутрішні та зовнішні зв'язки, які й визначають ефективність її функціонування в кожному конкретному випадку. На окремі такі зв'язки наявні вказівки в спеціальній літературі. Так, М.В. Калатур зазначає, що для слідчого правильно визначити межі доказування означає: а) забезпечити з необхідною повнотою з'ясування всіх обставин предмета доказування; б) використовувати для цього лише допустимі докази і в обсязі, необхідному для достовірних висновків у розслідуванні. При цьому слідчий повинен здійснювати доказування з урахуванням: 1) обставин предмета доказування та особливостей складу правопорушення; 2) сукупності доказів, необхідних для достовірного встановлення обставин, що складають зміст предмета доказування; 3) слідчих дій, які потрібно провести для одержання необхідних доказів [124, с. 401]. М.В. Стахівський акцентує увагу на ролі презумпцій та преюдицій у доказуванні [225, с. 11]. Запропоновано також загальні вимоги до меж доказування до яких належать: принцип свободи оцінки доказів; презумпція недостатності визнання вини підозрюваним (обвинуваченим) для його засудження; вимога призначити експертизу для доказування певних обставин справи [38, с. 52-53]. І. А. Пеліх сформулював критерії встановлення меж доказування у кримінальному судочинстві, до яких відніс: предмет доказування; принцип всебічності, повноти та об'єктивності дослідження обставин; загальновідомі, преюдиціальні та такі, що презумуються факти [190]. Існують й інші наукові позиції. Але системного описання факторів, що впливають на визначення меж доказування до тепер не сформовано, що ускладнює практичну реалізацію цієї категорії у кримінальному провадженні.

Аналіз наукових джерел та слідчо-судової практики дозволяє виокремити низку чинників, які впливають на визначення меж доказування у

кримінальному провадженні. Ці чинники, на наш погляд, можуть бути поділені на дві групи: кримінально-процесуальні (нормативні) та криміналістичні.

Перша група чинників міститься в положення КПК України. До них належать наступні.

1. *Предмет доказування у кримінальному провадженні* (ст. 91 КПК України) під яким розуміють передбачену законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожній кримінальній справі з метою її правильного вирішення [225, с. 11].

Наявність зв'язку між предметом та межами доказування є інтуїтивно очевидною. В структурі навчально-методичних робіт описання предмету та меж доказування, як правило, поєднується та виділяється в окремий підрозділ. Разом з цим, характер зв'язку між цими категоріями в науковій літературі однозначного тлумачення не отримав. З одного боку межі доказування – фактичні підстави встановлення предмету доказування [111, с.188], а з іншого – предмет доказування – це об'єктивна, законодавчо регламентована підстава для визначення його меж [124, с. 400]. Висловлені думки, що предмет та межі доказування співвідносяться як мета та засіб [147, с. 50], форма та зміст [124, с.400]. Цікавою є позиція Л. М. Карнеєвої, яка вважає, що предмет доказування встановлює рамки дослідження події по горизонталі, в той час як межі доказування – по вертикалі (його глибину) [128, с. 15]. Аналогічної позиції дотримується і С. М. Стахівський, відзначаючи, що правильне визначення меж доказування має велике практичне значення, оскільки виступає необхідною умовою забезпечення достатньої глибини пізнання відповідних обставин, а також необхідної надійності та переконливості результатів такого пізнання [225, с. 11-12]. Науковці ілюструють співвідношення предмету та меж доказування через аналогії відрізка (межі доказування) на прямої лінії (предметі доказування) [190, с. 32], або системи координат, де одна вісь – предмет доказування, а інша – його межі [96, с. 6].

На наш погляд, для коректного формування меж доказування у конкретному кримінальному провадженні найбільш придатною є трирівнева концепція предмета доказування. Відповідно до неї, в якості першого рівня виступає його узагальнена нормативна модель, структуру та зміст якої зазначено в ст. 91 КПК України та нормах Загальної частини закону про кримінальну відповідальність. На цьому рівні круг обставин, що підлягають встановленню визначено у вигляді схеми, доступної детальному теоретичному аналізу, але вільної від ознак конкретного кримінального правопорушення.

Другий рівень визначається змістом норм особливої частини КК України, в яких сформульовані юридичні ознаки конкретних кримінально карних діянь. Саме на цьому рівні загальна схема отримує змістовне наповнення елементами складів конкретних кримінальних правопорушень (вбивства, крадіжки, розбою та ін.). Тому в цьому дослідженні норми кримінального права, які, безумовно, суттєво впливають на межі доказування

не виокремлюються як самостійний фактор їх формування, а розглядаються вони в рамках кримінального процесуального інституту предмета доказування.

Третій рівень поняття визначається шляхом конкретизації його з урахуванням обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення, і виступає для суб'єкта доказування програмою дослідження в конкретному кримінальному провадженні. На цьому рівні предмет доказування охоплює не тільки нормативно-правовий перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, спроектований на окреме кримінальне правопорушення, а й доказові (проміжні) факти, за допомогою яких обґрунтовується існування цих обставин. Правильне визначення кола таких фактів та характеру їх зв'язку з обставинами, що підлягають доказуванню є необхідною умовою досягнення належних меж доказування у конкретному кримінальному провадженні. Найбільші складності цей аспект визначення меж доказування викликає при розслідуванні неочевидних злочинів, у яких відсутні прямі докази, які вказують на обставини, що підлягають доказуванню, а їх дослідження здійснюється за допомогою доказів непрямих.

Крім того, закон передбачає модифікації загального предмета доказування стосовно певної категорії суб'єктів. Так, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, положення ст. 91 КПК України конкретизовано у ст. 485 КПК України, яка передбачає встановлення: 1) повних і всебічних відомостей про особу неповнолітнього: його вік, стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умов життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Слід вказати й на різновиди предмету доказування, пов'язані з окремими проміжними процесуальними рішеннями (затримання, застосування запобіжних заходів, проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій). Як правило, такі предмети також формулюються як окремі переліки. У цьому аспекті М.В. Калатур справедливо зауважує наступне: «Межі доказування тією чи іншою мірою охоплюють усі рішення, акти та дії слідчого в досудовому розслідуванні. Таке розуміння меж доказування допомагає слідчому в його практичній діяльності уникнути невинуватого звуження чи необґрунтованого розширення меж доказування в розслідуванні» [124, с. 403].

2. Вимоги до ступеня вірогідності висновків. Виокремлення цієї групи чинників обумовлено тим, що поряд з вимогою до суб'єктів доказування при прийнятті певних рішень оперувати достовірними знаннями, законодавець також допускає винесення низки рішень на підставі вірогідного знання, тобто припущення.

Так, для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру необхідна наявність достатності доказів, зібраних під час досудового розслідування. (ст. 290 ч.1

КПК України). Тобто законодавець вимагає достовірного (з точки зору сторони обвинувачення) знання про предмет доказування у кримінальному провадженні.

В той же час проведення обшуку, достовірного знання не потребує, а можливе за «наявності достатніх підстав вважати», що існують наведені в законі обставини (ст. 234 КПК України). На вірогідному знанні ґрунтуються рішення про застосування запобіжного заходу (ч.2 ст.177 КПК України), винесення підозри, та деякі інші.

Тобто прийняття певних проміжних рішень, які не визначають рух кримінального провадження, законодавець допускає на основі припущення. Це пояснюється тим, що характер пізнавальної діяльності, доказування як перехід від вірогідності до достовірності, природно відбивається на рішеннях, що приймаються у кримінальному судочинстві [159, с. 165]. Очевидно, що припущення не вимагає такого рівня впевненості у висновках, як достовірне знання, а отже і зменшує вимоги до меж доказування.

Разом з тим, проблема досягнення певного рівня впевненості суб'єкта правозастосування у своїх висновках залишається актуальною. Останнім часом напрямком активних наукових досліджень у цьому плані стали стандарти доказування, притаманні країнам з англосаксонською системою права. Спроба їх часткового запровадження у вітчизняне законодавство мала місце на етапі розробки чинного КПК. Зокрема, пропонувалося здійснювати оцінку доказів за наступними стандартами переконання: 1) розумної підозри; 2) переконання за більшою вірогідністю; 3) вагомим переконанням; 4) переконанням поза розумним сумнівом. Надавалося й роз'яснення зазначених стандартів. Але, як зазначає один з авторів чинного КПК професор Л.М. Лобойко, робочою групою з питань реформування кримінального судочинства норми щодо стандартів доведеності (переконання) були з проекту КПК виключені. Науковець вважає, що перспективи їх запровадження до КПК є невеликими, але рано чи пізно до цього питання доведеться повернутися [157, с. 151-152].

Не отримали однозначної оцінки стандарти доказування й у наукових колах. Як заперечення висувалися аргументи, що запровадження невизначених принципово нових оцінних понять (навіть, «побутових оцінних термінів») у судочинство призведе до складності їх інтерпретації правниками та неминуче призведе до їх різноманітної реалізації.

У ґрунтовній монографії, присвяченій доказуванню у кримінальному провадженні, В. П. Гмирко, спираючись на чинний тоді КПК України 1960 року, дійшов висновку про конче необхідність впровадження в законодавство стандартів доказування [93, с. 168]. На переконання науковця таких стандартів має бути два: загальний стандарт доказаності «з достовірністю»; загальний стандарт доказаності «з вірогідністю».

Дія стандарту «з достовірністю» поширюється передовсім на сферу видавання процесуальних рішень про доказаність обвинувачення. Своєю чергою, дія стандарту «з вірогідністю» поширюється вже на царину інших

процесуальних рішень, де він існує в декількох модифікаціях стосовно специфіки конкретного рішення [93, с. 240].

Дискусії щодо стандартів доказування у кримінальному судочинстві продовжилися з вступом у дію чинного КПК України. Так, на думку А. Павлішина та Х. Слюсарчука у сфері здійснення кримінального судочинства існують такі філософські та правові категорії, як «імовірність», «вірогідність» та «достовірність» знання про обставини кримінального провадження, а стандарти доказування позначають «вузлові точки» формування цих категорій у кримінальному провадженні під час прийняття необхідних процесуальних рішень слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом [185, с. 204]. О. Толочко, досліджуючи стандарт доказування «поза розумним сумнівом», який згадується у ч.2 ст. 17 КПК України, дійшов висновку, що пошук його ідеального та юридично коректного визначення є марним, адже це поняття є оціночним і його наявність у законі не гарантуватиме правильного застосування. На думку науковця відсутність законодавчого визначення стандарту допускає можливість його розвитку разом зі стандартами суспільства, що змінюються [233, с. 7]. З цього ж приводу А. М. Безсонюк, навпаки, висловив схвальну оцінку вітчизняному законодавцю з приводу застосування достатності доказів, який дає можливість об'єктивно оцінити надійність переконання [22, с. 26].

На нашу думку, впроваджувати у вітчизняний кримінальний процес стандарти доказування в тому вигляді, як вони існують в країнах англосаксонської системи права, недоцільно. Це тільки наповнить законодавство не менш суб'єктивними оціночними категоріями, але такими, що не мають порівняно з чинними багатої практики правозастосування, яка піддавалася узагальненню на науковому та методичних рівнях. Разом з тим, слід підтримати пропозиції щодо уніфікації термінологічного апарату КПК України, який визначає рівень вірогідності висновків про обставини кримінального правопорушення, і який є достатнім для прийняття відповідних процесуальних рішень, що безумовно буде сприяти правильному визначенню меж доказування у конкретних кримінальних провадженнях.

3. Вимоги до доказів. Згідно ст. 84 КПК України в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Кожний доказ має відповідати вимогам: достовірності, належності, допустимості. Тобто тільки за умови відповідності зазначеним вимогам фактичні дані стають доказами. Таким чином, цими вимогами законодавець ніби то «фізично» відсіює неякісну доказову інформацію, тим самим впливаючи на формування меж доказування у кримінальному провадженні. Якщо в певній сукупності доказів, мінімально необхідних для обґрунтування певного твердження (процесуального рішення) виявляється інформація, що не відповідає вимогам достовірності, належності, допустимості, то таке твердження (рішення) не може бути визнано обґрунтованим, а отже й

законним. Слідча практика рясніє подібними випадками, особливо щодо застосування запобіжних заходів або прийнятті рішень про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. Відмовляючи сторони обвинувачення в задоволенні відповідних клопотань, слідчі судді обгрунтовано не приймають до уваги надані фактичні данні (найчастіше оперативно-розшукового характеру) та як наслідок констатують недоказаність відповідних фактичних підстав.

Чинний КПК України суттєво конкретизував вимоги достовірності, належності та допустимості доказів порівняно з минулим. Зокрема, конкретизовано зміст істотних порушень прав та свобод людини, що призводять до недопустимості доказів (ст. 87 КПК України). Здійснено диференційований підхід до допустимості як доказів відомостей, що стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого (ст. 86 КПК України), впроваджено інші позитивні новели. Водночас, поняття достовірності, належності й допустимості доказів у кримінальному судочинстві, як важливіші в теоретичному та практичному планах, залишаються гостро дискусійними. Їх докладне дослідження не є завданням цієї роботи, тому обмежимося констатацією прямої залежності між доказування від зазначених вимог, що висуваються до доказів.

4. *Правила оцінки сукупності доказів.* Згідно ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

З наведених правил оцінки доказів найбільші дискусії викликає поняття їх достатності. Під нею запропоновано розуміти наявність у кримінальній справі такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі [96, с. 5]. Разом з тим, А.Р. Белкін справедливо зауважує, що достатність має оцінюватися з позицій питання «достатності для чого?», у зв'язку з чим слушно пропонує розрізняти достатність для прийняття рішення про завершення процесу доказування и направлення справи в суд і достатності для прийняття інших рішень [38, с. 269], які, як зазначалося вище, можуть ґрунтуватися на знанні вірогідному.

Що стосується внутрішнього переконання, то межі доказування є тим об'єктивним підґрунтям, на якому воно формується. В цьому зв'язку П.А. Лупінська зазначає, що надаючи право оцінки доказів за внутрішнім переконанням закон вимагає, щоб це суб'єктивне судження мало об'єктивну основу у вигляді сукупності зібраних та досліджених доказів [159, с. 159]. Таким чином, якщо на конкретний момент провадження сукупність доказів

(наявні межі доказування) не сформувала у суб'єкта внутрішнє переконання в доведеності обставин справи, рішення прийняте бути не може. Це тягне за собою або продовження процесу доказування з метою зміни його меж, або його зупинення, якщо можливості для подальшого збирання доказів вичерпано.

5. *Вимоги до засобів доказування.* В цьому плані перш за все слід вказати на положення ст. 242 КПК України, яка передбачає, що певні обставини (в широкому сенсі) кримінального правопорушення мають бути доведені лише шляхом використання спеціальних знань у формі судової експертизи. Стосовно меж доказування це означає, що навіть за наявності переконливої фактичної інформації щодо цих обставин з достатньої кількості різних джерел доказів, але за відсутності експертизи, обставина не може вважатися доведеною. Так, наприклад, наявність у підозрюваного психічного захворювання може бути підтверджена різноманітними медичними документами, показаннями його родичів та лікарів. Але доки не проведена судово-психіатрична експертиза медичний критерій неосудності буде залишатися недоведеним. Теж саме стосується й інших питань, позначених в ст. 242 КПК України. Таким чином, обов'язковість проведення судової експертизи, як вимога до засобів доказування, впливає на визначення меж доказування у конкретному кримінальному провадженні.

6. *Презумпції та преюдиції* також виступають важливим фактором, що визначає межі доказування у конкретному кримінальному провадженні. Під презумпція зазвичай розуміють загальне правило, що відображає стійкі, неодноразово спостережені зв'язки між фактами, подіями, явищами, станами, характеристиками. Застосування презумпцій полягає в тому, що за наявності (встановлення) одного з фактів, зв'язок яких виражено презумпцією, робиться висновок про існування іншого факту; останній, таким чином, виводиться з презумпції (презумується) [111, с. 343]. Презумпції у кримінальному процесі прийнято поділяти на: фактичні та правові; спростовні та неспростовні; матеріально-правові та процесуальні.

Для визначення меж доказування особливого значення набувають правові презумпції, які визначаються як прямо або побічно закріплені в кримінально-процесуальних нормах вірогідні припущення, які відображають звичайний порядок зв'язку між предметами та явищами стосовно існування юридичних фактів при наявності уже відомих або встановлених інших юридичних фактів з метою досягнення завдань кримінального процесу [70, с. 4]. В науковій літературі відзначався вплив презумпцій як на предмет доказування (а через нього на межі) так і безпосередньо на межі доказування. Узагальнення цих позицій дозволяє виокремити певні аспекти взаємозв'язку презумпцій та меж доказування:

- межі доказування, визначені стороною обвинувачення, мають беззаперечно та однозначно спростовувати презумпцію невинуватості;
- оцінка допустимості доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми (а отже і межі доказування) залежить від того, підтверджують вони вину підозрюваного, чи виправдовують його;

- певні елементи складу злочину є такими що презумуються і потребують обґрунтування доказами лише у випадку сумніву тому, що презумпція може бути застосована у конкретного випадку (наприклад, презумпція осудності, презумпція знання закону);

- встановлення обставин, які є підставою застосування презумпції, призводить до недоцільності встановлення інших суттєвих обставин кримінального правопорушення (наприклад, збіг строку давності притягнення до кримінальної відповідальності).

Щодо преюдицій, то їх значення полягає в тому, що факти, встановлені вироками судів, які вступили в законну силу, вважаються доведеними та за загальним правилом не вимагають спеціальних дій з доказування. Разом з тим, вони не є «істиною в останній інстанції». Оскільки оцінка доказів, в тому числі меж доказування, здійснюється за внутрішнім переконанням, у суб'єкта доказування можуть виникнути сумніви щодо достовірності преюдиційно встановлених фактів. В такому разі він мусить обґрунтувати недостовірність попередніх висновків суду та домагатися відміни відповідного рішення, застосовуючи передбачені КПК України процедури.

Криміналістичні фактори, що впливають на визначення меж доказування.

1. *Правила побудови та перевірки версій.* Під версіями прийнято розуміти обґрунтоване припущення щодо окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для справи, вказує на їх наявність, походження, зв'язок між собою та має на меті встановлення об'єктивної істини [37, с. 133]. Вплив версій на формування меж доказування проявляється двояко. По-перше, вони безпосередньо формують масив фактичних даних, наявність яких має бути доказана у конкретному кримінальному провадженні, тобто систему прямих та непрямих доказів. Висунувши версію, суб'єкт доказування має вивести з неї необхідні та можливі наслідки (факти дійсності), та перевірити їх наявність, застосовавши передбачені законом засоби доказування. В цьому плані система версій (версійне дерево) виступає як технологічний засіб визначення предмету та меж доказування: поступове розгалуження (деталізація) версійного дерева створює систему версій, що окреслює предмет (перша та друга гілки) та межі (третя та наступні гілки) дослідження [140, с. 91].

По-друге, версії виступають критерієм оцінки досягнутих меж доказування. В цьому аспекті роль версій полягає в тому, що зібрані в провадженні докази мають однозначно пояснювати подію та всі її значущі обставини. Будь яке інше її обґрунтоване пояснення, тобто наявність іншої неспростованої доказами версії, є сумнівом, що, відповідно до презумпції невинуватості, має тлумачитися на користь підозрюваного (обвинуваченого). Звідси обов'язок слідчого висунути та перевірити всі реально можливі версії і виключити їх всі, окрім єдиної, що знайшла підтвердження. Цей обов'язок нормативно закріплено в ст. 94 КПК України, яка вимагає здійснювати оцінку доказів на базі повного дослідження всіх обставин кримінального провадження. З цього приводу в літературі справедливо наголошується, що

справу може бути визнано розслідуваною повністю та направлено до суду тільки в тому випадку якщо в результаті перевірки всіх можливих реальних версій залишиться тільки одна, яка з точки зору органу розслідування перестала бути версією, перетворившись у достовірне знання. Але з точки зору суду цей висновок є версією обвинувачення, що потребує перевірки в умовах судового розгляду [111, с. 420].

Помилки в оцінці меж доказування, пов'язані з неповнотою версійного процесу, доволі поширені в слідчій практиці. Так, вироком Миргородського міського суду Полтавської області від 19.01.2015р. (справа № 541/736/14-к) Особу_3, обвинувачену за ст.185 ч.1 виправдано у зв'язку з недоведеністю інкримінованого кримінального правопорушення. Обґрунтовуючи рішення, суд зазначив наступне: доказів про перевірку версії про можливу причетність до скоєння крадіжки майна потерпілого ОСОБА_2 іншими особами і результати такої перевірки, до матеріалів кримінального провадження на цій стадії провадження, не надано, що вказує на неналежне виконання органами досудового розслідування положень ст. 2 КПК України щодо забезпечення повного та неупередженого розслідування при всій необхідності перевірки такої версії.

Вироком Голопристанського районного суду Херсонської області від 15.08.2016р. (справа № 654/1375/15-к) Особу_3, обвинуваченого за ст.115 ч.1 КК України, виправдано. Одним з головних аргументів для цього став той факт, що органами досудового слідства не було перевірено алібі обвинуваченого, а суд такої можливості позбавлений.

Перелік можна продовжувати, але вже наведених рішень достатньо для констатації залежності меж доказування від правильного висування та перевірки версій. Головним недоліком у цьому аспекті вбачається відсутність неупередженості органів досудового розслідування, що виявляється у нехтуванні перевіркою доводів підозрюваного. З метою виправлення такого положення доцільно чітко прописати в КПК України обов'язок сторони обвинувачення перевіряти доводи підозрюваного, висунуті їм на свій захист, як це було у раніше чинному Кодексі.

2. *Слідова картина* – як сукупність логічно взаємопов'язаних, матеріальних та ідеальних, слідів, що відображають як механізм злочину, так і дії його учасників [145, с. 11], також впливає на визначення меж доказування. Цей компонент у кожному провадженні є унікальним. Зміст конкретної релевантної до справи інформації, що відобразилася як в матеріальних, так й ідеальних джерелах визначає конкретні факти, які має встановити суб'єкт доказування при формуванні його меж. Причому, в залежності від конкретних умов, один і той же факт може мати доказове значення, якщо він певним чином пов'язаний з подією, а може і не мати – якщо в силу специфіки слідоутворення або помилок слідчого його зв'язок з подією не виявлено. Так, вилучення у підозрюваного одягу, який в наступному був впізнаний потерпілим, або за висновком хімічної експертизи мікрочастки на місці події могли походити з нього, буде доводити вину особи і входити у межі доказування. Але, якщо потерпілий не може описати прикмети одягу

злочинця, або на місці події мікрОВОлокна не знайдено, тобто одяг підозрюваного жодним чином не відбився у слідовій картині, він стає безвідносним до розслідуваної події і виходить з меж доказування. Наведений приклад, безумовно, є схематичним, але він ілюструє що в кожному конкретному випадку межі доказування визначаються змістом слідової інформації та характером джерел, в яких вона відобразилася.

3. *Рівень протидії розслідуванню.* Під протидією розслідуванню розуміють систему дій (або бездіяльності), що мають на меті перешкоджання втягненню слідів злочину в сферу кримінального судочинства та наступному їх використанню як судових доказів. Це, в цілому коректне визначення, може буде доповнено вказівкою на таку форму протидії, як втягнення в орбіту судочинства фактичних даних, що не відповідають дійсності, тобто фальсифікацію доказів. Протидія розслідуванню може бути законною (відмова від дачі показань певними суб'єктами) та незаконною. Вона включає до себе різноманітні форми поведінки злочинців та інших зацікавлених осіб, з яких, в аспекті теми дослідження, особливий інтерес становить протиправний вплив на доказову інформацію. Такий вплив може здійснюватися шляхом приховування слідів кримінального правопорушення, їх знищення або видозмінення, впливу на свідків та потерпілих з метою змінити їх показання, фальсифікації доказів, що виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), і в кінцевому підсумку спрямований на викривлення меж доказування. З цього приводу О.Я. Баєв пише, що вся слідча діяльність, і в першу чергу доказування, як правило і найчастіше здійснюється в умовах прихованої та відкритої протидії з боку суб'єктів, що мають інші, ніж слідчий, інтереси у кримінальному судочинстві. За його даними кожен четвертий свідок тяжкого злочину міняє в суді показання, побоюючись помсти обвинувачених [18, с. 6].

Нааявність загроз впливу на доказову інформацію вимагає від слідчого відповідних заходів реагування, які мають носити превентивний характер. Такі заходи також є доволі різноманітними та здійснюються із застосуванням кримінально-правових, кримінально-процесуальних та криміналістичних засобів [18]. В аспекті формування меж доказування, головна їх ідея зводиться вимоги достатньої надійності системи доказів – спроможності не тільки достовірно встановлювати фактичні обставини справи, але робити це з певним «запасом міцності», створюючи резерв доказової інформації. Для досягнення цього слушно рекомендовано дублювати доказову, отримуючи її з різних джерел та встановлювати додаткові зв'язки між доказами [38, с. 51]. Крім цього, слід наголосити на недопустимості простого ігнорування доказів, що суперечать їх загальній оцінці суб'єктом доказування. Неприйняття до уваги певних фактичних даних має бути мотивовано, і ці мотиви також мають ґрунтуватися на доказах.

Розглянуті чинники, як кримінальні процесуальні так і криміналістичні, утворюють систему, тобто перебувають у взаємозв'язку, діють на межі доказування комплексно, й ігнорування хоча б одного з них, як правило,

призводить до слідчо-судових помилок, і в будь-якому випадку створює загрозу такої помилки.

Наведені в цьому підрозділі міркування дозволяють запропонувати визначення меж доказування у кримінальному судочинстві. Під ними доцільно розуміти сукупну змістовно-структурну характеристику доказів у кримінальному провадженні, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним рівнем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення. Це визначення не претендує на безперечність, але, як уявляється, буде сприяти теоретичному осмисленню досліджуваної категорії та завдяки системному підході до сутнісних ознак поліпшить її практичне застосування.

1.3. Теоретичні та методологічні основи процесу доказування

Чинний КПК України був розроблений на реалізацію концепції змагальності кримінального процесу. Автори Кримінального процесуального кодексу визначили, що основою у кримінальному провадженні є процесуальна діяльність слідчого, прокурора, судді (колегіального суду) та інших учасників, які беруть участь у правовідносинах, пов'язаних з досудовим розслідуванням, судовим розглядом кримінального провадження.

Теорія кримінального процесу встановила загальні положення регулювання діяльності органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді, колегіального суду, порядок і послідовність провадження процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та судових дій.

Положення кримінального процесу включають до себе правове регулювання, як систему передбачених законом процесуальних дій та прийняття рішень на стадіях досудового та судового провадження.

Елементи механізму правового регулювання включають до себе: статус сторін, які беруть участь у проведенні процесуальних, слідчих (розшукових) дій; методи забезпечення правового регулювання процесуальної діяльності учасників процесу; процесуальний зміст закріплення результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій; забезпечення гарантій учасників кримінального провадження.

Теоретичні розробки методологічного забезпечення участі сторін, проведення слідчих (розшукових) дій, забезпечення гарантій учасників кримінального процесу розглядалися в наукових роботах низкою вчених-юристів, зокрема Ю.П. Аленіна, С.А. Альперта, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубінського, Ю.І. Шостак, Л.М. Лобойка, О.В. Капліної, О.Г. Шило, О.Р. Міхайленка, М.М. Міхеєнка, В.П. Шибіки та ін. [3; 11; 81; 103; 104; 125; 158; 170; 172; 173].

Всі вони дійшли висновку, що кримінально процесуальна діяльність це система передбачених законом процесуальних та слідчих (розшукових) дій, які здійснюються державними органами.

М.С. Алексєєв, В.Г. Даєв, Л.Д. Кокарев, Л.М. Лобойко та ін. надали теоретичні положення правого регулювання, зокрема визначено предмет,

метод, механізм правового регулювання. Предмет правового регулювання полягає у застосуванні правових категорій, прийоми юридичного впливу, що характеризують використання у цій галузі права комплексу юридичних засобів [6; с. 347; 158].

А. Бардаш, В.П. Божьев, І.В. Гловюк, Е.А. Карякін, І.Б. Міхайловська та ін. вказували, що правове регулювання це дія всієї системи юридичних засобів на суспільні відносини з метою їх упорядкування [20, с. 130; 42; 43; 87,с. 102; 129; 171]. Їх теоретичні добуток можна визначити у наступному. Метод правового регулювання складається з таких елементів: нормативне забезпечення учасників кримінального провадження процесуальними правами та обов'язками; процесуальні умови для застосування юридичної норми; юридичні гарантії забезпечення участі учасників кримінального провадження.

Механізм правового регулювання включає до себе в загальному вигляді норми права, правовідносини і акти реалізації правових норм. Механізм правового регулювання включає сукупність юридичних форм і засобів для забезпечення правової поведінки учасників процесу.

Механізм дії права можна визначити як організовану систему, що включає до себе галузь права, його інститути, які розглядаються в єдності та взаємозв'язку.

Доведено необхідність розрізняти категорію «механізм правового регулювання» та «правовий механізм». Перший елемент означає систему етапів регулятивного правового впливу. Другий – система нормативних юридичних засобів.

С.С. Алексєєв, вважає, що правовий механізм є особливим різновидом юридичних конструкцій. Категорія механізму правового регулювання і правового механізму співвідносяться як частина й ціле відповідно. Механізм правового регулювання, виходячи із складу елементів та стадійності кримінального процесу, є більш складною неоднорідною моделлю [5, с. 122].

На підставі аналізу наукової літератури доцільно зазначити, що правовий механізм – це об'єктивний, системно організований комплекс юридичних засобів, необхідний і достатній для досягнення конкретної мети та виконання завдань процесу. Правовий механізм розкриває горизонтальні системні зв'язки правових інститутів.

Предмет правового регулювання включає до себе суспільні відносини, які мають наступні ознаки:

- правові відносини, в яких знаходять відображення правові інтереси учасників процесу;

- взаємні інтереси учасників, які мають юридичні обмеження заради задоволення інтересів іншого, обов'язкові правила виконання процедури кримінального провадження, наявність обов'язків виконання правил, що встановлені чинним законодавством, у разі їх невиконання законом передбачена юридична відповідальність, яка встановлена силою державних органів.

Правове регулювання включає до себе певні групи правових відносин, що відповідають перерахованим ознаками. Першу групу складають матеріальними та нематеріальними правові відносини. Другу – утворюють правові відносини між учасниками кримінального провадження та державними органами, які здійснюють кримінальне провадження. До третьої групи належать правові відносини щодо забезпечення правопорядку, забезпечення процедури виконання умов здійснення кримінального провадження.

Метод правового регулювання можна визначити як певні прийоми, засоби впливу права на суспільні відносини. Від методу правового регулювання залежить ефективність досягнення цілей кримінального процесу. Метод є додатковим, юридичним критерієм і не має самостійного значення. Однак, у поєднанні з предметом, він надає розподіл градації права на галузі та інститути.

До методу правового регулювання належать такі компоненти, як: встановлення меж правових відносин, що в свою чергу залежить від ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників; видання відповідних нормативних актів, які передбачають права і обов'язки учасників кримінального провадження, приписи про належну їх поведінку; наділення учасників кримінального процесу правоздатністю і дієздатністю, що дозволяють їм вступати у правовідносини; визначення відповідальності у разі порушення чинного законодавства, забезпечення учасників процесу процесуальними гарантіями.

Розглядаючи механізм правового регулювання необхідно визначити, що теорія правового механізму включає процесуальне поняття стадійності кримінального процесу. Однак правовий механізм не завжди відображає послідовність процедури проведення процесуальних, слідчих (розшукових), судових дій, виходячи з розвитку єдиного поняття дії кримінального процесу у часі, за колом осіб тощо. Кожна стадія пов'язана із самостійною реалізацією базових інститутів, встановлює перехід від позитивної відповідальності до ретроспективної, від чинності закону до його реалізації за допомогою заміни регулятивних кримінально-правових відносин.

Теорія держави та права регулюється імперативним методами. Імперативний метод передбачає вплив держави на учасників кримінального провадження з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо виконання прав та обов'язків, які встановлені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Учасники процесу повинні суворо дотримуватися чинного законодавства та виконувати його. Порушення законодавства є підставою для скасування процесуального рішення, ухвали судді, вироку.

Учасники кримінального провадження використовують диспозитивний метод, який полягає в участі сторін у кримінальному провадженні таким чином, щоб вони у межах чинного законодавства встановили обставини кримінального правопорушення. Сутність його полягає у тому, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та

у способах, передбачених чинним законодавством України; відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України; слідчий суддя, колегіальний суд у кримінальному провадженні вирішують ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та в межах обвинувального акту кримінального провадження; кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого від обвинувачення є підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Під час застосування своїх процесуальних прав та обов'язків сторона обвинувачення встановлює вину підозрюваного (обвинуваченого). У передбачених законом процесуальних формах, сторона обвинувачення встановлює фактичні дані, які закріплює як докази.

Прокурор зобов'язаний на стадії досудового розслідування забезпечити прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва. На стадії судового розгляду він повинен підтримати державне обвинувачення. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення на стадії судового розгляду тягне за собою закриття кримінального провадження. Однак, якщо потерпілий вважає, що під час судового розгляду суд повинен встановити обставини кримінального правопорушення та вину обвинуваченого, то потерпілий має право підтримати обвинувачення, а суд повинен продовжити розгляд кримінального провадження, прийняти процесуальне рішення, ухвалити і проголосити вирок.

На стадії досудового провадження слідчий суддя повинен керуватися диспозитивним методом та вирішувати лише ті питання, що винесені на розгляд стороною обвинувачення та в межах, які вказані у процесуальному клопотанні. Слідчий суддя розглядає клопотання слідчого, прокурора та приймає процесуальне рішення, яке аргументує та визначає в ухвалі.

Під час судового розгляду суддя повинен встановити вину обвинуваченого та ухвалити вирок. Кримінальний процес побудовано таким чином, що його основа полягає у визначенні вини. Слідчий, прокурор повинні встановити вину підозрюваного на стадії досудового провадження. Встановлення вини включає його зміст у повідомленні про підозру, де слідчий надає кваліфікацію обставин кримінального правопорушення, визначає предмет та межі доказування. Слідчий, у разі закінчення кримінального провадження, складає обвинувальний акт, який затверджує прокурор, та надсилає кримінальне провадження до суду. Чинний КПК України встановив, що якщо слідчий склав та оголосив повідомлення про підозру, то він не має процесуальних повноважень щодо закриття кримінального провадження. У даному разі закриття кримінального провадження здійснюється тільки судом.

Таким чином, кримінальний процес побудовано на підставі положення вини, а не презумпції невинуватості у кримінальному процесі. Сторона обвинувачення повинна доказувати вину, а не невинуватість. Хоча окремі

елементи визначення невинуватості у процесі є, а чинне законодавство надає гарантії захисту від обвинувачення.

Метод правового регулювання має елементи, способи правового регулювання. Він забезпечується участю сторін у кримінальному провадженні та гарантіями, які встановлені КПК України.

За допомогою системно-структурного методу кримінального процесу можемо з'ясувати структурну побудову та функції учасників кримінального провадження.

Стаття 3 КПК України визначає учасників кримінального провадження. Аналіз даної статті надає підстави для розподілу їх на групи. Перша група учасників встановлена на підставі кримінальних процесуальних функцій, які виконує кожний учасник. Друга група визначає статус учасника у кримінальному процесі. Третю – можна визначити на підставі процесуального інтересу на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

С.А. Альперт, В.П. Божьєв, А.Д. Бойков, В.С. Зеленецький, І.І. Карпец, М.А. Якубович, М.В. Куркін, Т.В. Корчева, Є.Ф. Куцова, Н.В. Пелипенко та інші вчені визначали класифікацію учасників кримінального провадження на підставі доказування обставин кримінального провадження [10, с. 11; 43, с.11; 44, с. 118; 117; 118, с. 77; 14, с. 367; 151; 191, с. 165].

Перша група учасників кримінального провадження визначена на підставі державно-власних повноважень щодо проведення кримінального провадження. До цієї групи віднесено слідчого, прокурора.

Друга група учасників – це ті, що мають свій інтерес у процесі. В даному разі вони не мають власних повноважень доказування, не можуть реалізувати свою правоздатність без дозволу слідчого, прокурору, суду. Вони виконують функцію захисту.

Третя група – інші учасники, які беруть участь у кримінальному провадженні та допомагають встановленню істини щодо кримінального правопорушення та вини підозрюваного, обвинуваченого.

Функціональне визначення учасників кримінального провадження необхідно почати з розгляду кримінальних процесуальних функцій. Розробленню теоретичної концепції функцій у кримінальному процесі були присвячені наукові праці М.С. Алексеєва, С.А. Альперта, М. Арабеляна, В.С. Бабкової, О.О. Шандули, О.П. Гуляєва, М.В. Куркіна, Л.Г. Куропаткіна, О.М. Ларіна, Я.О. Мотовіловкер, Т. Панасюк, І.Л. Петрухіна, О.Г. Янковської та ін. [7, с. 99; 11; 12, с. 19; 15, с. 52; 90; 118; 146; 152; 177; 192; 261].

Процесуальне поняття та зміст функції у кримінальному процесі вперше надав М.С. Строгович, який зазначив, що функція – це основні напрямки діяльності учасників кримінального процесу. Функції обумовлені призначенням процесу, виконанням його завдань та реалізуються за допомогою процесуальних прав та обов'язків [230].

Основні теоретичні розробки функцій були визначені на підставі трьох основних функцій: кримінального обвинувачення, кримінального захисту, розгляду кримінального провадження.

Аналізом п. 14 ст. 3 КПК України визначено, що притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту повідомлення особі про підозру. Таким чином, функція обвинувачення починається після повідомлення особі про підозру. Виходячи з диспозиції даної статті доцільно вказати, що до повідомлення особі про підозру функції обвинувачення не має, тому пропонуємо узгодити ст. 3 КПК України з іншими положеннями кримінального процесу та визначити, зокрема якщо слідчий не повідомляє особі про підозру він має процесуальні повноваження щодо закриття кримінального провадження. Якщо слідчий повідомляє особі про підозру, то відносно підозрюваного здійснюється кримінальне обвинувачення, до нього застосовуються засоби кримінального процесу. Закриття кримінального провадження здійснюється судом.

Важливо зазначити, що всі учасники кримінального процесу мають правовий статус, який визначено у чинному КПК України, зокрема у правах, обов'язках та гарантіях, якими забезпечено участь кожного учасника у проведенні процесуальних, слідчих (розшукових) та судових дій.

І.Я. Фойницький зазначав, що правовий статус є системою соціально-припустимих, нормативно-закріплених та гарантованих авторитетом держави можливостей особи, як суб'єкта правовідносин [243, с.42].

М.М. Гродзинський, В.М. Горшенев, І.В. Гловюк, В.В. Городовенко, В.С. Зеленецький та ін. вважають, що правовий статус розуміється через його структурні елементи, зокрема права, обов'язки, які учасники виконують під час кримінальної процесуальної діяльності [79, с. 17; 84, с. 51; 87, с. 68; 88, с.12; 118].

А.В. Качурова пропонує види правового статусу у кримінальному процесі: виходячи з положень Конституції України – конституційний; з положень чинного кримінального процесуального законодавства – загальний, галузевий, спеціальний, індивідуальний.

Конституційно-правовий статус, визначений у Конституції України та включає право людини на: життя, повагу до його гідності, свободу та особисту недоторканність. Загальний правовий статус визначається нормами права, міжнародними нормами. Галузевий включає до себе норми певної галузі права та правові інститути. Спеціальний та індивідуальний статус встановлений КПК України.

А.Ю. Олійник дійшов висновку, що правовий статус розглядається як встановлені нормами права положення щодо учасників певної діяльності, сукупності їх прав та обов'язків. Правовий статус включає до себе правосуб'єктність, встановлені законом права та обов'язки [182, с. 77-80].

Є.Г. Лукьянова зауважила, що в структурі права не має нічого більш важливого, ніж система прав і обов'язків, як центр правової сфери, який включає правовий статус [162, с.75].

С.С. Алексєєв, І.Я. Дюрягін, Л.Д. Кокарев, Б.Т. Безлепкін, О.В. Волколуп та ін. під правовим статусом називають юридично закріплене становище людини в суспільстві [6, с. 28; 35, с.151; 62; 63].

М.М. Корнуков визначає правовий статус як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід, як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві. Він вказує на тотожність правового статусу і правового становища особи [143, с.77].

Л.Д. Кокарев, Г.Ф. Горський, Д.П. Котов, Є.Ф. Куцова у категорію правовий статусом вклали юридичне становище особи у суспільстві. Вони вважали, що процесуальний статус це частина суспільного статусу та має якісні регулюючі елементи статусу особи, як людини і громадянина, що характеризує її зв'язки з державою та суспільством [74, с.82; 137, с. 43; 151, с. 17].

О. Клімович та ін. обґрунтовують думку про те, що правовий статус включає основоположні елементи, що діють у сфері кримінального процесу. Вони вказували на права та обов'язки учасників правових відносин, які виникають між ними та державою [132, с.34].

Л.Я. Гордін, Р.Д. Рахунов, А.Л. Ривлін розглядали структуру правового статусу та дійшли висновку, що громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії знаходяться в нерозривному зв'язку. Тобто всі ці елементи є структурними складовими правового статусу особи [85, с. 9; 204, с. 27; 205, с. 108].

О.А. Банчук, О.В. Смірнов пропонують визначення структури правового статусу. Вони розглядають статус у широкому і вузькому сенсі. У широкому визначенні статус є сукупність закріплених у нормах права засобів, за допомогою яких визначається положення людини та громадянина, її участь у правових відносинах, що виникають та діють у сфері кримінального провадження. Елементами такого статусу громадянина вони називають правові засади статусу; гарантії забезпечення правового статусу; функції, права та обов'язки інших суб'єктів діяльності. Вузьке визначення включає сукупність урегульованих нормами права соціальних і правових положень, що врегульовано певною галуззю права. Елементами правового статусу у такому розумінні є права; обов'язки; правоздатність; дієздатність; законні інтереси [28; 29, с. 18; 221].

С.М. Братусь, В.О. Попелюшко звертали увагу на те, що до правового статусу має бути віднесено не весь перелік прав і обов'язків, а лише ті, що покладаються на суб'єкта правовідносин за умови його участі та винятком загальних заборон, що діють постійно [46, с.75; 196, с. 13].

О.І. Александров, М.О. Сидорова, В.З. Лукашевич та ін. до елементів, що складають структуру правового статусу, відносять права, свободи і обов'язки. Вони надають аналіз даних елементів та вважають, що юридична відповідальність вторинна по відношенню до обов'язків, адже без обов'язку немає відповідальності [2, с. 99-102].

І.Б. Михайловська до структури правового статусу відносить правові норми, що встановлюють зазначений статус; правосуб'єктність; основні

права і обов'язки; законні інтереси; громадянство; юридичну відповідальність; правові принципи; правові відношення [171, с. 23].

М.В. Вітрук, М. Ворошило, Ю.А. Гришин, Г.К. Кожевніков та ін. визначають наявність спеціальних елементів правового статусу, зокрема владно-розпорядницькі повноваження виконання завдань кримінального провадження [59, с. 45; 64, с.9; 76, с. 136; 134, с. 68].

З розвитком інституту правового статусу були встановлені такі положення:

- розмежування функцій кримінального переслідування між учасниками кримінального провадження на обвинувачення, захист та правосуддя;

- встановлення класифікації учасників, які здійснюють кримінальне провадження або беруть участь у кримінальному провадженні.

Процесуальний статус включає певні елементи: права, обов'язки, законні інтереси, юридичні гарантії та юридичну відповідальність. У широкому значенні, під правовим статусом слід розуміти правове положення суб'єкта, що закріплено у чинному законодавстві. Вузке визначення – категорія відображає індивідуальні особливості і реальне положення в системі суспільних відносин.

В.М. Тертишник, розглядаючи теоретичні положення гарантій прав і свобод особи у кримінальному провадженні, визнає, що надання процесуального статусу є одним з основних постулатів диспозитивності, як демократичної засади кримінального процесуального права [231, с.63].

Л.Д. Удалова, досліджуючи зміст КПК України, доводить потребу вдосконалення процесуального статусу свідка та інших учасників кримінального провадження [239, с.63].

Д.В. Філін вказував на важливість питання про час набуття особою процесуального статусу [244, с.23].

В.О. Попелюшко, Г.П. Химичева увагу приділяли моменту припинення дії процесуального статусу [196, с. 14; 245, с.89].

Р.П. Чернов, О.Г. Шило досліджуючи процесуальний статус, вказували про необхідність захисту прав та свобод учасників кримінального провадження тому, що кримінальний процес побудовано таким чином, що з одного боку він захищає інтереси учасника процесу, а з іншого встановлює міру вини підозрюваного, обвинуваченого [247,с.17; 252, с. 17].

С.А. Шадрін, О.О. Юхно вважають, що процесуальний статус необхідно розглядати на підставі системного підходу, а саме у двох аспектах: структурної побудови кримінального провадження та її функціонування. Структура процесуального статусу учасника кримінального провадження обумовлена функціями, які він виконує. Структура статусу впливає на виконання прав і встановлених обов'язків [250,с.29; 256, с. 35].

Пропонуємо визначити процесуальний статус та поділити на певні групи. До першої групи необхідно віднести органи, що мають державно-владні повноваження, вони є носіями певної сукупності прав і обов'язків,

пов'язаної зі здійсненням кримінальної процесуальної діяльності. До другої – громадян як носіїв прав, обов'язків і гарантій кримінального провадження.

Чинний КПК України встановив розподіл учасників кримінального провадження на сторону обвинувачення, сторону захисту та інших учасників кримінального провадження.

Сторона обвинувачення, відповідно до ст.ст. 36-41 КПК України, має повноваження і компетенцію щодо кримінального провадження, прийняття процесуальних рішень, проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Класифікація даних органів включає до себе: прокурора; слідчого органу досудового розслідування; керівника органу досудового розслідування.

Ст. 3 КПК України встановлено статус сторони обвинувачення, однак не визначено процесуальний статус оперативних підрозділів. Дещо незрозумілою є відсутність можливості самостійно здійснювати процесуальні дії, проводити перевірку заяви та відсутність процесуальних повноважень.

Ст. 41 КПК України вказує, що оперативні підрозділи виконують процесуальні повноваження на підставі вказівки слідчого або прокурора. Їх статус залишається до кінця не визначений, тому що процедурна діяльність оперативних підрозділів передбачена Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто оперативні підрозділи виконують свої повноваження до реєстрації заяви у Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Вони, керуючись законодавством про оперативно-розшукову діяльність, виконують свої обов'язки. Після реєстрації заяви у Єдиному реєстрі досудових розслідувань оперативні підрозділи виконують свої повноваження на підставі вказівки слідчого або прокурора.

Повноваження оперативних підрозділів ретельно були розглянуті у монографічних дослідженнях О.М. Бандурки, Д.М. Беднякова, О.В. Захарченко, О.О. Закатова, В.М. Григор'єва, О.М. Ефремова, Ю.В. Кореневського, Ю.Ф. Кваши, К.В. Суркова, В.Б. Рушайло, С.Я. Розенбліта, Є. Скуліш, Р.С. Тагієва, М.П. Тепнина, М.Є. Шуміло та ін. [21; 34; 77; 107; 113; 116, с. 51; 144; 206; 210; 219, с. 15; 232; 235 254, с. 452].

Всі автори зазначали, що процесуального статусу у оперативних підрозділів не має, вони мають компетенцію на проведення оперативно-розшукових дій та повноваження на виконання слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій лише за дорученням слідчого.

Пропонуємо визначити оперативні підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність у кримінальному провадженні як органи кримінального обвинувачення. З одного боку, вони виконують доручення слідчого, прокурора, а з іншого діють самостійно, у межах своєї компетенції. Отже, оперативні підрозділи мають бути віднесені до сторони обвинувачення. Таким положенням необхідно доповнити ст. 3 КПК України.

Сторона обвинувачення включає процесуальні повноваження слідчого на проведення процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій для встановлення обставин кримінального правопорушення. Тільки слідчий, під час проведення слідчих (розшукових)

дій отримує факти, збирає фактичні дані та відомості про факти, процесуальними засобами забезпечує фіксацію та оцінку доказів.

Пропонуємо надати теоретичну модель процесуального статусу слідчого, зокрема:

- слідчий у межах своїх процесуальних прав починає кримінальне провадження та проводить слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії для встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного;

- під час встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, слідчий самостійно приймає процесуальні рішення, складає постанову, протокол проведення слідчої (розшукової) дії;

- слідчий, у разі встановлення обставин кримінального правопорушення, вини підозрюваного, повинен скласти повідомлення про підозру, оголосити його підозрюваному, надати роз'яснення його процесуальних прав та обов'язків та провести допит за участю адвоката;

- згідно чинного КПК України, слідчий під час закінчення кримінального провадження, складає обвинувальний акт, в якому вказує межі вчиненого кримінального правопорушення, вказує кваліфікацію кримінального правопорушення за чинним КК України та надає матеріали кримінального провадження та обвинувальний акт прокурору, який повинен затвердити його або скласти новий обвинувальний акт, та передати його до суду;

- процесуальний статус слідчого необхідно визначати на підставі функціонального розподілу прав та обов'язків; слідчий має повноваження оскаржити вказівку прокурора до прокурора вищого рівня; надати доручення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам;

- слідчий приймає самостійно рішення щодо кваліфікації, меж кримінального правопорушення, направлення обвинувального акту до прокурора та суду, або закриває кримінальне провадження, якщо він не оголосив повідомлення про підозру підозрюваному.

Процесуальний статус прокурора визначений ст. 36 КПК України. Прокурор, здійснює прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва.

Статус сторони обвинувачення включає: здійснення посадових обов'язків, виходячи з функції державної установи, а саме проведення процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій; обов'язок роз'яснити встановлені КПК України кримінальні процесуальні права та обов'язки учаснику процесу (в окремих випадках надати йому довідку з вказаними правами).

До сторони захисту у кримінальному провадженні належать учасники на підставі певних прав та обов'язків, які визначено у ст.ст. 42-54 КПК України. А саме, підозрюваний; обвинувачений; законний представник підозрюваного, обвинуваченого, захисник (адвокат).

Статус сторони захисту встановлений на підставі процесуального захисту прав та обов'язків. Сторона захисту має процесуальні повноваження щодо збирання доказів на стадії досудового провадження, оцінки доказів на стадії судового розгляду; оскарження процесуальних дій та рішень слідчого, прокурора до слідчого судді на стадії досудового розслідування.

Захисник бере участь у кримінальному провадженні після його призначення або укладення договору про захист. Захисник має право збирати докази, що передбачає отримання предметів, документів та інших відомостей відносно підозрюваного, обвинуваченого, які вказують про відсутність його вини, або пом'якшують обставини вчинення кримінального правопорушення; опитування осіб, за згодою, скласти протокол; витребувати довідки, характеристики, інші документи які характеризують підозрюваного, обвинуваченого.

Інші учасники кримінального провадження визначені ст.ст. 60-74 КПК України. До них відносяться: заявник; цивільний позивач; цивільний відповідач; представник цивільного відповідача; представник цивільного позивача; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядник.

Пропонуємо встановити розподіл учасників кримінального провадження. Перша категорія – органи кримінального обвинувачення (переслідування), вони визначені у КПК як сторона обвинувачення. Функцію обвинувачення виконують слідчий органу досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; оперативні підрозділи досудового розслідування. Прокурор здійснює прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва. Потерпілий у разі відмови прокурора від державного обвинувачення здійснює під час судового розгляду кримінальне переслідування обвинуваченого.

Друга категорія – сторона захисту, яка включає учасників, що мають свій інтерес. Їх процесуальні права, обов'язки і правовий статус чітко визначені чинним законодавством.

Третя категорія – інші учасники кримінального провадження, які мають права та виконують обов'язки, зокрема: заявник; цивільний позивач; цивільний відповідач; представник цивільного відповідача; представник цивільного позивача; свідок; перекладач; експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядник.

Функцію правосуддя виконує слідчий суддя, суддя, колегіальний суд.

Пропонуємо визначити учасників кримінального провадження та їх розподіл за функціональним визначенням, а саме – кожен учасник кримінального провадження виконує свої функції під час досудового розслідування та судового розгляду.

Процесуальний статус учасників кримінального процесу має бути забезпечений гарантіями. Пропонуємо визначити гарантії у кримінальному процесі таким чином – конституційні, процесуальні та спеціальні.

До Конституційних гарантій належать положення конституції України, які визначені у КПК України, зокрема – верховенство права, законність,

мова, якою здійснюється кримінальне провадження, рівність перед законом та судом, невтручання у приватне життя, свобода від самовикриття та право свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Процесуальні гарантії повинні бути встановлені під час проведення досудового та судового провадження, зокрема змагальність сторін, публічність, диспозитивність, презумпція невинуватості та забезпечення доведення вини.

Спеціальні гарантії – це заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності, забезпечення права на захист, безпосередність дослідження показань, речей і документів.

Конституційна гарантія верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ст. 8 КПК України).

Гарантія законності передбачає, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи зобов'язані неухильно дотримуватись вимог Конституції України та чинного законодавства. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, які пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ст. 9 КПК України).

Мова, якою здійснюється кримінальне провадження встановлена таким чином, що кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою. Особі повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння сутності підозри у вчиненні кримінального правопорушення.

Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача.

Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів кримінального провадження, надання копій здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб. Переклад судових рішень та інших процесуальних документів кримінального провадження засвідчується підписом перекладача (ст. 29 КПК України).

І.В. Гловюк, С.Б. Росинський надали теоретичні положення невтручання у приватне життя, яке встановлено наступним чином: ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Як вважає автор втручання у приватне життя має бути встановлено на підставі ухвали слідчого судді та чинного КПК України [87, с. 113; 209, с. 17].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї слід визначити таким чином, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ст. 18 КПК України).

Рівність перед законом і судом встановлена наступним чином, зокрема: не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками. Всі учасники кримінального провадження неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями (ст. 10 КПК України).

Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, зокрема кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, стороною обвинувачення і стороною захисту в контексті забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Сторони мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. Захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити

всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження. Слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ст. 22 КПК України).

Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи (ст. 17 КПК України).

Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили. є заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності (ст. 19 КПК України).

Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, що полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника (ст. 20 КПК України).

Суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених чинним КПК України. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні. Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом (ст. 23 КПК України).

Кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого. Гарантується

право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня (ст. 24 КПК України).

Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені чинним КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки (ст. 28 КПК України).

Кримінальне провадження здійснюється за допомогою процесуальної форми. Зміст і форма представляють дві нерозривно пов'язані між собою категорії, існуючі разом. Зміст правової норми реально, об'єктивно існує лише тоді, коли державна воля знаходить своє відображення в законі. В даному разі діє імперативний метод. За допомогою форми забезпечується організованість та зміст процедури проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій.

Кримінальна процесуальна форма була предметом розгляду у наукових дослідженнях О.М. Балашова, А. Бардаш, І.В. Баситої, О.І. Бережного, Ю.М. Грошевого, Д.Р. Гимзатетдинова, З.З. Зинатулліна, А.П. Гуськової, О.М. Дроздова, А.Я. Дубинського, П.А. Лупинської, Ю.В. Манаєва, М.Ф. Сокіран, Д.О. Солодова, М.Л. Якуб та ін.[19, с. 53; 20, с. 130; 30, с. 9; 41, с. 28; 82; 86; 89, с. 17; 102, с. 127; 105; 159; 165; 217, с. 10; 222; 259].

Л.Д. Зусь, П.Г.Марфицин, М.Ф. Сокіран та ін. вважають, що рішення у кримінальному процесі необхідно встановити відповідно процесуальним змістом, які приймають сторони кримінального провадження, зокрема сторона обвинувачення (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд). Друга класифікація процесуальних рішень включає коло процесуальних та процедурних питань, зокрема повідомлення про підозру, обвинувальний акт, постанова про закриття кримінального провадження, застосування заходів медичного або виховного характеру. Третя група включає процесуальну форму складання процесуального рішення, зокрема постанова, протокол, вирок [122, с. 55; 166, с. 32-38; 217, с. 10].

Л.Д. Кокарєв, Г.Ф. Горський, П.С. Елькінд розподіляють рішення за основними аспектами кримінального процесу, а саме повідомлення про підозру, обвинувальний акт, постанова про закриття кримінального

провадження, процесуальні рішення по окремих питаннях проведення слідчої (розшукової) дії, а саме обшук, відхилення клопотань [74].

П.А. Лупінська вказувала, що ухвалення рішення – це реалізація сформульованих в законі правил поведінки, втілення їх насправді через свідомо вольові вчинки. В даному разі «реалізація права» є поведінка учасників кримінального провадження. Вони на підставі правових норм права здійснюють права та юридичні обов'язки. Реалізація права шляхом постанови рішень, як актів застосування права, є прояв правомочності державних органів і посадових осіб, для яких це не тільки право, але і обов'язок [159, с. 34].

С.Ф. Сокіран, С.В. Слінько надали аналіз щодо системного підходу процесуальних рішень в кримінальному провадженні, які включають наступні елементи зокрема: механізм прийняття процесуального рішення як системи взаємодіючих чинників; сукупність всіх прийнятих у кримінальному провадженні рішень для визначення їх позитивного і негативного впливу на остаточне рішення у справі; значення рішень, як одного з компонентів системи кримінального процесу [217, с. 9; 220, с. 56-62].

Д.А. Солодов надав поняття процесуального рішення таким чином, що мета рішення безпосередньо не виражена, але може бути встановлена шляхом з'ясування процесуальної норми, яка має цільову направленість, а також зв'язок з принципами, функціями кримінального процесу та правовими діями [222].

І.Б. Михайловська визначила, що правове регулювання рішення ґрунтується на засадах кримінального процесу. Правові засади мають самостійне регулююче значення. При цьому, якщо слідчий приймає рішення, він діє відповідно до закону. Точно прийняте рішення веде до поставленої мети та визнання винної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [171].

І.В. Басиста, В.Г. Галаган, Ж.В. Удовенко та ін. вказують, що процесуальна форма доказування обставин кримінального правопорушення передбачає два види, зокрема протокол – як документ та показання, як висновок учасника провадження щодо обставин кримінального правопорушення [69, с. 114].

Дані види мають протиріччя.

Поняття документу визначено у КПК України. Процесуальна форма протоколу у КПК України чітко не визначена. Законодавець встановив процесуальну форму закріплення результатів проведення слідчих (розшукових) дій, але не визначив механізм, форму складання, опису факту вчинення кримінального правопорушення, запису показань учасників кримінального провадження та ін.

Протокол слідчої (розшукової) дії складається під час процесуального закріплення фактичних даних, як доказів у перебігу встановлення обставин кримінального правопорушення. Процесуальна форма у КПК України надання, розгляду клопотання, повідомлення про підозру, постанови щодо

основних питань руху кримінального провадження у КПК практично відсутні.

Постанова складається слідчим, прокурором з основних питань руху кримінального провадження.

Клопотання надається стороною захисту під час виникнення питання щодо порушень процесуальних повноважень слідчого, прокурора або їх бездіяльності щодо проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій. Як правило, клопотання надається стороною захисту до слідчого. У разі відмови, сторона захисту має процесуальні повноваження оскаржити рішення слідчого до прокурора. Після незгоди з рішенням прокурора, сторона захисту оскаржує його рішення до слідчого судді.

Ухвала слідчого судді та вирок суду повинні відповідати чинному законодавству, зокрема оцінка доказів має проводитися на підставі норм права. Суддя повинен оцінити обставини кримінального правопорушення та прийняти процесуальне рішення в межах, встановлених законом, враховуючи при цьому рішення Конституційного Суду, постанови, ухвали Пленуму Верховного Суду, рішення Європейського суду з прав людини тощо.

Механізм процесуального рішення включає до себе виділення та опис чинників, які дозволяють розглядати конкретні факти та за їх допомогою встановити внутрішній зв'язок і взаємозалежність.

Наприклад, слідчий не має права скласти повідомлення про підозру не інакше, як на підставах і в порядку встановлених чинним законодавством.

До об'єктивних умов прийняття процесуального рішення належить чинне кримінальне процесуальне законодавство, засади організації правоохоронних органів та судової системи.

Застосування права як способу його реалізації включає в себе владні повноваження та процедурну діяльність слідчого, прокурора, судді, які складають протокол, постанову, ухвалу або вирок.

Кримінальний процесуальний закон не тільки ставить перед слідчим, прокурором, судією методи прийняття рішення, але вказує засоби його прийняття. Процесуальна форма закріплює встановлені факти, як докази та забезпечує, з одного боку, інтереси держави щодо виконання завдань кримінального судочинства, зокрема, проведення повного, об'єктивного, неупередженого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. З іншого – піддати покаранню особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, в інтересах держави, суспільства, людини та громадянина.

Механізм прийняття рішення розкриває зв'язок правових норм у кримінальному процесі. Слідчий встановлює обставини кримінального правопорушення та приймає процесуальне рішення. У разі закріплення фактичних даних як доказів, він складає протокол проведення процесуальної, слідчої (розшукової) дії. У разі необхідності провести процесуальні, слідчі (розшукові) дії, які тимчасово обмежують права та свободи особи, слідчий, прокурор мають процесуальні повноваження щодо складання постанови про проведення даних слідчих (розшукових) дій.

Слідчий повинен скласти клопотання у разі необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи підозрюваного у кримінальному провадженні до прокурора та слідчого судді. Прокурор затверджує клопотання, а слідчий суддя розглядає у судовому засіданні клопотання та надає ухвали – дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Практичною проблемою залишається технічне документування протоколу проведення слідчої (розшукової) дії. Закон встановлює правила проведення слідчої (розшукової) дії за допомогою технічного фіксування. В даному разі відеозйомка надає більш чітке визначення ніж протокол слідчої (розшукової) дії, яку слідчий фіксує, зокрема, за допомогою запису основних показань, які надаються учасником кримінального процесу.

Технічний протокол проведення слідчої (розшукової) дії більш є детальним ніж протокол слідчої (розшукової) дії. У зв'язку з чим виникає питання чи потрібно у протоколі слідчої (розшукової) дії записувати всі деталі, які вказує учасник кримінального провадження.

А.П. Борщевський, А.М. Сосна, В.К. Весельський, С.А. Ворожцов та ін. визначали, що суд може оголосити показання у їх скороченому викладі, а учасники судового засідання – подивитися деталі проведення допиту, або іншої слідчої (розшукової) дії [45, с. 23; 60, с. 17; 61, с. 22].

Постанова є формою кримінального процесу, яка складається за основними питаннями руху кримінального провадження слідчим, прокурором. На підставі аналізу фактичних обставин кримінального правопорушення слідчий, прокурор, суддя визначають процесуальні норми, які мають бути встановлені у постанові. Постанова приймається посадовою особою, яка має державно-владні повноваження, зокрема слідчим, прокурором.

Постанова складається з вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по-батькові, посаду особи, яка прийняла постанову; мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України; резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, прокурора повинна бути роздрукована на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції, згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

Суддя складає ухвалу з питань обмеження прав та свобод підозрюваного у кримінальному провадженні, ухвалює (постановляє) вирок щодо визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Пропонуємо визначити процесуальне рішення, яке приймається стороною обвинувачення та суддею під час кримінального провадження як правозастосовний акт органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді, колегіального суду, що визначений кримінальним процесуальним законодавством та відбиває правові та процесуальні питання за кримінальним провадженням у вигляді клопотання, постанови, ухвали, вироку.

Висновок до першого розділу

1. Сучасна наукова парадигма доказування у кримінальному судочинстві представлена концепціями, які за ознакою застосованої базової методології можуть умовно бути об'єднані в три основні. Перша концепція полягає в теоретичних розробках предмета доказування як результату кримінальної процесуальної діяльності, що включає до себе збирання та оцінку доказів. Методологічною основою зазначеної концепції є філософська теорія пізнання, а центральними категоріями достовірність, допустимість, належність та достатність доказів. Друга наукова концепція базується на змагальній парадигмі доказування і передбачає формування знання про предмет доказування в належних межах як результат інформаційно-комунікативної взаємодії учасників досудового розслідування і судового провадження. Суб'єктами такої взаємодії є сторони кримінального провадження, а також слідчий суддя та суд перед якими сторони доводять обґрунтованість своєї правової позиції. Третя концепція виходить з того, що кримінальні правопорушення є подіями минулого і їх чуттєве пізнання як правило не можливе. Тому доказування і формування його предмету передбачає раціональне пізнання, що полягає в оперуванні фактичними даними (доказами). Важливе місце в її методології посідають положення логіки, зокрема теорії аргументації. Різниця методологічних підходів в зазначених теоретичних конструкціях дозволяє з різних сторін дослідити такий багатогранний феномен як кримінальне процесуальне доказування, зокрема його межі.

2. Межі доказування можуть бути визначені як сукупна змістовно-структурна характеристики доказів у кримінальному провадженні, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним рівнем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення. На формування меж доказування у конкретному кримінальному провадженні об'єктивно впливає система чинників, які можуть бути поділені на кримінальні процесуальні (нормативні) та криміналістичні. До першої групи належать: предмет доказування, вимоги до ступеня вірогідності висновків, вимоги до доказів (достовірність, належність, допустимість), правила оцінки сукупності доказів, вимоги до засобів доказування, презумпції та преюдиції. До складу другої належать: правила побудови та перевірки версій, рівень протидії розслідуванню, слідова картина.

3. Практична реалізація категорії межі доказування визначається методологією правового регулювання кримінального процесу в цілому, зокрема чітким визначенням суб'єктів, які належать до сторони захисту та обвинувачення та гарантіями об'єктивності та справедливості процесуальних рішень. В цьому плані потребує конкретизації процесуальний статус оперативних підрозділів, які мають бути віднесені до сторони обвинувачення.

Межі доказування є категорією об'єктивної реальності, але їх оцінка, що здійснюється за внутрішнім переконанням уповноважених осіб, набуває суб'єктивних ознак. Мінімізація впливу суб'єктивного чинника має реалізовуватися через низку інституцій кримінального процесуального законодавства (стадійність кримінального судочинства, судовий контроль за досудовим розслідуванням, право оскарження процесуальних рішень тощо). Особливе місце серед них посідають кримінальні процесуальні гарантії, зміст яких розкрито з позицій їх впливу на межі доказування.

РОЗДІЛ 2. ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО МЕЖІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Доказування обставин кримінального правопорушення слідчим

Законодавцем встановлено, що досудове розслідування проводиться слідчими органів Національної поліції України, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідування, органів державної кримінально-виконавчої служби, підрозділами детективів внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро.

Незважаючи на новели чинного КПК України, процесуальний статус слідчого викликає багато практичних питань, які мають, в деяких випадках, суттєві протиріччя.

По-перше, процесуальні повноваження слідчого залишаються вузькими та не відповідають завданням кримінального судочинства, а саме, проведення швидкого, повного, неупередженого розслідування, встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного (обвинуваченого).

По-друге, законодавець надав слідчому процесуальні повноваження щодо проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, але не у повному обсязі встановив механізм проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а негласні слідчі (розшукові) дії слідчий повинен проводити, у певних випадках, з оперативними підрозділами.

По-третє, в КПК України дещо не повно визначено процесуальні повноваження слідчого щодо забезпечення захисту учасників кримінального провадження, особи, суспільства від кримінальних правопорушень.

Сучасний стан наукової розробки процесуального статусу слідчого заснований на наукових дослідженнях Ю.П. Аленіна, О.В. Бауліна, Н.С. Карпова, В.Д. Берназа, І. Гончарова, Ю.А. Гришина, Л.Я. Гордіна, І.В. Гловюк, О.П. Гуляєва, В.П. Даниленко, О.В. Захарченко, О. Івашенко, О. Кінаша, Я.Ю. Кондратьєва, В.С. Радецького, М.Й. Христин, Ю.М. Прокопенко, С.І. Лук'янця, С.М. Стахівського, С.В. Слінька, Л.Д. Удалової та ін. [3, с. 175; 24; 25; 39, с. 35; 72, с. 26; 76, с. 136; 85, с. 9; 87, с. 8; 90; 95, с. 3; 116, с. 51; 123, с. 314; 126, с. 184; 130, с. 64; 141, с. 322; 220; 225; 239].

Органи досудового розслідування було сформовано на початку 1939 року. Чинне тоді законодавство встановлювало процесуальну самостійність слідчого щодо процесуального закріплення оперативних матеріалів, які йому надані були оперативними підрозділами.

М.П. Тепнін у 1928 році, С.Я. Розеблін у 1942 році визначали перші елементи процесуальної діяльності та вказували, що слідчий повинен входити до структури оперативних підрозділів та виконувати процесуальні дії під час оперативної розробки, закріплення доказів, які викривають підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення [232, с. 7; 206, с. 21].

У статті 40 КПК України визначено положення процесуальної самостійності слідчого та вказано, що він має право:

- починати досудове розслідування після реєстрації заяви про вчинене кримінальне правопорушення;
- проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- закривати кримінальне провадження, якщо особі не було повідомлено про підозру.

О.В. Баулін, І.В. Басиста, І.Е. Биховський, І. Гончаров, В.П. Даніленко, І. Рогатюк, А.Б. Соловйов, Г.П. Химичева та ін. розробили теоретичні положення процесуальної самостійності слідчого та практики його діяльності у кримінальному процесі. Вони вважали, що слідчий повинен самостійно приймати процесуальні рішення щодо кваліфікації кримінального правопорушення, визначення меж обвинувачення; прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження або направлення обвинувального акту до суду [26, с. 21; 30, с. 12; 49; 72, с. 26; 95, с. 3; 207, с. 44; 223; 245].

На підставі їх розробок були прийняті та закріплені окремі положення процесуальної діяльності слідчого у чинному КПК України.

Процесуальні повноваження слідчого визначено таким чином, що слідчий приймає самостійно всі рішення про провадження слідчих (розшукових) дій, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання від прокурора погодження, або санкції від слідчого судді і несе повну відповідальність за їх законність.

Слідчий, в межах своїх повноважень, повинен об'єктивно формулювати висновки, на основі перевірених, достовірних показань, про факти вчинення кримінального правопорушення. Процесуальна самостійність слідчого передбачає однаковий правовий статус для всіх слідчих, рівно як їх повноваження, незалежно від відомчої належності.

Практична діяльність слідчих підрозділів органу досудового розслідування та теоретичні прогалини процесуального статусу слідчого можна визначити у наступному. По-перше, належним чином статус слідчого не визначено. Його статус регламентується в окремих випадках законом, а в інших відомчими нормативними актами Генеральної прокуратури України, МВС України, Департаменту Національної поліції України. По-друге,

процесуальні повноваження слідчого, що вказані у КПК України не мають окремої статті у якій вони мали бути визначені, що звужує його статус.

Слідчий є стороною обвинувачення у кримінальному процесі. На нього покладено обвинувальну функцію, яка включає до себе отримання доказів їх збирання, дослідження та оцінку на стадії досудового провадження. Слідчий складає повідомлення про підозру відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та обвинувальний акт. У обвинувальному акті він викладає кваліфікацію кримінального правопорушення, вказує мотив, мету вчинення кримінального правопорушення.

Слідчий уповноважений проводити негласні слідчі (розшукові) дії, але він, не маючи технічного забезпечення, повинен звертатися до технічної служби або до оперативних підрозділів. Механізм проведення слідчим даних процесуальних дій не встановлений чинним законодавством, хоча механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами встановлений відомчими нормативними актами та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Повноваженнями слідчого передбачено проведення ревізії та перевірки за нормами чинного законодавства, але яким законом повинен користуватися слідчий не визначено.

Чинний КПК встановлює інші повноваження слідчого, які передбачені чинним законодавством, але дані повноваження мають розбіжності.

Слідчий у своїй процесуальній діяльності підконтрольний прокурору, який здійснює прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва, однак питання взаємодії прокурора і слідчого належним чином не регламентовані.

Слідчий під час досудового провадження виконує інші функції, а саме – встановлює підстави для реабілітації підозрюваного, складає постанову про закриття кримінального провадження, забезпечує участь сторони захисту на стадії досудового провадження та ін.

Під час досудового розслідування слідчий має юридичну відповідальність за якість, процесуальну точність кваліфікації кримінального правопорушення. Він виконує організаційну, профілактичну роботу щодо встановлення доказів тощо.

Пропонуємо визначити процесуальну самостійність слідчого окремою статтею у КПК України, у якій доцільно зазначити, що слідчий має самостійно вирішувати процесуальні питання та приймати процесуальні рішення щодо кваліфікації складу кримінального правопорушення; визначати межі обвинувачення; закривати кримінальне провадження, якщо підозрюваному не було оголошено повідомлення про підозру; направляти матеріали кримінального провадження до суду з обвинувальним актом.

Слідчий проводить досудове розслідування та повинен встановити межі доказування, які включають до себе коло обставин, що необхідно визначити відносно підозрюваного та складу кримінального правопорушення. Межі доказування кримінального правопорушення включають до себе елементи

фактичних даних кримінального правопорушення, відомості про факти та процесуально закріплені докази, що вказують на вину підозрюваного.

Слідчий повинен встановити за кожним кримінальним провадженням склад кримінального правопорушення та процесуально визначити докази, які підтверджують вину підозрюваного. Межі доказування мають виходити не тільки з обставин кримінального правопорушення, а включати профілактичну діяльність щодо подальшого припинення кримінального правопорушення.

Пропонується встановити межі доказування кримінального правопорушення на підставі нормативного забезпечення КК України. До елементів меж доказування кримінального правопорушення належить факт кримінального правопорушення, фактичні дані, відомості про факти та процесуально закріплені докази, що вказують на вину підозрюваного. Важливо зазначити, що межі доказування мають виходити не тільки з обставин кримінального правопорушення, але й обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Запропоновано встановити теоретичну модель меж доказування слідчим обставин кримінального правопорушення таким чином:

- слідчий не повинен мати упередженість щодо вини підозрюваного, поки не будуть встановлені факти та докази, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення;

- слідчий повинен розподілити обставини кримінального правопорушення на частини, щоб встановити кожну деталь, яка має значення для визначення вини підозрюваного, вирішення завдань кримінального судочинства таким чином, щоб провести швидко та повне досудове розслідування;

- необхідно починати досудове розслідування із встановлення обставин кримінального правопорушення, поступово доходити до складних фактів, визначити кваліфікацію кримінального правопорушення та, в контексті кваліфікації, проводити слідчі (розшукові) дії;

- за допомогою криміналістичних методик встановлення доказів здійснити заходи щодо їх застосування та встановити обставини кримінального правопорушення;

- забороняється застосування заходів насильства, обману, тиску на підозрюваного (обвинуваченого) під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та судових дій.

Система, структура, форма кримінального провадження побудована таким чином, що досудове розслідування має ознаки публічного процесу. Слідчі повноваження встановлені таким чином, що він повинен проводити слідчі (розшукові) дії, які пов'язані зі збиранням, дослідженням фактичних даних. В даному разі слідчий має процесуальні повноваження надати клопотання через прокурора до слідчого судді на отримання ухвали про

проведення слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи підозрюваного у кримінальному процесі.

Слідчий має право відчиняти приміщення, застосовувати при цьому фізичну силу, озброюватися з документами, речовими доказами, які підлягають вилученню за протоколом слідчої (розшукової) дії. Отже, слідчий має повноваження пошуку доказів.

Після отримання фактичних даних, закріплення їх як доказів, слідчий повинен оцінити всі докази за своїм внутрішнім переконанням. Слідчий повинен бути впевнений, що кримінальне правопорушення вчинив підозрюваний. Якщо в нього виникають сумніви щодо вчинення кримінального правопорушення певним підозрюваним, то він повинен шукати докази як вини, так і невинуватості.

Практика знає багато прикладів, коли підозрюваний визнає вину, щоб уникнути обставин, які вказують на обтяжуючі обставини кримінального правопорушення, зокрема вчинення групою, або злочинною організацією.

По-перше, підозрюваний визнає вину щодо вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення, щоб уникнути покарання за більш тяжке. По-друге, слідчий під час доказування обставин кримінального правопорушення отримує матеріали від потерпілого, оперативних підрозділів, захисника підозрюваного, які мають елементи фальсифікації. На цих матеріалах слідчий повинен формулювати обвинувачення, а суддя розглянути його.

Практика має багато прикладів, коли матеріали досудового розслідування в кінцевому висновку не підтверджується судом. Статистичні дані Верховного Суду України за період з 2015-2016 рік, свідчать про збільшення на 20% виправдувальних вироків у порівнянні з 2010-2014 роком. В даному разі можна говорити про недоліки проведення досудового розслідування слідчим, недостатнім процесуальним контролем з боку прокурора.

Вважаємо за необхідне визначити прогалини та надати їх форми: прогалини у доказах, у побудові версій, у оцінці фактів, фактичних даних та відомостей про факти.

Емпіричний матеріал свідчить про необхідність визначити прогалини у доказах. По-перше, слідчий приймає процесуальні рішення під час збирання, перевірки, оцінки фактичних даних та доказів, проводить слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, але встановити межі доказування не може за відсутності складу кримінального правопорушення.

Необхідно зазначити, що окремі учасники кримінального провадження не мають повноважень у доказуванні кримінального правопорушення, а беруть участь у встановленні, закріпленні, визначенні фактів та доказів. Однак під час судового розгляду такі особи можуть змінювати або відмовлятися від своїх показань, а суддя не може прийняти процесуальне рішення щодо встановлення вини обвинуваченого. В даному разі це свідчить про недоліки проведення досудового розслідування слідчим.

По-друге, підозрюваний визнає себе винуватим, але під час судового розгляду вказує на інші обставини кримінального правопорушення.

Прикладом є кримінальне провадження щодо вчинення розбійного нападу. На підставі показань потерпілого було встановлено, що коли він йшов до дому, то отримав удар по голові, після чого втратив свідомість. Його знайшли у каналізаційному люку. Оперативно-розшуковими діями було встановлено підозрювану особу, яка надала показання щодо вчинення зазначеного кримінального правопорушення. Підозрюваний заявив, що вдарив потерпілого палкою, але за висновками експертизи удар було нанесено тупим предметом, схожим на кулак. Слідчий направив матеріали кримінального провадження до суду. Під час судового розгляду мати обвинуваченого попросила його сказати правду про вчинення кримінального правопорушення. Обвинувачений вказав, що вони були удвох та бив його знайомий, який заподіяв потерпілому тілесні ушкодження середньої тяжкості. Таким чином, під час судового розгляду кримінального провадження було встановлено, що обвинувачений взяв вину на себе, щоб уникнути групи, як кваліфікованого визначення цього складу кримінального правопорушення.

Пропонуємо визначення прогалин досудового розслідування у таких формах.

По-перше, активна протидія слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій включає до себе такі елементи, зокрема: дезінформація слідчого з боку підозрюваного про фактичні дані, надання неправдивих показань, фальсифікація документів, приховування предметів, зброї, підбурювання до надання неправдивих показань свідків; знищення фактичних даних та доказів під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, погрози, шантаж, тиск на учасників кримінального провадження.

По-друге, пасивна протидія доказуванню – це встановлення фактичних даних, зокрема: відмова від надання показань на підставі права на відмову від самовикриття та права не свідчити проти себе, та близьких родичів, та членів сім'ї; невиконання правил участі у проведєнні слідчих (розшукових) дій, а також відмова від участі в них; відмова від явки до слідчого, незважаючи на отримання повістки про виклик; заперечення відносно встановлених фактів, або мовчання про них.

Досудове розслідування має декілька етапів: початок проведення досудового розслідування; проведення слідчих (розшукових) дій, щодо встановлення обставин кримінального правопорушення; проведення експертизи та встановлення доказів, які вказують на вину підозрюваного; складання повідомлення про підозру та допит підозрюваного; оголошення підозрюваному та його захиснику про закінчення досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; складання слідчим обвинувального акту та реєстру досудового розслідування, або закриття кримінального провадження.

Згідно ст. 214 КПК України слідчий починає розслідування після отримання заяви про вчинене кримінальне правопорушення. Сутність проведення слідчих (розшукових) дій полягає в отриманні (збиранні), дослідженні доказів та їх перевірки і оцінки.

Слідчий вживає належні заходи для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Процесуальний зміст слідчих (розшукових) дій визначено у главі 20 КПК України. До слідчих (розшукових) дій належать: допит; проведення допиту в режимі відеоконференції; пред'явлення для впізнання; пред'явлення речей для впізнання; пред'явлення трупу для впізнання; проникнення до житла або іншого володіння особи; обшук; огляд; огляд трупу; слідчий експеримент; освідування особи; проведення експертизи; отримання зразків для експертного дослідження.

Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюють їх права і обов'язки, а також юридичну відповідальність, яка встановлена чинним законодавством. Проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Процесуальні повноваження слідчого, згідно зі ст. 207 КПК України визначені щодо затримання підозрюваного, у випадках: якщо особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину.

Згідно зі ст. 208 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із слідчим або

оперативним співробітником чи в приміщенні, визначеному слідчим. Слідчий або співробітник оперативного підрозділу зобов'язані доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструється дата, точний час (година і хвилини) затримання. Термін затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Слідчий має повноваження щодо застосування міри кримінального процесуального примусу, який він використовує, в окремих випадках, для тиску на підозрюваного під час досудового провадження. Він має, з одного боку, можливість тиску у разі фіксації протоколу допиту, перевірки показань. З іншого – він повинен дотримуватися чинного законодавства та забезпечити гарантії участі підозрюваного у кримінальному провадженні: надати йому та роз'яснити процесуальні права та обов'язки, надати захисника та забезпечити його участь під час проведення кримінального провадження.

Під час затримання слідчий встановлює обставини кримінального правопорушення, розшукує докази, документи та речові докази.

Наприклад, оперативні підрозділи встановили де підозрюваний сховав зброю вбивства. Вони надали слідчому інформацію, які він повинен перевірити процесуальним шляхом, а саме – провести обшук у домогосподарстві підозрюваного. Під час обшуку слідчий виявив зброю вбивства.

Слідчий має процесуальні повноваження щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, згідно глави 21 КПК України. Практика проведення негласних слідчих (розшукових) дій та результати судового розгляду кримінального провадження свідчать, що механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій належним чином не регламентований законом. Слідчий не має процесуальних повноважень здійснювати нагляд за законністю діяльності оперативних підрозділів під час провадження оперативно-розшукових заходів у разі надання їм доручення. Закон передбачає можливість введення до складу слідчої групи працівників оперативних підрозділів, які здійснюють ОРЗ, але слідчий здійснює керівництво і організацію роботи, а не забезпечує нагляд за проведенням оперативно-розшукової діяльності. Закон покладає функцію такого нагляду на прокурора. Вважаємо, що таке положення не відповідає статусу слідчого, який є самостійним процесуальним учасником кримінального процесу.

Пропонуємо внести зміни до КПК України та встановити механізм процесуального керівництва слідчого під час проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами.

Під час досудового провадження всі процесуальні дії фіксують письмово. Слідчий виконує функцію обвинувачення та захисту. Слідчий відшукує (збирає) сліди кримінального правопорушення, оцінює їх та процесуально закріплює протоколом слідчої (розшукової) дії.

Теоретичні проблеми доказування на стадіях досудового розслідування, встановлення меж вини підозрюваного мають бути визначені на підставі доказів, які слідчий збирає під час проведення слідчих (розшукових) дій. Предмет доказування, визначений у КПК України, вказує на необхідність визначення всіх обставин кримінального правопорушення. Межі обставин кримінального правопорушення слідчий повинен визначити на підставі КК України (складу кримінального правопорушення). Якщо слідчий розслідує вбивство, то він встановлює обставини складу вбивства. Якщо слідчий розслідує крадіжку, то тут він визначає обставини складу крадіжки.

Всі кримінальні провадження розслідують за процесуальною формою однаково, але специфіка розслідування окремої категорії кримінальних проваджень, зокрема відносно неповнолітніх, вказує на визначення питань віку неповнолітнього, впливу на нього, фактів, що свідчать про його виховання та ін. Під час досудового розслідування слідчий встановлює предмет доказування кримінального правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, він здійснює заходи розкриття кримінального правопорушення. Матеріали кримінального провадження слідчий надає прокурору, який здійснює процесуальне керівництво за проведення досудового розслідування. Прокурор повинен мати персональну відповідальність за рух кримінального провадження та нести юридичну відповідальність на недоліки досудового розслідування у разі якщо колегіальний суд, суддя змінює кваліфікацію кримінального правопорушення, виключає докази з обвинувачення та ін.

А.М. Анохін, О.А. Архипова, Н.М. Басай, В.П. Бахін, Н.С. Карпов, Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук, А.П. Гагаловська, І.В. Гловюк, О.І. Пашинін, В. Півненко, О.О. Чувільов, С.А. Шейфер та ін. ставили питання щодо пошуку, збирання, фіксації доказів і визначали, що процесуальні дії повинні мати самостійне значення. Слідчий збирає докази, визначає межі доказування обставин кримінального правопорушення. Досудове провадження проводиться таким чином, що збирання, дослідження, перевірка та оцінка доказів має бути підтверджена під час судового розгляду. Суддя отримує обвинувальний акт, який складається на підставі матеріалів кримінального провадження та проводить судовий розгляд і постановляє вирок тільки у межах обвинувального акту [4, с. 9; 14, с. 9; 16, с. 10; 27; 55; 67, с. 9; 87; 187; 188, с. 56; 249; 251].

М.М. Басай, А.В. Белоусов, А.І. Вінберг, Г. Кочаров, Г.М. Мінковський, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.С. Степанюк та ін. розглядали теоретико-прикладні аспекти збирання доказів, як сукупність процесуальних дій на підставі яких слідчий встановлює факти, що вказують на обставини кримінального правопорушення. Під час оцінки доказів слідчий повинен визначити вину підозрюваного та вказати у повідомленні про підозру обставини кримінального правопорушення, визначити предмет доказування на підставі кваліфікації кримінального правопорушення. Після фіксації, оцінки, перевірки доказів, повідомлення про підозру може змінюватися, до нього вносять уточнення та встановлюють кваліфікацію кримінального

правопорушення та правову відповідальність за чинним КК України [16, с. 11; 40; 58, с.14; 66].

А.П. Гагаловська, В.М. Галкін, В.П. Гмирко, І.Б. Міхайловська, П.А. Лупінська, А.Р. Ратінов та інші вчені поєднали свої теоретичні обґрунтування щодо визначення рівності сторін під час оцінки доказів. Теоретичні та практичні проблеми вони визначали таким чином, що слідчий та захисник не мають рівних прав під час досудового провадження. Вони мають різний процесуальний статус під час перевірки доказової інформації, яку має право перевіряти тільки слідчий, прокурор, а захисник має право її тільки надати, але не має право оцінити [67, с. 11; 68; 93; 159, с. 34; 171, с. 112; 203, с. 55].

М.С. Строгович включає у термін «збирання» доказів їх дослідження та оцінку під час судового розгляду [230]. В даному випадку він мав на увазі результати оцінки доказів сторонами процесу для встановлення вини підозрюваного (обвинуваченого) та істини.

Важливе значення для встановлення меж доказування у кримінальному процесі є участь захисника, який користується процесуальними правами підозрюваного (обвинуваченого) захист якого він здійснює.

Захисник має процесуальні повноваження щодо збирання доказів, але оцінку доказів на стадії досудового розслідування здійснює слідчий. Захисник надає запит до державних органів та отримує від них інформацію, яку надає слідчому. Захисник повинен діяти тільки у межах процесуальних положень чинного законодавства. Непроцесуальна діяльність захисника, в окремих випадках, має склад кримінального правопорушення.

Результати проведення досудового розслідування, обвинувачення, яке визначено в обвинувальному акті повинно бути перевірено під час судового розгляду. Статут кримінального судочинства Царської Росії визначав, що посада слідчого та судді, у процесуальному значенні була рівна. Сьогодні ми маємо декілька положень, які вказують на те, що слідчий проводить досудове розслідування самостійно, а суддя має помічника – секретаря судового засідання та ін. Процесуальні рішення слідчого та судді є обов'язковими для виконання, але рішення слідчого нічим не забезпечуються, а судді забезпечені виконанням судовим розпорядником, виконавчої служби тощо. У той же час слідчого не можна розглядати як допоміжний орган правосуддя.

О.М. Бандурка, А.В. Дулов, В.О. Стрёмовський зазначили, що досудове розслідування має виконавчо-розпорядницький характер. Воно має виконувати завдання кримінального процесу таким чином, щоб визначити винну особу, а невинна особа повинна бути реабілітована. Держава поклала на слідчого повноваження щодо встановлення вини підозрюваного, складання обвинувального акту та визначення вини обвинуваченого в суді [22; 106, с. 17; 227, с. 87].

В.О. Попелюшко, І. Рогатюк, Ю.К. Якимович та ін. визначають процесуальну самостійність слідчого та вказують на наявність у його діяч функції кримінального обвинувачення. Процесуальна самостійність слідчого

при цьому обмежена. З одного боку, слідчий підкоряється процесуальним повноваженням прокурора, а з іншого, він підконтрольний керівнику органу досудового розслідування [196, с. 11; 207, с. 44; 259, с. 23].

Аналіз практики проведення слідчих (розшукових) дій свідчить, що слідчий встановлює докази та здійснює доказування таким чином:

- перевіркою версій, встановленням фактичних даних та закріпленням їх як доказів; моделюванням слідчої ситуації;
- проведенням слідчого експерименту для встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення; визначенням психологічного портрета підозрюваного, встановленням контакту для викриття кримінального угруповання та попередженням кримінальних правопорушень;
- наданням доручення для подальшого орієнтування та перевірки оперативно-розшукової інформації, визначенням фактичних даних, які вказують на вину підозрюваного та її оцінку відносно головного факту доказування ст. 91 КПК України;
- проведенням допиту двох або більшої кількості учасників кримінального провадження, демонстрацією доказів учасникам процесу на предмет усунення існуючих протиріч між доказами;
- викриттям підозрюваного у наданні неправдивих показань; проведенням слідчих розшукових дій за якими закріплюється докази, обґрунтуванням методів досудового розслідування та прийняттям процесуальних рішень, які обмежують права та свободи підозрюваного, погодженням їх з прокурором, прийняттям процесуальних рішень щодо закриття або закінчення кримінального провадження, складанням обвинувального акту, направленням матеріалів кримінального провадження до прокурора.

Механізм проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування включає прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за проведенням слідчих (розшукових) дій, а також судовий контроль щодо виконання окремих процесуальних повноважень слідчого у разі складання клопотання до слідчого судді про проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, які тимчасово обмежують права та свободи обвинуваченого.

Слідчий під час проведення досудового розслідування повинен взаємодіяти з оперативними підрозділами. Процесуальні форми взаємодії включають до себе участь оперативних співробітників у складі слідчої групи; отримання від слідчого оперативними підрозділами вказівок, доручень щодо встановлення обставин кримінального правопорушення.

Перший аспект проблеми включає надання слідчим вказівок, які виходять за межі повноважень. До таких можна віднести будь-які вказівки слідчого, які надані в порушення положень ст. 41 КПК України, тобто вказівок, що належать до закритого переліку оперативно-розшукової роботи оперативних підрозділів.

Другий – надання вказівок прокурором. Прокурор, як сторона обвинувачення, здійснює прокурорський нагляд у формі процесуального контролю за процесуальною діяльністю слідчого. У разі порушення кримінального процесуального законодавства він забезпечує процесуальне керівництво, а саме надає слідчому вказівки, доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Якщо вказівки слідчого стосуються питань, що входять до його компетенції, то прокурор не уповноважений, відповідно до закону, впливати на рішення слідчого. Наприклад, прокурор не має права дати слідчому вказівку про необхідність затримання підозрюваного.

Окремий вид вказівки прокурора стосується порушень норм процесуального права, щодо виділення, закриття кримінального провадження. Прокурор, надавши вказівку, порушує окремі вимоги КПК України. Зокрема, слідчий проводить досудове розслідування та приймає процесуальні рішення самостійно.

Надання вказівок, доручень, окремих доручень повинно мати строгу процесуальну форму. У дорученні, окремому дорученні слідчий повинен вказати найменування органу, або посадової особи, якій має надсилатися вказівка або доручення. В мотивувальній частині вказують обставини кримінального правопорушення, а також обставини, які повинен виконати співробітник оперативного підрозділу, в окремих випадках вказують на форми та методи виконання доручення. Резолютивна частина вказівки, доручення повинна мати питання, на яке хоче отримати відповідь слідчий, а також він встановлює строк виконання вказівки або доручення.

Строк виконання доручення не може перевищувати 10 діб. Якщо строк доручення перевищує цей термін, то оперативні підрозділи повинні надати слідчому попередню відповідь, вказавши строк виконання доручення.

Аналіз практики, проведене анкетування оперативних співробітників свідчить, що форма вказівки, доручення не має єдиного змісту. Тому слідчий отримує «відписку» від оперативних підрозділів.

Пропонуємо встановити положення, згідно з яким слідчий повинен надати копію доручення прокурору, якій має процесуальні повноваження щодо контролю за проведенням оперативно-розшукової діяльності. Таким чином, прокурор буде контролювати доручення, як і слідчий, а у разі його невиконання, тільки прокурор має повноваження на складання постанови про дисциплінарну відповідальність виконавця доручення.

Непроцесуальні форми взаємодії були предметом дослідження багатьох вчених-юристів, зокрема І.Е. Биховського, А.Ф. Волобуєва, І.М. Осики, Р.С. Степанюка, Ю.А. Ведернікова, А.М. Кучука, Е.О. Разумова, О.С. Саїнчіна та ін. За їх думкою, до непроцесуальної форми взаємодії належать наради, складання загальних планів проведення досудового розслідування з оперативними підрозділами тощо [49, с. 45; 55, с. 67; 60, с. 16; 195, с. 211; 208, с. 23; 216].

Новелою чинного КПК України є проведення допиту свідка, потерпілого на стадії досудового провадження у судовому засіданні. Ст. 225 КПК України вказує, що у випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка

чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, слідчий надає клопотання слідчому судді щодо проведення допиту учасника кримінального провадження з метою закріплення доказів, які вказують на вину підозрюваного.

Допит свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, здійснюється у судовому засіданні за місцем розташування суду та у присутності сторін кримінального провадження, з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду. Слідчий суддя проводить допит та фіксує його у протоколі допиту. Учасники судового засідання повинні підтвердити свою участь підписами у протоколі. Протокол допиту передається слідчому, який долучає його до матеріалів кримінального провадження.

В даному разі виникає питання про необхідність проведення допиту слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Необхідно визначити межі допиту, докази, які отримує слідчий суддя під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Прикладом є досудове розслідування щодо керівника пенсійної служби міста Полтави, який підозрювався в отриманні хабара. Слідчий провів допит заявника – потерпілого про обставини вчинення кримінального правопорушення. Показання були зафіксовані у протоколі слідчої (розшукової) дії. Однак, після допиту заявник – потерпілий помер у лікарні. Слідчий не встиг провести його допит у судовому засіданні слідчим суддею.

Після направлення кримінального провадження до суду, суд ухвалив та проголосив виправдувальний вирок, оскільки докази, які отримані під час досудового провадження не могли бути визначені у вирокі як допустимі докази. В даному разі суд визнав всі докази недопустимими, тому що показання заявника – потерпілого не були підтверджені в судовому засіданні.

Процесуальна самостійність слідчого включає до себе його процесуальне рішення про пред'явлення повідомлення про підозру. Оголошення повідомлення про підозру пов'язано з якісно новим етапом розвитку кримінального провадження, появою певної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Для повідомлення про підозру слідчий повинен мати у своєму розпорядженні достатні факти або фактичні дані та докази, які вказують на вчинення кримінального правопорушення певною особою. Слідчий складає повідомлення про підозру та вказує конкретні обставини вчинення правопорушення, кримінальну кваліфікацію правопорушення.

Інститут підозрюваного можна визначити у двох структурних компонентах. З одного боку, він має процесуальні форми, складання, оголошення, пред'явлення, надання показань, заперечення, оскарження та ін. З іншого – він знаходиться в площині кримінального законодавства, встановлення вини особи, яка притягнена до кримінальної відповідальності.

Означені процесуальні аспекти було розкрито в монографічних дослідженнях багатьох вчених-юристів.

О.А. Банчук, Л.А. Ветвинський, С.П. Ефімичев, В.М. Григор'єв, В.В. Назаров, Д. Приймаченко, Ю.П. Янович та ін. вважають, що підозра є особливою формою припущення про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яка виражена у процесуальному рішенні слідчого [29; 54; 77; 108; 178; 189, с. 56; 260, с. 9].

І. Рогатюк, М.М. Кіпніс, Г.П. Хімичева, П.С. Елькінд пропонували визначити підозру з суб'єктивної точки зору, а саме, тільки слідчий та прокурор має підстави для оголошення повідомлення про підозру [131; 207, с. 44; 245; 25].

О.М. Ларін, Д. Приймаченко, І.Л. Петрухін та ін. надавали теоретичне обґрунтування процесуального змісту поняття підозрюваного у процесі. Вони визначали дві складові: наявність даних, що дозволяють підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення; правозастосовний акт, що втілює рішення про кримінальне переслідування підозрюваного [154; 189, с. 56; 192, с. 294].

Ю.І. Стецовський, О.М. Ларін, С.В. Слінько, О.Г. Шило при визначенні поняття підозрюваного вказують такі ознаки: наявність повідомлення про підозру та причетність до вчинення кримінального правопорушення; підтвердження підозри доказами; перевірка підозри за допомогою провадження процесуальних, слідчих (розшукових) дій [220, с. 72; 224, с. 77; 252].

А.В. Заклюка вважає, що кримінальний процесуальний закон закріплює відмінність між підозрюваним і особою, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Слід розрізняти повідомлення про підозру у процесуальному та кримінальному сенсі [115, с. 11].

П.М. Давидов, В.П. Даниленко, М.О. Кузнецова, С.В. Курилеєв та ін. вказували, що повідомлення про підозру слідчий повинен скласти тільки на підставі доказів, з точки зору матеріального і процесуального права [94, с. 26; 95, с. 3; 148, с. 14; 149].

В.Т. Томін, М.П. Поляков, С.А. Александров надали ґрунтовний аналіз теоретичних елементів, які входять до повідомлення про підозру. На підставі даних наукових розробок та практики застосування слідчим повідомлення про підозру вони вважали, що між кримінальним та кримінальним процесуальним кодексом є суттєві протиріччя, а саме – матеріальне право не узгоджено з процесуальним правом в частині закриття кримінального провадження [234, с. 125].

А.М. Безносок запропонував низку теоретичних та практичних пропозицій щодо лінгвістичної корективи кримінально-правових і кримінальних процесуальних норм, зокрема конструкція об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення в диспозиції статті КК України повинна визначати таке правопорушення, як кваліфікацію суспільно небезпечного діяння [23, с. 11].

Пленум Верховного Суду України «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» визначило загальні

положення проведення слідчих (розшукових) дій відносно особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [200].

Науковий підхід до цієї проблеми необхідно обґрунтовувати в контексті диференційного розгляду правових норм. Слідчий складаючи повідомлення про підозру у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, не виключає сумніви щодо наявності вини підозрюваного за окремими епізодами. Згідно з чинним КПК України, слідчий має процесуальні повноваження щодо зміни або доповнення повідомлення про підозру.

Емпіричний матеріал свідчить, що у вирокі суд у 60 % змінює кваліфікацію, яка була визначена у обвинувальному акті. 75 % опитаних слідчих заявили, що за деякими кримінальними провадженнями вони розраховували на усунення недоліків саме судами; 25% – кваліфікували кримінальні правопорушення, але під час судового розгляду окремі учасники провадження змінили свої показання, тому суд перекваліфікував кримінальне правопорушення за іншою статтею КК України; 5% – вказали, що кваліфікацію їм визначив наглядовий прокурор. Пропонуємо визначити у КПК України, що повідомлення про підозру повинен оголошувати та пред'являти наглядовий прокурор.

Процесуальний зміст підозри включає до себе наявність достатніх доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий повинен бути впевнений, що докази, які встановлені під час досудового розслідування, відповідають на обставини кримінального правопорушення та дають підстави для повідомлення особі про підозру. Повідомлення про підозру слідчий повинен викласти у процесуальній, формі відповідно до чинного законодавства.

Згідно зі ст. 277 КПК України повідомлення про підозру має містити: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по-батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), якій повідомляється про підозру; найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; процесуальний та матеріальний зміст підозри; правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі із зазначенням часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; права підозрюваного; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

На підставі вищевикладеного, ми дійшли висновку, що у процесуальному значенні підозра – це обґрунтований виклад слідчого, прокурора про вчинення кримінального правопорушення певною особою. Повідомлення про підозру має бути сформульовано на підставі доказів, які закріплені у перебігу досудового розслідування.

Кримінально-правовий зміст повідомлення про підозру включає до себе правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого

підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність.

Процесуальні дії щодо повідомлення про підозру включають наступний механізм, зокрема, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Повідомлення про підозру пов'язано з обмеженням прав і законних інтересів підозрюваного, тому його ознайомлення передбачає механізм захисту, розширення прав і обов'язків підозрюваного у кримінальному процесі. Повідомлення пред'являється за присутності адвоката. Слідчий встановлює особу, якій пред'являється підозра, роз'яснює сутність повідомлення. Після чого підозрюваний та захисник мають право спілкуватися та надати відповідь, яка записується у протокол допиту підозрюваного.

Практика має багато прикладів коли слідчий повідомляє особі про підозру під час закінчення досудового розслідування. Вважаємо, що у даному разі затягування термінів пред'явлення повідомлення про підозру не повинно бути, бо порушується право підозрюваного на захист. Крім того, якщо після повідомлення про підозру, слідчий встановить нові обставини кримінального правопорушення, він не буде мати можливості перевірити показання підозрюваного за відсутності термінів досудового розслідування. Якщо після повідомлення про підозру будуть встановлені нові обставини кримінального правопорушення, які слідчий перевірить під час досудового провадження, то він повинен скласти нове повідомлення про підозру.

Кримінальний процес встановлює загальні положення закінчення досудового розслідування. Перша форма передбачає закриття кримінального провадження. Друга – звернення до суду з обвинувальним актом, або клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Третя – звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Згідно зі ст. 284 КПК України, закриття кримінального провадження здійснюється у разі, якщо: встановлено відсутність події кримінального правопорушення; в діянні не має складу кримінального правопорушення; не встановлено достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набув чинності закон, яким скасовано кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер

підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набув законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням; потерпілий, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор складає постанову. Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не було оголошено повідомлення про підозру.

2.2. Теоретичні положення визначення доказів допустимими стороною захисту та обвинувачення

Стаття 3 КПК України визначає, що кримінальне провадження здійснюється за участю сторін, зокрема сторони обвинувачення та сторони захисту, та учасників, які беруть участь у кримінальному провадженні. Враховуючи концепцію змагальності, сторони процесу повинні мати рівні процесуальні права. Однак, на стадії досудового провадження, сторона захисту обмежена процесуальними повноваженнями слідчого, прокурора, а на стадії судового провадження вона має процесуальні повноваження участі під час оцінки доказів, надання доказів, фактів які спростовують обвинувачення.

Сторона захисту визначена у КПК України такими учасниками: підозрюваний, обвинувачений (ст. 42 КПК); виправданий, засуджений (ст. 43 КПК); законний представник підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 КПК); захисник (ст. 45 КПК).

Підозрюваний, обвинувачений, на стадії досудового провадження, має процесуальні права та обов'язки, які визначено ст. 42 КПК України. Основні процесуальні права можна визначити у наступному, зокрема: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій; заявляти відводи; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді.

Обвинувачений також має право брати участь під час судового розгляду, збирати і подавати суду докази, виступати в судових дебатах, оскаржувати судові рішення та ініціювати їх перегляд.

Сторону захисту у кримінальному провадженні представляє адвокат – захисник, який бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого; до першого допиту підозрюваного має з ним конфіденційне побачення без обмеження кількості та тривалості; збирає фактичні данні, які вказують на відсутність вини підозрюваного (обвинуваченого); оскаржує процесуальні дії або бездіяльність слідчого, прокурора до суду.

Теоретичні положення захисту у кримінальному процесі були предметом розгляду з боку низки вчених, які вважали, що захист повинен мати процесуальні права, які мають протистояти слідчому, прокурору. Останні мають в своїх повноваженнях зміст утримання під вартою та ін.

С.А. Альперт, М. Арабелян, О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда, Т.В. Варфоломєєва, Л.А. Ветвинский, Т.Б. Вільчик, Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокарев, Д.П. Котов, Ю.А. Гурджі, О.Г. Шило, О.Г. Янковська та ін., вважають, що право на захист включає: право доступу до правосуддя, а також можливість звернення до суду за захистом порушеного права; право на судовий розгляд кримінального провадження за підсудністю; право на особисту участь громадянина в судовому провадженні під час розгляду кримінального провадження відносно нього судом, забезпечення судом реалізації комплексу процесуальних прав учасників кримінального провадження; встановлення на підставі закону процесуальну судову процедуру, яка повинна відповідати засадам кримінального процесу; судовий розгляд кримінального провадження на підставі засади законності, рівності перед судом, публічності та диспозитивності у розумний строк з дотриманням змагальності сторін; оскарження судового рішення суду першої інстанції до вищестоящої судової інстанції з метою виправлення судових помилок, встановлення підстав для ухвалення законного, справедливого, неупередженого вироку; право на поновлення у правах, виконання судового рішення про реабілітацію [10; 12; 28; 50; 54; 57, с. 13; 73; 91; 252; 261].

Т.Б. Вільчик, Н.М. Обрізан вказували, що процесуальна діяльність захисника чітко регламентована чинним КПК України, але необхідно зазначити, що змагальності сторін на стадії досудового провадження між стороною захисту та обвинувачення не має [57, с. 14; 184, с. 12].

Теоретичні висловлювання можна визначити у наступному, зокрема сторона захисту збирає фактичні дані шляхом надання запиту, самостійного процесуального права встановлювати докази відсутності вини підозрюваного захисник не здійснює. Захисник повинен реалізувати свої процесуальні права на підставі забезпечення захисту підозрюваного (обвинуваченого).

Як свідчить практика, у 70 % випадків захисник здійснює захист у непроцесуальних формах, тому чинне законодавство не допускає захисника до можливості використання своїх процесуальних повноважень у напрямі збирання, оцінки доказів.

Термін «захист» можливо застосовувати як «охорона прав і інтересів». Охорона прав включає відновлення порушених прав. Права особи, яка притягнута до кримінальної відповідальності в ході досудового

розслідування можуть бути порушені слідчим. Забезпечення гарантій, які пов'язані з обмеженням прав підозрюваного, треба визначати не як порушення закону, а як неправомірність застосування закону.

Забезпечення захисту у кримінальному процесі можна визначити у наступному: процесуальні дії захисника під час досудового та судового провадження; процесуальні дії сторони захисту під час збирання, оцінки доказів на стадіях процесу; процесуальні елементи оскарження незаконних дій або бездіяльності слідчого до прокурора або суду; забезпечення захисту під час судового розгляду кримінального провадження.

Процесуальні права діяльності захисника можна визначити у наступному:

- захисник має процесуальні повноваження щодо забезпечення захисту, надання процесуальної допомоги у разі затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення та проведення слідчих (розшукових) дій;

- захисник повинен бути присутній під час оголошення повідомлення про підозру, він повинен ознайомитися з даним процесуальним документом, визначитися з підозрюваним про захист від обвинувачення під час допиту;

- у разі визнання недопустимих доказів – допустимими; під час обрання міри запобіжного заходу; під час закриття кримінального провадження захисник має процесуальні повноваження щодо встановлення угоди між стороною обвинувачення.

Англосаксонська теорія кримінального процесу передбачає процесуальну діяльність захисника щодо встановлення угоди між слідчим, прокурором, суддею під час досудового та судового провадження.

С.В. Боботов, М. Ворошило, К.Ф. Гуценко, Л.В. Головки, Б.А. Філімонов, В.В. Молдаван, А.В. Молдован та ін. надали ґрунтовний аналіз теоретичних та практичних положень англосаксонської правової системи [31, с. 54; 64, с. 9; 92; 174]. Аналіз їх теоретичних розробок надає підстави для висновку, що кримінальний процес має форму змагальності, яка передбачає активну участь захисника у кримінальному провадженні. Захисник надає фактичні дані, які вказують на відсутність вини підозрюваного, надає факти, що свідчать про неможливість застосування міри запобіжного захисту арешту та ін. Прокурор, в окремих процесуальних питаннях, повинен погодитися з захисником для встановлення обставин кримінального правопорушення. Він повинен надати слідчому вказівку щодо проведення слідчих (розшукових) дій, на яких наполягає захисник. Захисник є опонентом слідчого під час встановлення істини у кримінальному провадженні.

Змагальність кримінального процесу полягає у визначенні не тільки процесуальних прав захисника, а також у можливості користуватися ними. На підставі аналізу загальних положень англосаксонської правової системи участі захисника, можна запропонувати окремі елементи усунення спірних процесуальних питань, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду.

Чинний КПК України встановив положення укладення угоди у кримінальному провадженні між стороною захисту та обвинувачення за нетяжкими кримінальними правопорушеннями. Процесуальний зміст угоди полягає у досягненні консенсусу. Ці теоретичні розробки доцільно розширити та встановити процесуальну угоду у разі визнання доказів допустимими, обрання міри запобіжного заходу, закриття кримінального провадження тощо.

Перша концептуальна розробка участі захисника у кримінальному провадженні включає угоду під час визначення допустимими доказів, які у кримінальному провадженні були встановлені як недопустимі.

Ст. 87 КПК України вказує на недопустимість доказів у кримінальному процесі, зокрема, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. КПК України вказує на процесуальні елементи визначення доказів допустимими та надає їх практичний зміст. Не перераховуючи вказані у законі елементи, визначимо, що суддя, колегіальний суд може визначити доказ допустимим у разі якщо докази стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень; відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого.

Інші аспекти даної проблеми включають практику реалізації проведення слідчих (розшукових) дій, коли слідчий, прокурор проводять допит підозрюваного, обвинуваченого як свідка, незважаючи на те, що після допиту йому оголошується повідомлення про підозру. Практика має багато прикладів, коли слідчий проводить допит підозрюваного, як свідка. В даному разі свідок попереджається про надання завідомо неправдивих показань. Допит свідка проводиться без присутності захисника. Свідок не може бути захищеною процесуальною особою.

Пленум Верховного Суду своєю постановою від 24.10.2003 року № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» вказав на недопустимість допиту свідка, який підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [200].

Допит повинен проводитися тільки як підозрюваного. Процесуальний статус підозрюваного вказує на його право відмовитися від надання показань. Чинний КПК встановлює, що надання показань – це право, а не обов'язок підозрюваного.

Крім того, закон скасовує процесуальні дії та рішення слідчого, прокурора, які після початку кримінального провадження перевищують свої повноваження, які не передбачені КПК України.

Аналіз практики свідчить, що у 80% випадків слідчий, оперативні підрозділи, щоб не скласти протоколу затримання особи за вчинення кримінального правопорушення, направляють його до закритої лікарні (наприклад кожно-венерологічний диспансер). Тим самим, підозрюваний не має захисника, а слідчий має змогу проводити слідчі (розшукові) дії. У 15% випадків слідчий не оголошує повідомлення про підозру, а проводить допит підозрюваного як свідка, незважаючи на те, що він підозрюється у вчиненні

тяжкого кримінального правопорушення; перевіряє його показання без участі захисника і після цього оголошує повідомлення про підозру. У 5 % випадків слідчий отримує оперативну інформацію до початку кримінального провадження, яку він повинен включити до матеріалів кримінального провадження.

Таким чином, окремі порушення чинного КПК України надають підстави стороні захисту визнати докази недопустимими. Для усунення недоліків проведення слідчих (розшукових) дій, прокурор має процесуальні повноваження щодо встановлення угоди між стороною захисту. Практика має прецеденти, коли сторони кримінального провадження погодилися, щоб докази були визнані допустимими.

Другий елемент реалізації доказів та визначення їх допустимості можна визначити у разі, якщо їх подає сам підозрюваний, обвинувачений; тобто докази були використані для дискредитації учасників кримінального провадження.

Доцільно навести приклади. Зокрема, оперативні підрозділи здійснюють оперативно-розшукову діяльність та закріплюють факти вчинення кримінального правопорушення до реєстрації заяви у Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Матеріали, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення вони повинні надати слідчому під час проведення досудового розслідування. Однак, такі матеріали отримані з порушенням чинного законодавства, а саме, зняття інформації з каналів зв'язку було проведено без ухвали слідчого судді. Інший приклад: заявник – потерпілий, під час переговорів з підозрюваним у вчиненні тяжкого кримінального правопорушення, записував їх. Телефонні розмови мали зміст вчинення кримінального правопорушення. Після отримання заяви щодо шахрайських дій та внесення їх до Єдиного реєстру досудових розслідувань, слідчий отримав від потерпілого матеріали звукозапису. Однак, запис було зроблено до початку досудового розслідування. Вихід з даної практичної проблеми можливий такий: слідчий має призначити експертизу таких записів розмов, отримати висновок експерта, що голос є ідентичний голосу підозрюваного. Після цього він має право скласти постанову про залучення даних записів до матеріалів кримінального провадження. Як правило, сторона захисту вказує на недопустимість такого доказу.

Доцільно розглядати механізм визначення доказів допустимими, якщо сторони у кримінальному процесі погодилися їх визнати. Якщо сторона обвинувачення та захисту не прийшли до консенсусу визнання доказів допустимими, то сторона захисту має процесуальні повноваження оскаржити дії прокурора до слідчого судді.

Необхідно передбачити в чинному кримінальному процесуальному законодавстві процедуру судового розгляду скарги сторони захисту у разі визначення доказів допустимими.

Пропонуємо доповнити ст. 303 КПК України положенням, що скарга сторони захисту надсилається до прокурора. Прокурор повинен розглянути скаргу до 3 діб. Він повинен ретельно перевірити матеріали кримінального

провадження, отримати пояснення від слідчого та надати відповідь стороні захисту. Якщо сторона захисту не задоволена рішенням прокурора, вона має право подати скаргу до слідчого судді. Суддя після отримання скарги повинен визначити основні положення оскарження сторони захисту, отримати від прокурора матеріали перевірки та призначити розгляд скарги у судовому засіданні за участю сторін.

Суддя оголошує відкритим судове засідання, розглядає скаргу та складає ухвалу в якій вказує про задоволення скарги, або відмову в її розгляді. Під час розгляду скарги повинні бути присутні сторони кримінального провадження. Процесуальний зміст розгляду скарги передбачає визначення допустимості доказів. Сторона захисту надає до суду обставини, які слідчий не виконує для встановлення об'єктивної істини, або вказує на його неупередженість під час досудового розслідування. Скарга має містити обставини відмови прокурора на процесуальні дії слідчого. Суддя повинен в повному обсязі встановити обставини під час розгляду скарги та скласти ухвалу. Ухвала слідчого судді має бути остаточною і подальшому оскарженню не підлягати.

Друге положення полягає у забезпеченні захисту під час затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. В даному разі активність захисту полягає у визначенні судом міри запобіжного заходу, яка не пов'язана з арештом.

Статті 176-198 КПК України встановлюють, що запобіжними заходами є особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; утримання під вартою. Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити протиправні дії.

В даному разі захисник має право звернутися з клопотанням до слідчого, прокурора, слідчого судді про застосування міри запобіжного заходу, яка не пов'язана з утриманням під вартою. Слідчий суддя має право розглянути клопотання захисника під час судового розгляду та скласти ухвалу, за якою обрати для підозрюваного міру запобіжного заходу не пов'язану з утриманням під вартою.

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити у сукупності всі обставини, у тому числі: наявність доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник повинен надати слідчому судді факти, що підозрюваний не вчинить іншого кримінального правопорушення; він має постійне місце проживання; не буде переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; не буде незаконно впливати на потерпілого, свідка, експерта, спеціаліста; перешкоджати кримінальному провадженню та ін. В даному разі захисник надає характеристики з місця роботи, проживання, або надає документи, які свідчать про особисте зобов'язання підозрюваного щодо його явки до слідчого або суду.

Як свідчить практика, у 85% випадків слідчий суддя обирає міру запобіжного заходу, яка не пов'язана з утриманням під вартою.

У разі встановлення обставин кримінального правопорушення, яке вчинив підозрюваний, слідчий, прокурор, на підставі ст. 276-278 КПК України, повинні оголосити підозрюваному повідомлення про вчинення кримінального правопорушення та надати кваліфікацію за кримінальним законодавством України. Повідомлення про підозру має бути оголошено за участю захисника. Захисник має процесуальні права під час ознайомлення з повідомленням про підозру, разом з підозрюваним. Він визначає процесуальну позицію підозрюваного та позицію захисту від обвинувачення.

Теоретичні розробки процесуального статусу підозрюваного були предметом розгляду багатьох вчених-юристів, які визначали, що кримінальний процес має ознаки розшукового, оскільки застосовує міри процесуального впливу на особу. Тому в даному разі необхідно передбачити засоби захисту та забезпечення реалізації прав та свобод особи, яка потрапляє у сферу дії кримінального провадження.

З.З. Зинатуллін, В.Я. Ельмеев, М.П. Кузнецов, О.С. Мазур та ін. визначили процесуальний зміст елементів повідомлення про підозру, як обвинувачення можна визначити у наступному: формулювання обвинувачення є виклад у процесуальному акті ствердження про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення; обґрунтування обвинувачення є логічним процесом аргументації сформульованого повідомлення про підозру (обвинувачення); відстоювання обвинувачення під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій слідчим, прокурором; сторона захисту повинна здійснити заходи щодо захисту сформульованого і обґрунтованого стороною обвинувачення обставин, що

підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [119, с. 33; 148, с. 66; 164, с. 56].

Обвинувачення, на яке вказує чинне законодавство – це твердження про вчинення певною особою діяння, що визначено КК України.

Початок обвинувачення можна визначити за такими напрямками:

– у кримінальних провадженнях, які мають ознаки публічного і приватно-публічного обвинувачення слідчий повинен скласти повідомлення про підозру за чинним КК України;

– у кримінальному провадженні приватного обвинувачення початок кримінального провадження встановлений ст. 214 КПК Україна та є заява, яка повинна бути зареєстрована у Єдиному реєстрі досудових розслідувань.

Закінченням обвинувачення є вирок суду за результатом розгляду у суді кримінальної справи.

Статтею 279 КПК України встановлено можливість зміни, або доповнення повідомлення про підозру. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний скласти нове повідомлення про підозру. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Підставами для зміни повідомлення про підозру є: встановлення нових обставин кримінального правопорушення після проведення допиту потерпілого, свідків; отримання висновку експерта, якій вказує на можливість підозрюваного вчинити кримінальне правопорушення; визначені обставини, що вказують на вину підозрюваного на підставі оцінки фактичних даних; після перевірки показань учасників кримінального провадження було встановлено, що підозрюваний вказує на неправдивість дій у своїх показаннях, що є підставою для зміни кваліфікації за чинним КК України; після усунення протиріччя між показаннями двох або більшої кількості допитаних осіб були встановлені нові обставини кримінального правопорушення; під час проведення слідчого експерименту, шляхом порівняння показань учасників кримінального провадження було встановлено нові обставини вчинення кримінального правопорушення, що вказує на зміну кваліфікації за КК України.

Під час оголошення повідомлення про підозру підозрюваному, слідчий повинен запросити захисника. Процесуальні дії захисника під час досудового провадження включають протилежність функції обвинувачення, переслідуючи свої конкретні цілі, які полягають у встановленні невинуватості підозрюваного, спростування обвинувачення або встановлення пом'якшувальних обставин, які впливають на вину підозрюваного (обвинуваченого). Сторона захисту під час досудового та судового провадження встановлює фактичні дані, бере участь у дослідженні доказів, а під час судового розгляду – оцінює їх як сторона кримінального процесу. Сторона захисту вказує на обставини кримінального

правопорушення, погоджується з доказами вини підозрюваного, визначає його невинуватість та надає фактичні дані, які слідчий має зафіксувати як докази. З іншого боку, сторона захисту застосовує заходи щодо захисту від повідомлення про підозру та обвинувачення у суді.

На думку М.С. Строговича, неможна пов'язувати право на захист тільки з точки зору оцінки обвинувачення. Захисник повинен збирати фактичні дані, надати їх слідчому, який процесуально закріплює як докази. В даному разі захисник повинен встановити обставини, що пом'якшують вину або спростовують її. Оцінка фактичних даних має загальне визначення вини підозрюваного (обвинуваченого). Під час судового провадження захисник здійснює оцінку доказів та висловлює свою думку щодо вини обвинуваченого. Суддя повинен оцінити доводи обвинувачення та захисту під час ухвалення вироку [230, с. 414].

А.М. Безносюк, Ю.П. Янович досліджували процесуальний статус підозрюваного та визначили, що показання підозрюваного (обвинуваченого) – це оціночні положення відносно обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та є засобом захисту від обвинувачення. Участь захисника полягає у процесуальній оцінці, дослідженні, перевірці доказів, у разі доказування кримінального правопорушення. Захисник повинен захищати підозрюваного процесуальними способами і, у разі непогодження з процесуальною діяльністю слідчого, оскаржити його дії до прокурора або до слідчого судді. Тільки на підставі процесуальних положень захисту може бути встановлена вина або її відсутність [23, с. 12; 260, с. 9].

О.С. Мазур, Р.Д. Рахунов розглядали теоретичні положення показань підозрюваного (обвинуваченого) та вказували, що вони є повідомлення фактичних даних, які слідчий отримує під час проведення допиту. Підозрюваний має право надавати показання не тільки під час проведення допиту, але у клопотаннях, заявах, а також під час судових дебатів [164, с. 9; 204, с. 35].

Т.М. Заворотченко, О. Климович, Л.Г. Куропаткін, М.А. Маркуш, І. Рогатюк, В.М. Савицький та ін. зазначали, що сторона обвинувачення пов'язана з виконанням завдань кримінального судочинства. Розгляд процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) вказує на конкретне практичне вираження, що знаходиться у правових відносинах, які складаються між стороною обвинувачення і підозрюваним (обвинуваченим). Отже, наявною є процесуальна різниця між статусом даних сторін у кримінальному процесі [112, с. 10; 131, с. 34; 146; 167, с. 23; 207, с. 44; 213, с. 7].

Доцільно визначити, що основні елементи правових відносини включають процесуальні повноваження, які використовуються у кримінальному провадженні слідчим, прокурором, суддею. Обвинувачення має у своєму розпорядженні процесуальні форми, які застосовуються у кримінальному провадженні.

Практика має приклади коли слідчий, прокурор погрожує підозрюваному про застосування до нього міри запобіжного заходу взяття

під варту, отже, застосовує тиск на підозрюваного для отримання показань. В даному разі участь захисника повинна відображати змагальність та встановити форми захисту від тиску слідчого, прокурора, тому що підозрюваного (обвинуваченого) не можна вважати винним у вчинені кримінального правопорушення, його вина повинна бути встановлена та підтверджена конкретними процесуальними доказами під час судового розгляду та вказана у вирокі суду.

Процесуальна діяльність сторони обвинувачення має бути вільною від будь-якої упередженості і однобічності, і поєднувати в собі активність кримінального переслідування з ретельним і об'єктивним збиранням і перевіркою доказів, що вказують як на користь вини, так і проти цього, на користь підозрюваного (обвинуваченого).

Підозрюваний має право надати показання, у яких він визнає себе винним у вчинені кримінального правопорушення або він дає показання за якими не визнає себе винним, або визнає себе винним частково за окремим епізодом або складом кримінального правопорушення.

М.П. Тепнін, один з перших вчених вказував, що визнання вини підозрюваним під час кримінального провадження не повинно звужувати доказову діяльність слідчого. Він повинен ретельно перевірити всі докази, оцінити їх та встановити вину підозрюваного. Основні положення вини слідчий повинен вказати у повідомленні про підозру, а після проведення допиту він уточнює показання та вказує її остаточно у обвинувальному акті, який затверджує прокурор, а суддя розглядає під час судового розгляду кримінального провадження [232, с. 6].

А.П. Галагаловська, В.М. Галкін, В.Б. Рушайло, К.В. Сурков, Ю.В. Кваша, О.П. Рижаків, С.С. Овчинський, О.М. Овчаренко та ін. вважають, що у розшуковому процесі залишається формальний підхід до визначення доказів. Зокрема, визнання вини підозрюваним під час досудового провадження вказує на первинний доказ відносно інших. Як правило, суддя встановлював вину на підставі показань обвинуваченого та сторони процесу пропонували спрощену процедуру проведення судового засідання. Інші докази сторони не розглядали, що у кінцевому результаті призводило до судових помилок [67, с. 11; 66; 68; 181; 183; 210; 211].

С.В. Боботов, І. Жигачев та ін. вказували, що визнання вини підозрюваним під час досудового та судового провадження є основною встановлення мотиву, умов, підстав застосування міри запобіжного заходу та визначення вини обвинуваченого і встановлення істини [31].

Пропонуємо встановити форму показань підозрюваного, за якими він визнає себе винним, зокрема: визначення винним у вчинені кримінального правопорушення у повному обсязі повідомлення про підозру (обвинувачення). Друга форма – не визнання вини у вчинені кримінального правопорушення: не визнання вини повністю за всіма обставинами вчинення кримінального правопорушення, надання алібі, яке спростовує вину. Третя форма – частково визначення себе винним у вчинені кримінального правопорушення, зокрема за окремими епізодами; корисних мотивах,

кваліфікації за КК України, але визнання окремих обставин, які мали місце під час вчинення кримінального правопорушення; обмова з боку інших учасників кримінального провадження щодо вчинення кримінального правопорушення.

Статті 283, 284 КПК України надають форми закінчення кримінального провадження. Однією з таких форм є закриття кримінального провадження на підставі ст. 284 КПК України. Практика ставить декілька питань, які вказують на теоретичні проблеми закриття кримінального провадження. Зокрема, потерпілий заперечує закриття кримінального провадження, прокурор вважає, що необхідно визначити всі протиріччя між потерпілим та підозрюваним, та ін. У такому випадку слідчий пропонує стороні захисту визначити непроцесуальним шляхом суперечку, яка виникає між сторонами.

Захисник має право укласти угоду, яка включає такі положення: якщо слідчий не оголошував повідомлення про підозру підозрюваному, він приймає рішення щодо закриття кримінального провадження, після погодження з потерпілим свого процесуального рішення; прокурор, у разі повідомлення особі про підозру, закриває кримінальне провадження або звертається до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; прокурор звертається до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Захисник має право звернутися до прокурора про закриття кримінального провадження відносно підозрюваного. У такому випадку між захисником та прокурором може бути укладена угода. Угода про визнання вини підозрюваного між сторонами може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. У межах кримінального провадження процедура угоди має проводитися за допомогою захисника – адвоката.

Механізм укладання угоди має включати певні процесуальні етапи. Захисник надає прокурору клопотання щодо закриття кримінального провадження. Прокурор повинен розглянути клопотання у термін до 5 діб та визначити склад кримінального правопорушення, вину підозрюваного, визначити погодження потерпілого з процесуальним рішенням щодо закриття кримінального провадження. Після цього прокурор має право надати вказівку слідчому щодо закриття кримінального провадження. Кримінальне провадження закривається у разі, якщо встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою та ін.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову.

Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні особі не повідомлялося про

підозру. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

У разі прийняття рішення прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності, йому роз'яснюється право на таке звільнення. Якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі та надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо у потерпілого викають питання про звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного, то захисник повинен врегулювати ці спірні положення під час зустрічі з потерпілим.

Ініціювання угоди проводиться за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, або захисника. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником, або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження.

Пропонуємо теоретичну модель укладення угоди за участю захисника. Зокрема: повноваження адвоката-захисника мають бути врегульовані чинним законодавством; забезпечення змагальності сторін у кримінальному процесі, дотримання засад змагальності та законності всіма учасниками; процесуальні повноваження сторони захисту мають бути встановлені процесуальними правами та обов'язками підозрюваного (обвинуваченого); кримінальне правопорушення не має містити ознаки тяжкого або особо тяжкого кримінального злочину; сторона обвинувачення та потерпілий не мають суттєвих заперечень проти укладання угоди.

У статті 3 КПК України законодавець визначив процесуальний статус потерпілого, як учасника сторони обвинувачення.

А.Д. Бойков, М.А. Якубович, І.І. Карпец, Д.С. Горшунов, А.В. Гриненко, А.В. Дулов, П.Д. Нестеренко, О. Клімович, Є.Ф. Куцова, В.О. Попелюшко, В.М. Савицький, Ю.І. Стецовський, О.М. Ларін, В.А. Стремівський та ін.

вчені досліджували процесуальний статус потерпілого [44, с. 178; 75; 78; 106, с.40; 132; 151; 196; 212; 224; 227].

Процесуальні права потерпілого, згідно зі ст. 55 КПК України не відповідають його процесуальному статусу. Підстави визнання потерпілого у кримінальному процесі сформульовані не зовсім точно. Вони лише передбачають наявність факту заподіяння особі моральної або фізичної, матеріального шкоди. Фактично особа може мати матеріальну або моральну шкоду, але не буде визнана потерпілою.

Зміст ст. 55 КПК України допускає винесення постанови про визнання особи потерпілим у будь-який момент проведення досудового провадження. На практиці слідчий складає постанову про визнання потерпілим, як правило, тільки після встановлення фактичних даних, що свідчать про заподіяння потерпілому моральної, фізичної, матеріальної шкоди. Це пов'язано, окремих випадках, з отриманням висновку судово-медичної, товарознавчої експертизи, окремих слідчих (розшукових) дій.

Цивільний кодекс України визначає, що моральна шкода полягає у фізичному болі та стражданнях, яких особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності, а також ділової репутації.

Моральні страждання можуть розумітися як отримані постраждалим негативних емоцій, шкода нормальному стану його психіки. Фізичні страждання передбачають заподіяння постраждалому фізичного болю.

М.П. Кузнецов, О.М. Ларін вважають, що потерпілого слід визнавати таким навіть у тому разі, якщо шкідливих наслідків від вчиненого кримінального правопорушення не настало, але мала місце спроба заподіяння матеріального або моральної шкоди [147, с. 56; 153, с.17; 155].

А.М. Єфімичев вважає, що потерпілого необхідно визнавати таким у разі здійснення замаху або готування до кримінального правопорушення. Він наводить приклад, коли злочинець підготувався до кримінального правопорушення, заліз у кишеню, але був затриманий. Шкода від цього злочину не настала, але державні органи, здійснюючи кримінальне переслідування притягають винну особу до відповідальності і визнають постраждалого потерпілим [108].

Вважаємо, що визнання особи потерпілою можливе при заподіянні та настанні одного зі шкідливих наслідків – матеріального збитку, моральної або фізичної шкоди.

Участь потерпілого у кримінальному процесі обумовлено тим, що він є учасником кримінальних процесуальних правовідносин. Процесуальний статус потерпілого має значення для конструкції, кримінальних процесуальних обставин, що підлягають доказуванню та визначають злочинну поведінку підозрюваного, яка впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, диференціацію кримінальної відповідальності та призначення покарання за чинним КК України.

КПК України уперше встановлена підстава звільнення від кримінальної відповідальності, як примирення підозрюваного, обвинуваченого з потерпілим. Правові дії потерпілого під час вирішення такого питання, як реалізація кримінальної відповідальності, свідчить про принципово нове відношення законодавця до потерпілого. Якщо потерпілий заперечує закриття кримінального провадження відносно підозрюваного, то він оскаржує постанову слідчого, прокурора, або ухвалу чи вирок суду до апеляційної інстанції.

Дещо незрозумілим є положення ст. 3 КПК України, яка вказує, що потерпілий є стороною обвинувачення. На наш погляд, це проблемно-дискусійне питання потребує вирішення.

По-перше, чи є потерпілий стороною обвинувачення? Виходячи з його процесуального статусу ст. 55 КПК можна стверджувати, що ні. На стадії досудового розслідування потерпілий не має прав щодо збирання, оцінки доказів. Його статус залежить від процесуальних, слідчих (розшукових) дій, які проводить слідчий. Потерпілий має право на оскарження дій або бездіяльності слідчого до прокурора або суду. Самостійно він не приймає ніяких процесуальних рішень.

По-друге, проблема реалізації процесуальних прав потерпілого в судовому засіданні має недоліки, які обмежені його правом участі в судовому засіданні. Засади змагальності та рівності сторін на дії потерпілого практично не поширюється. У моральному і матеріальному стані потерпілий не має таких прав як підозрюваний (обвинувачений).

Вказуючи в ст. 3 КПК статус потерпілого автори чинного КПК мали на увазі відмову державного обвинувача від обвинувачення. В даному разі потерпілий має процесуальні права підтримати обвинувачення та висловити свою думку щодо міри кримінального покарання обвинуваченого, або оскаржити вирок суду. Однак, неможна казати, що потерпілий є стороною обвинувачення. При вчиненні кримінального правопорушення, заподіяння шкоди потерпілому є вина не тільки обвинуваченого, але і держави, яка не забезпечує належною мірою безпеку громадян. Зазнавши моральної, фізичної, матеріальної шкоди потерпілий має право на її відшкодування в повному обсязі з боку держави. У випадку смерті потерпілого внаслідок кримінального правопорушення його процесуальні права за законом переходять до його представника, близьких родичів.

Пропонуємо виключити зі ст. 3 КПК України положення, що потерпілий є стороною обвинувачення у кримінальному провадженні. Потерпілий є самостійним учасником кримінального процесу, який відстоює свої процесуальні права та обов'язки таким чином, щоб шкода, яка йому заподіяна кримінальним правопорушенням була відшкодована.

Практика має приклади, коли потерпілий вказував більшу суму шкоди. Прикладом є кримінальне провадження за фатом крадіжки з кіоску, коли підозрюваний взяв тільки журнали, до яких він міг дотягнутися, розбивши скло. Потерпілий вказував, що у нього пропали гроші, які він вказав у цивільному позову. В даному разі слідчий, прокурор повинні прийняти

процесуальне рішення. Якщо, те що сказав потерпілий можна перевірити шляхом проведення слідчого експерименту, то суд повинен визнати цивільний позов правильним. Якщо потерпілий надав неправдиві покази, то він повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

2.3. Участь інших учасників кримінального провадження у доказуванні

Статтею 3 КПК України визначено інших учасників кримінального провадження. Зокрема, це заявник, свідок, спеціаліст, експерт, понятий, перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Участь у доказуванні інших учасників кримінального провадження передбачає отримання показань, висновку спеціаліста та експерта, що вказують на обставини кримінального правопорушення та вину підозрюваного, обвинуваченого.

Розгляд процесуального статусу інших учасників кримінального провадження необхідно встановити виходячи з їх процесуальної участі у кримінальному провадженні та на підставі проведення слідчих (розшукових) дій, визначити межі доказування та обставини кримінального правопорушення.

З одного боку, учасники кримінального провадження, які не мають процесуального інтересу у процесі об'єктивні у своїх показаннях, які вони сформували під час вчинення кримінального правопорушення та його оцінки з власних життєдіяльних пізнань. З іншого – теоретичні положення участі учасників кримінального процесу передбачають визначення правових відносин, які виникають між сторонами під час встановлення обставин кримінального правопорушення. Всі показання учасників кримінального провадження та їх процесуальний зміст полягає в тому, що вони повинні підтвердити свої показання під час судового розгляду.

Проблемно-дискусійними питаннями є питання визначення статусу учасників процесу, забезпечення їх гарантіями, а в окремих випадках засобами безпеки.

Згідно зі ст. 214 КПК України першим учасником кримінального провадження є заявник, який вказує на обставини кримінального правопорушення. Заява, звернення, повідомлення є односторонніми формами комунікації. У заявника є право звернутися до слідчого для забезпечення та охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Після звернення з заявою про вчинення кримінального правопорушення, слідчий повинен її прийняти і розглянути перед початком досудового розслідування. Між заявником та слідчим виникають правові відносини та починається реалізація засади законності, яка передбачає захист особи. Заява передбачає наявність фактичних даних, які слідчий повинен встановити під час проведення досудового розслідування та закріпити основні елементи фактів у процесуальній формі, а саме, протоколі слідчої (розшукової) дії та закріпити їх як докази. Заява є підставою для початку кримінального

провадження, якщо вона має ознаки та склад кримінального правопорушення за КК України.

Емпіричний матеріал свідчить, що у 90% випадків заява подається потенційним потерпілим; у 5% випадків заяви подають свідки, які були присутніми під час вчинення кримінального правопорушення; у 5% випадків заяви подають оперативні співробітники, які фіксують кримінальне правопорушення.

Слідчий повинен встановити обставини кримінального правопорушення, закріпивши їх у процесуальній формі за допомогою складання протоколу допиту свідка або потерпілого. У протоколі слідчий повинен попередити свідка, відбором підписки щодо попередження про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий донос.

Практика ставить відповідь як процесуально визначати заяву у кримінальному провадженні. Не має заперечень до віднесення заяви до «інших документів». По-перше, якщо заявник вказує на конкретну особу, яку він підозрює у вчиненні кримінального правопорушення, то у заяві має бути визначено, як мінімум пояснення щодо події та обставин кримінального правопорушення. В даному разі можна констатувати, що заява, як процесуальний документ, не вирішує питання про кримінальне правопорушення, не встановлює вини конкретної особи на початку кримінального провадження.

По-друге, практика ставить питання про отримання заяви щодо «не встановленої особи». Заявник не вказує на конкретного злочинця, але обставини події свідчать, що відносно заявника були вчинені протиправні дії. В даному разі слідчий повинен провести слідчі (розшукові) дії та надати доручення оперативним підрозділам щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, після чого на підставі ст.ст. 280-282 КПК України зупинити досудове провадження, оголосити розшук підозрюваного.

В окремих випадках слідчий самостійно оформлює заяву. Після реєстрації заяви в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, що є підставою для початку досудового розслідування, слідчий має право проводити слідчі (розшукові) дії.

Диспозиція ст. 60 КПК України повинна відповідати чіткій законодавчій регламентації кримінального процесу. Складно говорити про співвідносні заяви з показанням свідка під час отримання доказів та доказування обставин кримінального правопорушення.

О.М. Балашов запропонував у 1961 році ввести в кримінальний процес нового учасника – заявника, який кримінальним процесом не був визначений але брав участь у подачі, розгляді заяви. Він міг оскаржити процесуальне рішення слідчого до прокурора у разі відмови у порушенні кримінального провадження, а рішення прокурора – до суду [19, с.53-54].

С.В. Бажанов, С.М. Братусь, В.П. Бахін, О.М. Дроздов, Н.С. Карпов, Н.С. Куришева та ін. зазначили, що прийняття заяви від заявника про кримінальне правопорушення має бути рівнозначним визнанню постраждалого – потерпілим. Тобто заява повинна мати інше процесуальне

значення, а рішення, яке повинен прийняти слідчий, прокурор відносно заяви у кримінальному процесі, визначалося як підстава для порушення кримінального провадження [17, с. 53; 27; 46; 102, с. 124; 126, с. 184; 150].

Д.В. Філін вказував, що у КПК відсутня чітка законодавча регламентація прийняття заяви від заявника. Він запропонував визначити основні процесуальні положення отримання заяви, її реєстрацію, проведення слідчих (розшукових) дій та визначити форми розгляду заяви, початок проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій як стадію кримінального провадження. Після прийняття чинного КПК України стадія порушення кримінальної справи була скасована, встановлена стадія досудового розслідування. Перевірка заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у КПК не передбачена, однак перевірка проводиться слідчим під час проведення досудового розслідування. Органу досудового розслідування не має сенсу укривати заяви. Якщо вони не містять складу кримінального правопорушення, то слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження. Якщо заява містить факт вчинення кримінального правопорушення, то слідчий проводить досудове розслідування та направляє обвинувальний акт за кримінальним провадженням через прокурора до суду. Суддя вирішує питання щодо закриття кримінального провадження або ухвалення (проголошення) вироку [244, с. 23].

І.В. Басиста, В.І. Галаган, В.Т. Нор, Ж.В. Удовенко та ін. зазначають, що КПК України не у повному обсязі регламентує процесуальний статус заявника, який є тимчасовим учасником кримінального процесу. Тобто після подання заяви про вчинення кримінального правопорушення відносно підозрюваного, слідчий приймає заяву, проводить її реєстрацію у Єдиному реєстрі досудових розслідувань та починає кримінальне провадження. Вони вважають, що статус заявника повинен бути чітко визначений у кримінальному провадженні, зокрема необхідно встановити права, обов'язки, кримінальну відповідальність та гарантії під час подання ним заяви про вчинене кримінальне правопорушення [69, с. 74; 180].

А.М. Залюка вважає, що різниця між заявником та потерпілим полягає в тому, що заявник – це особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення. Потерпілим є особа, яка подала заяву про вчинення кримінального правопорушення відносно нього. Заявник та потерпілим мають право подання заяви про кримінальне правопорушення. В даному разі потерпілий повинен отримати статус автоматично після проведення першого допиту на підставі постанови слідчого [115, с. 10].

Заява, згідно ст. 214 КПК України є початком досудового провадження, але не кожна заява містить склад кримінального правопорушення. В окремих випадках заява має бути перевірена слідчим.

Наказом №13 від 25 січня 2013 року Генеральний прокурор України встановив положення про порядок введення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та перевірки заяви у 7 денний термін. Слідчий повинен перевірити інформацію, яка вказана у заяві, встановити ознаки та склад

кримінального правопорушення. Після цього він повинен прийняти процесуальне рішення, якщо не оголошувалася повідомлення про підозру – закрити кримінальне провадження за відсутністю складу кримінального злочину. В даному разі межі розгляду заяви встановлені закриттям кримінального провадження.

Друга форма розгляду заяви, якщо вона отримання на підставі проведення оперативно-розшукової діяльності щодо вчиненого тяжкого кримінального правопорушення. В даному разі законодавець вказує, що підставою для початку кримінального провадження є рапорт оперативного співробітника про проведення оперативно-розшукових заходів. Слідчий повинен ознайомитися з матеріалами реалізації оперативно-розшукової діяльності та визначити кваліфікацію кримінального правопорушення та почати кримінальне провадження у формі досудового розслідування.

Межі розгляду заяви слідчий визначає на підставі матеріального права та кваліфікації кримінального правопорушення. Чому необхідно визначати межі розгляду заяви, тому, що не кожна заява містить ознаки кримінального правопорушення.

Можна визначити початок реєстрація заяви про вчинення кримінального правопорушення та його межі. Кінцевий результат розгляду заяви можна визначити як проведення слідчих (розшукових) дій, встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, оголошення повідомлення про підозру, клопотання про затримання підозрюваного та клопотання про обрання підозрюваному міри запобіжного заходу. Треба зазначити, що межі розгляду заяви переходять до кінцевого результату кримінального провадження, а саме встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного, коли слідчий складає обвинувальний акт, затверджує його у прокурора та направляє його до суду.

Для проведення всебічного, неупередженого досудового розслідування слідчий повинен встановити обставини кримінального правопорушення за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій.

Ст. 65 КПК України визначає, що свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Допит свідка, який є незалежним, об'єктивним учасником кримінального процесу проводять на підставі поєднання норм процесуального та матеріального права. В даному разі можна сказати, що свідок надає інформацію про обставини кримінального правопорушення, як він їх усвідомив, а слідчий фіксує його показання за допомогою протоколу допиту та визначає кваліфікацію кримінального правопорушення.

Пропонуємо встановити форми участі свідка у кримінальному провадженні. Зокрема, виходячи з предмету доказування обставин кримінального правопорушення, свідок надає показання про подію, час, місце вчинення кримінального правопорушення; надає показання про ступень тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, осудності,

характеристики підозрюваного, обвинуваченого; вказує на обставини звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності тощо.

Участь свідка у кримінальному процесі полягає у встановленні обставин кримінального правопорушення. Його участь є об'єктивною реальністю, за якою слідчий, прокурор, колегіальний суд встановлює істину. Процесуальному статусу свідка, заходам його безпеки постійно приділяється увага з боку вчених-юристів. Свідок отримав процесуальні права, якими він користується під час досудового та судового провадження. За своєю заявою він має право на застосування до нього заходів безпеки, які повинні здійснити оперативні підрозділи.

А.П. Гагаловська, В.І. Галаган, І.В. Басиста, Ж.В. Удовенко, Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокарев, Д.П. Котов, П.С. Елькінд, В.П. Чернов та ін. звертали увагу на процесуальні положення участі свідка під час допиту, викриття підозрюваного, встановлення обставин кримінального правопорушення. Свідок надає показання, які викривають підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Він викладає факти, які він бачив під час вчинення кримінального правопорушення. Під час судового розгляду колегіальний суд перевіряє показання свідка, які він повинен підтвердити у присутності обвинуваченого [67, с. 12; 69; 73; 78; 247, с. 17].

Важливе значення має перший допит свідка. Для цього слідчий повинен встановити психологічний контакт зі свідком. Важливо зазначити особливості механізму проведення допиту свідка. КПК України не вказує на різницю проведення допиту під час досудового розслідування та в суді. Вважаємо, що процесуальної різниці не має, але психологічна, моральна та інші аспекти проблеми існують.

Допит під час досудового розслідування проводиться тільки слідчим, в окремих випадках під час допиту може бути присутній прокурор. Психологічного тиску на свідка слідчий не здійснює, навпаки він робить все можливе, щоб свідок надав показання у вільній формі, неупереджено тощо. Свідок має процесуальні повноваження щодо надання своїх показань самостійно. Зокрема, він може сам написати їх, а слідчий тільки уточнює окремі положення щодо факту вчинення кримінального правопорушення.

Слідчий, прокурор, суддя через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка, наявності інших обставин, провести допит в режимі відеоконференції.

Ст. 232 КПК України вказує, що рішення про проведення дистанційного допиту свідка в режимі відеоконференції приймається слідчим, прокурором, а також з власної ініціативи – слідчим суддею або за клопотанням сторони захисту кримінального провадження. Під час допиту слідчий повинен забезпечити використання технічних засобів і технологій. Слідчий та технічні підрозділи під час відеоконференції повинні забезпечити належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку.

Процесуальна фіксація допиту повинна бути здійснена таким чином, щоб свідок мав можливість повторити свої показання на стадії судового розгляду.

Слідчий має процесуальні повноваження щодо проведення допиту свідка декілька разів з метою уточнення фактичних даних, які він встановлює. Крім того, чинний КПК України встановлює проведення допиту за допомогою технічних засобів, які фіксують показання свідка. У такому випадку слідчий повинен підготувати свідка до його участі у судовому розгляді кримінального провадження.

Свідок надає показання у вільній формі, слідчий записує такі показання. Межі допиту свідка визначають на підставі його показань, які вказують на обставини кримінального правопорушення. Межі показань свідка можуть змінюватися відповідно до встановлення обставин кримінального правопорушення та визначення кваліфікації складу кримінального правопорушення. Свідок повинен підписати протокол допиту.

Пропонуємо встановити такий зміст підпису протоколу: «Протокол допиту мною прочитано, записано вірно, доповнень або змін не маю. Тиску з боку правоохоронних органів на мене не було здійснено». Слідчий повинен підписати протокол допиту.

Слід звернути увагу на уточнення показань свідка під час проведення допиту двох або більшої кількості учасників кримінального провадження. КПК України 1961 року визначав такий допит як очна ставка.

Законодавець у статті 224 КПК України встановлює механізм проведення допиту двох або більшої кількості учасників кримінального провадження. Такий вид допиту був застосований на підставі англосаксонської правової системи. Ця слідча дія проводиться на підставі усного волевиявлення сторін, які на підставі засади диспозитивності встановлюють обставини кримінального правопорушення та викривають винну особу у вчиненні кримінального правопорушення.

Пропонуємо механізм забезпечення перевірки показань свідків, який має включати проведення допиту двох, або більшої кількості учасників процесу. У такому випадку перед початком проведення слідчої (розшукової) дії – допиту двох осіб, слідчий повинен задати запитання, чи знають особи, що викликані на допит, один одного і в яких стосунках вони перебувають між собою. Першим повинен відповідати свідок, який надає правдиві показання та попереджається про надання неправдивих показань під час допиту. Другим повинен давати показання підозрюваний, який не попереджається про кримінальну відповідальність за надання неправдивих показань та за відмову від дачі показань. Першим надає показання свідок, який розповідає про обставини кримінального правопорушення. Після цього слідчий надає можливість висловитися та надати показання підозрюваному, який має право ставити питання щодо показань свідка. Після цього слідчий має право ставити питання учасникам слідчої (розшукової) дії. Протокол допиту та кожну сторінку протоколу підписує кожний учасник під своєю відповіддю. В кінці протоколу кожний учасник повинен написати самостійно: «Протокол допиту мною прочитано, доповнень, зауважень не маю. Тиску з боку правоохоронних органів на мене не було вчинено».

Межі проведення допиту двох або більшої кількості осіб включає встановлення обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного. Концепція допиту свідка полягає у встановлення меж доказування вини підозрюваного. З іншої сторони, практика має багато прикладів, коли слідчий не вказує протокол допиту свідка у обвинувальному акті та виключає його показання. Вважаємо, що такі дії мають протиріччя з засадою законності. Всі докази, які встановлені під час досудового провадження, повинні мати значення для доказування обставин кримінального правопорушення. Тільки суддя має право виключити докази з обвинувачення у вирокі.

Слід зазначити новелу чинного КПК України щодо визначення інформації, яка отримана під час досудового розслідування та вказує на факти, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. В даному разі структурна побудова ст. 97 КПК України «Показання з чужих слів» вказує на диспозитивні засади встановлення кримінального правопорушення слідчим, прокурором, суддею.

Треба визначити, що свідок – це очевидець кримінального правопорушення, але не кожний очевидець є свідком. Єдина умова показань свідка – вказати джерело своєї інформації. В даному разі слідчий встановлює допустимість доказів щодо головного факту кримінального правопорушення. Він порівнює показання свідка та обставини кримінального правопорушення. Якщо таке порівняння вказує на вину підозрюваного, то слідчий повинен визначити його показання як доказ, який є допустимим, достатнім та під час оцінки зі всіма обставинами вказує на правила його використання.

КПК України вказує, що суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала пояснення. При цьому суддя зобов'язаний враховувати: значення показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування обставин кримінального правопорушення, їх важливість для визначення відомостей про інші факти, які пов'язані або не пов'язані з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; фактичні дані, відомості про факти, докази, які слідчий може отримати після перевірки показань з чужих слів; отримані під час досудового розслідування обставини, що свідчать про факти, які викликають довіру та їх достовірність; слідчий, прокурор, суддя повинні бути переконані щодо відомостей, факту отримання показань свідка; сторона обвинувачення та захисту повинна мати процесуальні елементи зміни, спростування показань з чужих слів, якщо вони направлені проти однієї з сторін процесу; показань з чужих слів повинні мати конструкцію співвідношення інтересів сторін; слідчий, прокурор, суддя повинні мати можливість допиту свідка, який надав первинні пояснення, або встановити причини неможливості такого допиту.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх допустимими доказами.

Закон не пред'являє ніяких вимог до перевірки показань свідка, а вказує на досвід слідчого щодо встановлення істини. Перевірка доказів носить

логічний характер, суддя повинен перевірити всі показання та висловити свою процесуальну позицію у вирокі.

Практика вказує на теоретичні проблеми, які необхідно вирішити у цьому контексті. Зокрема, визначити, що показання свідків повинно бути встановлено тільки процесуальною формою за допомогою протоколу допиту.

Слідчий під час проведення допиту має право використовувати технічні засоби за допомогою яких фіксуються показання. Звукозапис може застосовуватися при допиті підозрюваного, свідка і потерпілого, пред'явленні для впізнання, проведення слідчого експерименту та при проведенні інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Учасники проведення слідчої (розшукової) дії з застосуванням звукозапису повідомляються до її початку. Фонограма повинна містити відомості, які відображають весь перебіг слідчої (розшукової) дії. Перед закінченням слідчої (розшукової) дії звукозапис повністю відтворюється учасникам цієї дії. Висловлені ними зауваження і доповнення до звукозапису заносяться на фонограму. Протокол слідчої (розшукової) дії, проведеної з застосуванням звукозапису, складається з додержанням процедури, яка вказана у КПК України. В протоколі має бути зазначено про застосування звукозапису і повідомлено про технічні засоби та умови звукозапису, відтворення звукозапису та їх заяви з приводу застосування звукозапису. У разі відтворення звукозапису показань при проведенні іншої слідчої (розшукової) дії про це зазначається у протоколі. При пред'явленні учасникам процесу матеріалів кримінального провадження у зв'язку з закінченням досудового розслідування, звукозапис відтворюється підозрюваному, його захиснику, а в разі порушення клопотання – іншим учасникам процесу. Фонограма в опечатаному вигляді зберігається при кримінальному провадженні.

Проведення допиту свідка під час судового розгляду має специфіку. Суддя пропонує свідку надати показання у вільній формі, але у цьому разі виникають практичні проблеми. По-перше, між досудовим розслідуванням та судовим розглядом кримінального провадження є багато часу, тобто більш двох місяців. Свідок забуває окремі деталі події вчинення кримінального правопорушення, може не пам'ятати що він вказував під час досудового розслідування. По-друге, свідок після допиту та його процесуальної фіксації у протоколі слідчої (розшукової) дії може мати контакт з підозрюваним, який здійснює тиск на свідка таким чином, щоб останній дещо змінив свої показання та ін. По-третє, свідок під час судового розгляду кримінального провадження повинен надати показання у присутності підозрюваного, учасників кримінального процесу, тому він не завжди точно їх повторює під час судового розгляду.

Межі обставин допиту свідка під час судового розгляду полягають у встановленні обставин кримінального правопорушення; обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставин, які характеризують особу, відносно якої здійснюється обвинувачення тощо.

Аналіз кримінальних проваджень показав, що у 10% випадків свідок змінює свої показання під час судового розгляду кримінального провадження, посилаючись на те, що слідчий йому надав протокол допиту, який він не читав, бо довіряв слідчому. У 10% випадків свідок вказував під час судового розгляду, що він забув показання, які надавав під час досудового розслідування. У 80% випадків свідок надав точні показання, які були їм надані під час досудового та судового провадження.

Пропонуємо теоретичну модель допиту свідка під час досудового та судового провадження: визначення процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального процесу, які гарантовано чинним законодавством; встановлення під час доказування фактичних даних, які вказані свідком під час проведення допиту, використання технічних засобів, за допомогою яких проводиться фіксування слідчої (розшукової) дії; система процесуальних дій, які виконуються для встановлення обставин кримінального правопорушення, яке мало місце у минулому та обставин які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; використання фізичних та психічних можливостей людини під час встановлення обставин кримінального правопорушення та проведення допиту з встановленням деталей, які відомі тільки свідку, з урахуванням параметрів індивідуальних особливостей та формування процедурних прийомів застосування допустимої можливості окремих положень кримінального правопорушення; визначення тактичних прийомів та методів проведення слідчої розшукової дії, надання слідчому самостійно вирішувати питання вибору нормативного забезпечення об'єму доказової інформації для отримання певного результату під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Наступним учасником процесу є спеціаліст. Згідно зі ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Пропонуємо визначити дві форми участі спеціаліста. Перша передбачає залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги, складання схем, відбір зразків для проведення експертизи та ін. Друга – передбачає залучення спеціаліста, який має спеціальні знання у певній галузі знань та може надати консультації щодо окремих елементів предмету доказування.

Теоретичні проблеми участі спеціаліста у кримінальному процесі були предметом наукових досліджень з боку Р.С. Белкіна, А.М. Васильєва, Г.Н. Мудьогіна, М.А. Якубовича, М.В. Салтевського, С.А. Шейфера та ін. [36; 51; 215; 251].

Всі вчені були дійшли однакових висновків щодо процесуального статусу спеціаліста. Вони вважали, що його участь у кримінальному процесі має допоміжне значення, бо він не виконує функції обвинувачення, захисту та не зацікавлений у кримінальному провадженні. Спеціаліст може бути

залучений для надання безпосередньої технічної допомоги, зокрема фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи та ін. Основне завдання участі спеціаліста у кримінальному провадженні – доведення фактичних даних, що вказують на обставини кримінального правопорушення. Спеціаліст залучається для збирання доказів, їх перевірки та має право брати участь в їх оцінці. Зокрема, роз'яснити слідчому, прокурору, суду сутність отриманих доказів під час досудового провадження. Теоретичні проблеми участі спеціаліста включають елементи збирання фактичних даних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на пошук, виявлення, витребування, отримання та подальше закріплення доказової інформації.

Інститут спеціаліста у кримінальному процесі необхідно удосконалювати на підставі наукових розробок використання спеціальних знань та процесуального розподілу статусів спеціаліста і експерта. Законодавча термінологія, щодо спеціаліста потребує вдосконалення, зокрема щодо процесуальної його характеристики. Окремі теоретичні положення КПК України не містять поняття спеціальних знань, а тільки вказують на необхідність встановлення досвіду особи, яка залучається до процесу як спеціаліст. Слідчий, залучаючи спеціаліста до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, має встановити його компетентність. Висновок спеціаліста складається на підставі його власних знань, а сам висновок повинен оцінити слідчий, тобто особа, спеціальними знаннями що не володіє.

Пропонуємо власне визначення категорії «спеціальні пізнання». Отже, спеціальні знання – це використовувані в процесуальній формі відомості в певній галузі знань, а також навички і вміння, якими володіє спеціаліст та має професійну підготовку, практичний досвід роботи в такій сфері діяльності. Зазначене поняття більш точно відображає сутність такої участі спеціаліста у кримінальному провадженні. У чинному законодавстві слід визначити, що спеціаліст є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, який володіє спеціальними знаннями і навичками, залучений до участі в процесуальних та слідчих (розшукових) діях для вилучення доказів, застосування технічних засобів. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні обмежена його повноваженнями щодо допомоги слідчому під час встановлення обставин кримінального правопорушення.

Спеціаліст під час проведення своїх досліджень має право ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу слідчого; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів. За результатами свого дослідження спеціаліст складає висновок, довідку або документ. Висновок складається в письмовій формі, в обсязі, який може забезпечити оцінку висновку спеціаліста з позицій належності, допустимості та достовірності.

Ст. 69 КПК України визначає участь експерта у кримінальному провадженні. Експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України

«Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Визначено участь у доказуванні експерта у наступних формах. Перша форма передбачає доказування події кримінального правопорушення; визначення фактичних даних як доказів на підставі проведення експертного дослідження. Друга – визначає осудність особи. Третя є предметом доказування виду, розміру та характеру матеріальних втрат.

Теоретичні положення участі експерта, призначення, проведення експертизи у кримінальному провадженні були предметом розгляду науковців: Р.С. Белкина, В.О. Коновалової, М.Ф. Сокиран, В.Ю. Шепітька та ін. [36; 136; 217, с. 14; 219, с. 15; 253].

Слід зазначити, що всі вони визначали, що висновок експерта є одним з видів доказів. Кримінальний процес встановлює процедуру проведення експертизи, яка включає: складання постанови слідчим про проведення експертизи, оголошення постанови учасникам кримінального провадження, елементи уточнення питань щодо проведення експертного дослідження та отримання висновку експерта і оголошення його сторонам процесу. Ініціатива проведення експертного дослідження може відходити від сторін процесу.

Процесуальний статус експерта визначено у наступному. Експерт має право: знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні; одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт; заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

КПК України встановлює, що слідчий отримує матеріали, які мають фактичні дані, що вказують на певну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Процедура кримінального провадження встановлена таким чином, що слідчий складає постанову про призначення експертизи та доручає її експерту.

Постанова про призначення експертизи повинно бути мати наступний зміст, зокрема у вступній частині має бути відображено назву експертизи, прізвище слідчого, вказано номер кримінального провадження; описова частина повинна визначати структурні елементи, які вказують на

необхідність проведення експертизи та обставини, які встановлені слідчим під час проведення досудового розслідування; постановча частина має містити питання, на які необхідно відповісти експерту, прізвище експерта, який повинен провести експертизу. Постанову повинен підписати слідчий. Постанова про призначення експертизи повинна бути надана для ознайомлення стороні захисту, яка має визначити свої питання або доповнення для проведення експертного дослідження. Слідчий повинен направити для проведення експертного дослідження матеріальні об'єкти.

Р.С. Белкін, А.Р. Белкін, В.Ю. Шепітько зазначають, що під час проведення експертизи матеріальний об'єкт з фіксованим відображенням експертом має бути дослідженим для порівняння і проведення ідентифікації. Експерт повинен підрозділити об'єкти на дві групи. Одна з них – це зразки для проведення експертизи, вони є фактичними даними, які експерт отримав від слідчого. Друга група об'єктів включає ті об'єкти, які необхідно ідентифікувати. Об'єкти цієї групи – речові докази [36; 38, с. 243; 253].

Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта. повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення, експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб.

У разі необхідності, при проведенні експертизи слідчий має право отримати експериментальні зразки для проведення експертизи. Вони відбираються слідчим за клопотанням експерта. Для відібрання зразків для за дорученням слідчого залучається спеціаліст. Експериментальні зразки надаються експерту для проведення експертного дослідження.

Слідчий отримує експериментальні зразки у разі: їх отримання має примусовий характер відносно підозрюваного, обвинуваченого; об'єкт, від якого відбираються зразки, не може бути безпосередньо досліджений експертом, а проводиться криміналістична експертиза відносно трупа, транспортних засобів та ін. ; недоцільно експерту надавати або представляти об'єкт з урахуванням його специфічних властивостей, коли можна отримати зразки. За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом.

Чинний КПК України в ст. 242 прямо заборонив ставити на вирішення експертизи питання права. Тим самим законодавчо закріплено доктринальне положення про те, що юридична оцінка події є обов'язком слідчого, прокурора, суду. Разом з тим, як показує аналіз слідчо-судової практики, під час досудового розслідування слідчі на рішення експертиз все ж виносяться питання про порушення певних нормативно-правових актів, а суди використовують такі висновки при обґрунтуванні своїх рішень. Типовими в цьому плані є кримінальні провадження про дорожньо-транспортні пригоди,

порушення правил безпеки виробництва, злочинної халатності та ін. Об'єктивна сторона таких злочинів полягає в діях або бездіяльності, що порушують певні галузеві правила або технічні стандарти. Правила ж, прийняті (або затверджені) державними органами є частиною правової системи України, а отже – питання їх дотримання є питаннями права. З іншого боку, кількість таких нормативно-правових актів величезна і вимагати від будь-якого юриста їх досконалого знання безглуздо.

Рішення наведеної проблеми вбачається в правильному розумінні спеціальних знань, необхідність застосування яких для встановлення обставин кримінального правопорушення і є підставою для призначення експертизи. Законодавчого визначення обсягу цього поняття не існує, а в теорії воно залишається гостро дискусійним: від повного заперечення можливості вирішення експертом юридичних питань до існування юридичної експертизи. На наш погляд, відомчі нормативні акти, які регламентують правила діяльності в певних галузях господарства все ж є знаннями спеціальними і питання порушення таких актів можуть виноситися на вирішення експертизи. Разом з тим, висновок експерта, як і будь-який інший доказ, підлягає оцінці, під час якої слідчий, прокурор, суд повинні упевнитися в тому, що дії особи дійсно порушили конкретні вимоги нормативних актів, ознайомившись з їх змістом і зіставивши з обставинами події. Вважаємо, що відповідне роз'яснення повинно зробити вищі судові інстанції держави.

Невизначеність викликає ст.101 ч.7 КПК України, якою регламентовано мету допиту експерта: кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Якщо допит експерта з метою роз'яснення висновку є логічним і зрозумілим, оскільки мова йде про використання спеціальних знань, то мета доповнення висновку викликає зауваження. Доповнення передбачає постановку питань, відповідей на які не міститься в досліджуваному висновку експертизи. Навіть, якщо експерту не потрібно для цього проводити додаткових досліджень, його відповіді на питання мають бути обґрунтованими з посиланням на відповідні методики і використанням спеціальної термінології, що в умовах допиту уявляється вкрай складним. На наш погляд, доповнення висновку експерта слід здійснювати шляхом призначення додаткової експертизи. На це вказує і ст.356 КПК України, що регламентує допит експерта в суді, і як його мету передбачає лише роз'яснення висновку, а не його доповнення. Тому в КПК України доцільно регламентувати призначення і проведення додаткових і повторних експертиз, як це було раніше.

Оцінка висновку експерта містить у собі насамперед установлення його допустимості як доказу. Особливістю висновку експерта як доказу є те, що його допустимість залежить також від допустимості об'єктів, які надано для дослідження. Якщо вони будуть неприпустимими, то автоматично втрачає доказове значення висновок експерта. Слідчий, отримавши висновок експерта, має право його допитати для встановлення обставин проведення

експертного дослідження та отриманих на їх підставі висновків. Слідчий складає протокол допиту, який повинен підписати експерт.

Практика надає елементи, які вказують на недопустимість висновку експерта у кримінальному провадженні. У 50% випадків експерт застосував неправильну методику проведення дослідження, у 25% випадків експерт надав висновок, який не відповідав матеріалам кримінального провадження тому, що слідчий не надав йому матеріали не у повному обсязі, у 15% випадків описова частина не відповідала висновкам, у 10% випадків кваліфікація експерта не відповідала обставинам проведення експертизи. З такого аналізу ми дійшли певних висновків. По-перше, як правило, експерти проводять дослідження із розроблених методик. Проте в окремих випадках експертами може застосовувати застарілі методики, або методи, реактиви, які не відповідають загальним правилам проведення експертизи. По-друге, надійність застосованої методики при оцінці обґрунтованості висновку експерта потрібно враховувати достатність наданого експерту дослідницького матеріалу. На практиці експерти не завжди використовують своє право заявити клопотання про надання додаткових матеріалів і іноді дають висновок на основі недостатньої сукупності фактичних даних, що може привести до експертної помилки. Особливо це характерно для судово-психіатричної експертизи, при призначенні якої експертам не завжди представляються достатні дані про особу. Істотний момент, що впливає на висновок експерта є правильність наданих експерту вихідних даних, тобто, які він отримує від слідчого як підґрунтя для висновку. Особливо це характерно для автотехнічної експертизи. Висновок експерта залежить від даних, які надані експерту слідчим.

Проведення експертизи у кримінальному процесі включають до себе оцінку висновку експерта. Слідчий, прокурор, суддя повинні перевірити висновок експерта та встановити чи підтверджує проведене дослідження обставини кримінального правопорушення. Для цього необхідно проаналізувати дослідницьку частину висновку, опис проведених досліджень, аргументацію висновків та надати оцінку. Оцінка висновку експерта визначається не шляхом аналізу самого висновку, його змісту, за допомогою зіставлення його з іншими зібраними доказами. Бувають випадки, коли висновок по змісту не викликає яких-небудь сумнівів або дорікань, але суперечить матеріалам кримінального оскарження. У таких випадках висновок підлягає перевірці. У даних випадках слідчий, прокурор, суд повинні призначити додаткову, повторну, комплексну, комісійну експертизу.

С.С. Чернявський розробив рекомендації для слідчих щодо оцінки висновку експертного дослідження. Він вважає, що оцінка висновку експерта має доказове значення у разі того, які обставини їм встановлюються, чи входять вони в предмет [246, с. 177].

Під час судового розгляду кримінального провадження суддя не зможе точно оцінити висновок експерта тому що він не є експертом, не має досвіду проведення експертизи, компетенції та ін. Суд повинен оцінити висновок експерта на підставі матеріалів кримінального провадження.

Висновки до другого розділу

1. Діяльність слідчого з визначення предмету та меж доказування на досудовому розслідуванні може бути покращена за рахунок вдосконалення його процесуального статусу. Для цього доцільно посилити процесуальну самостійність слідчого, відповідно, зменшивши його залежність від прокурора в аспекті оцінки доказів за ключовими питаннями досудового розслідування; вдосконалити механізм забезпечення обов'язковості рішень слідчого; детальніше унормувати відносини між слідчим та оперативними підрозділами; надати слідчому право вживати заходів з усунення умов вчинення кримінального правопорушення. На рівні конкретного кримінального провадження оптимізації визначення меж доказування буде сприяти дотримання запропонованих в роботі умов.

2. Важливим засобом забезпечення об'єктивної оцінки меж доказування є засада змагальності кримінального судочинства, яка не може бути повної мірою реалізована на досудовому розслідуванні через відсутність легального механізму надання стороною захисту доказів стороні обвинувачення. Крім того, оптимізація процесу доказування на цій стадії судочинства може бути здійснена шляхом розширення дії засади диспозитивності – надання сторонам можливості консенсуального вирішення питань допустимості доказів та обрання запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. В роботі запропоновано моделі нормативної реалізації таких угод.

3. Досягнення меж доказування, достатніх для прийняття як остаточних, так і проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, залежить від досконалості правового регулювання порядку взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального судочинства у перебігу збирання та дослідження доказів, щодо якої чинне законодавство містить прогалини та суперечності. Потребує усунення положення про можливість допиту експерта з метою доповнення висновку (ч.7 с.101 КПК України), а також протиріччя між заборонаю постановки експерту питань права та необхідністю проведення експертиз з питань вузькогалузевих нормативно-правових документів. Відповідно до сформульованих в роботі пропозицій доцільно також скорегувати процесуальний статус заявника та свідка.

РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Визначення меж доказування судового розгляду

Слідчий складає обвинувальний акт, який затверджує прокурор та направляє до суду. Законодавець вніс доповнення до ст. 314-1 КПК України та становив, що з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання, представник уповноваженого органу з питань пробації складає досудову доповідь за ухвалою суду. Досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого кримінального правопорушення, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Ст. 337 КПК України встановила загальні положення визначення меж доказування під час судового розгляду кримінального провадження, а саме – судовий розгляд проводиться стосовно обвинуваченого відповідно до обвинувального акта. Таким чином, встановлення меж доказування під час судового розгляду має містити так положення:

- зміна обвинувачення під час судового розгляду прокурором;
- визначення додаткового обвинувачення стороною обвинувачення;
- відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором;
- неповнота судового розгляду;
- невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування Закону України про кримінальну відповідальність;
- невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого.

Розглядаючи процесуальну діяльність суду необхідно зазначити, що основна тенденція його діяльності полягає в тому, щоб диференціювати кримінальну відповідальність, звузити застосування репресивних заходів впливу до підозрюваного (обвинуваченого).

Процесуальна діяльність суду у кримінальному процесі була предметом розгляду вчених, які надали основні положення щодо оцінки доказів у кримінальному провадженні.

Ю.П. Аленін, М.І. Бажанов, Л.О. Богословська, В.Д. Бринцев, Е.Г. Веретехін, Ю.М. Грошевий, В.В. Городовенко, О.М. Дроздов, В.Т. Маляренко, Т.Г. Морщакова, М.М. Полянський, М.С. Строгович, А.А.

Сельніков, В.М. Савицький, І.І. Потеружа та ін. відокремлювали найбільш суттєві ознаки функцій суду [3; 17; 33, с. 206-209; 47, с. 100; 48, с. 34; 53; 82; 88, с. 12; 102, с. 124; 169, с. 15; 175; 198; 199].

Пропонуємо встановити теоретичну модель статусу судді під час судового розгляду. По-перше, чинне законодавство України надало судді статус державної (судової) влади. Суддя є представником гілки державної влади та відносно нього не може бути застосовано ніякого процесуального тиску. Суддя підкоряється тільки закону та виконує його. По-друге, статус судді забезпечено змістом прав, обов'язків, закріплених у КПК України, що є основою, фундаментом для законного, неупередженого ухвалення вироку. Зміст правового статусу судді визначається з урахуванням мети, завдань кримінального процесу та включає сукупність правових елементів щодо встановлення вини обвинуваченого під час судового розгляду. Суддя оцінює докази, які йому надані органом досудового розслідування та прокурором. Він бере участь у проведенні допиту учасників судового розгляду, перевіряє докази, під час судових дебатів слухає доводи обвинувачення з боку державного обвинувача та доводи сторони захисту щодо оцінки доказів, які вказують на вину обвинуваченого.

Перші положення процесуальної діяльності суду були розроблені у 1879 р. К.Д. Анциферовим, у 1898 р. В.Ф. Дерюжинським, С.М. Пашиним, які визначали функцію справедливості відносно обвинуваченого під час судового розгляду. [8; 99; 186].

В. Стефанюк, Б. Стачинський надали аналіз функціям суду. Вони вважали, що суддя виконує функцію судового розгляду кримінального провадження, яка визначає положення встановлення меж доказування вини обвинуваченого, відповідає кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, виконанню завдань кримінального процесу, ухвалення вироку. Автори звертали увагу на зміст контрольної функції слідчого судді, яка впливає на поведінку сторін, учасників кримінального провадження через окремі інститути, норми, механізми, які пов'язані з вирішенням питань правового захисту, застосуванням міри кримінального покарання. Визначали функцію, яка пов'язана з формуванням правомірної поведінки учасників кримінального провадження. Надали елементи юридичної практики, яка встановлює та регулює правові відносини між учасниками кримінального провадження [228, с. 15; 229, с. 3].

І.І. Тирічев, М. Хоцький та ін. розглядали функції суду та визначили елементи правотворчої діяльності. Вони вказували на необхідність використовувати рішення Верховного, Конституційного, Європейського Суду з прав людини під час ухвалення вироку, встановлення вини обвинуваченого [237, с. 76; 238, с. 38].

Ф.Н. Фаткуллін надав теоретичні положення юридичної практики суду та вказував, що вона має певні напрямки. Зокрема, орієнтує суддю для прийняття процесуального рішення та ухвалення вироку; конкретизує права та обов'язки судді для встановлення меж оцінки доказів, встановлення обставин кримінального правопорушення, визначення кваліфікації за КК

України відносно обвинуваченого; інформаційні результати розгляду кримінальних проваджень Вищим Судом, отримання ухвали, рішення Верховного суду для орієнтації визначення кваліфікаційних положень вчиненого кримінального правопорушення [242, с. 77].

В.В. Городовенко, М.М. Полянський, В.М. Савицький, О.А. Сельніков та ін. досліджували фундаментальні процесуальні права і повноваження суду. Судові повноваження містять такі елементи: видання нормативно-правових актів, обов'язкових для виконання всіма посадовими особами, а також окремими громадянами; забезпечення виконання нормативно-правових актів заходами державного переконання; матеріальне забезпечення виконання нормативно-правових актів [88, с. 12; 198, с. 98].

А. Бардаш, І. Боднар, С.М. Братусь, О.І. Бережної, Д.П. Великій та ін. вважали, що окремі елементи виконання нормативно-правових актів повинні бути забезпечені примусовою силою держави. Вчені розглядали публічне та приватне провадження у кримінальному процесі. Публічне право має захищати інтереси особи, суспільства, держави від кримінального правопорушення. Позовна заява подається учасником кримінального провадження та спрямована на захист прав, свобод та інтересів учасників кримінального процесу та відшкодування матеріальної шкоди потерпілому [20, с. 130; 32, с. 59; 41, с. 28; 46; 52, с. 10].

В.Т. Маляренко, В. П. Півненко, С.Б. Росінський та ін. вважали, що слідчий суддя на стадії досудового розслідування повинен здійснювати судовий контроль за процесуальною діяльністю слідчого, прокурора. Зазначений контроль необхідно забезпечити таким чином, щоб під час судового розгляду кримінального провадження суддя мав право перевірити результати ухвали, що тимчасово обмежує права та свободи підозрюваного (обвинуваченого) [169, с. 15; 188, с. 19; 209, с. 17].

Пленум Верховного Суду України від 28.03.2008 року № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при наданні дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» вказав, що на стадії досудового розслідування слідчий суддя контролює процесуальну діяльність слідчого, прокурора у разі обмеження прав і свобод підозрюваного [201].

У разі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий суддя отримує клопотання та зобов'язаний його розглянути для надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії протягом шести годин з моменту його отримання. Розгляд клопотання здійснюється за участі особи, яка подала клопотання. До клопотання слідчого, прокурора додають витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання. Слідчий суддя надає ухвалу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Пропонуємо доповнити ст. 249 КПК України положенням, що слідчий суддя повинен здійснювати контроль за проведенням негласної слідчої

(розшукової) дії. Прокурор повинен надати слідчому судді копію протоколу проведення такої дії.

М.І. Бажанов, В.П. Божьєв вказували, що суддя, відповідальний за досудове розслідування, повинен замислюватися, як ухвала про проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій буде оцінена з точки зору належних доказів. Все це буде сприяти посиленню небезпечної для правосуддя тенденції, а саме обвинувальному ухилу. Судовий контроль не може бути безпосередньо продовженням правосуддя, тому що це перетворює змагальність у розшук [17, с.237; 42; 43, с. 111].

В.Д. Бринцев, Е.Г. Веретехін, В.П. Давидов, А. Заєць, М.М. Ковтун, С.Б. Росинський та інші автори вказували, що здійснення судового контролю є гарантією захисту прав та свобод людини і громадянина [48, с. 33; 53; 94; 114, с. 3; 138; 209, с. 17].

Вважаємо окремі положення, що визначали дані автори помилковими. По-перше, вони визначили зміст і структуру контрольного процесу, процесуальну форму, яка за своїм характером і рівнем виконує функцію захисту прав, що поєднує сукупність однорідних процесуальних вимог та стосується учасників процесу.

По-друге, здійснення контролю охорони прав учасників кримінального процесу на різних стадіях повинно виключати участь різних суддів. Тобто суддів повинно бути мінімум двоє: один здійснює контроль, за ходом розслідування, приймає процесуальні рішення, другий розглядає кримінальне провадження у судовому засіданні.

По-третє, здійснення механізму захисту прав, поновлення порушених прав, відповідальність за порушення прийнятого рішення має бути покладено на слідчого суддю. Інші елементи судового контролю включають в себе розгляд скарги на дії або бездіяльність слідчого, прокурора на стадії досудового розслідування.

Висновок можна сформулювати таким чином, що слідчий суддя контролює не органи досудового розслідування, а захищає права людини, відносно якої проводиться кримінальне провадження.

Пропонуємо встановити межі судового розгляду на підставі оцінки доказів, які встановлені під час судового провадження.

Перша група елементів судового розгляду включає зміну обвинувачення під час судового розгляду прокурором, визначення додаткового обвинувачення стороною обвинувачення. Друга – відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором.

Суддя отримує обвинувальний акт у якому слідчий, прокурор викладають обвинувачення, як твердження про вчинення обвинуваченим (підсудним) кримінального правопорушення. Суд повинен провести дослідження всіх обставин кримінального правопорушення. Судовий розгляд проводиться тільки щодо обвинуваченого і лише за пред'явленим йому обвинуваченням. Обвинувачення, яке формулює слідчий, затверджує прокурор знаходить свій вираз у обвинувальному акті. Всі положення обвинувачення мають бути підтверджені сукупністю доказів, які знаходяться

у кримінальному провадженні. Норми чинного КПК України встановлюють предмет доказування, його межі, які є однакові для досудового та судового провадження.

Стаття 91 КПК України вказує, що доказуванню у кримінальному провадженні під час судового розгляду підлягають обставини кримінального правопорушення. Під час судового розгляду кримінального провадження суддя, сторони процесу, суд повинні оцінити докази з точки зору належності, допустимості, достатності або недопустимості.

Суддя повинен провести у повному обсязі судовий розгляд, перевірити докази, які встановлені слідчим під час досудового провадження.

Е.Г. Веретехін, В.В. Городовенко вказували, що судова практика, яка є джерелом права та впливає на практику досудового розслідування, в тому числі пред'явлення обвинувачення. Сутність їх наукових поглядів полягає в тому, що суддя, під час судового розгляду кримінального провадження, встановлює недоліки досудового розслідування. При цьому суддя повинен усунути недоліки досудового провадження під час судового розгляду [53; 88, с. 12].

Як свідчить практика, під час судового розгляду кримінальних справ, судом виявляються процесуальні помилки та, в окремих випадках, порушення чинного законодавства, що мають значення для зміни обвинувачення в суді. Процесуальні форми судових помилок можна визначити у наступному.

Статистичні дані Верховного Суду України вказують, що у 65% випадків органи досудового розслідування надають матеріали кримінального провадження під час судового розгляду яких суддя встановлює порушення процесуальних норм, які були вчинені слідчим. Зокрема, процесуальні помилки складання протоколу проведення слідчих (розшукових) дій, відсутність понять, або вказані поняті не були присутні під час проведення слідчих розшукових дій; у 35% випадків під час судового розгляду кримінального провадження суддя встановлює неправильну кваліфікацію кримінального правопорушення, а саме – застосування кримінального закону, який підлягає застосуванню під час досудового провадження слідчим, застосування кримінального закону, який не підлягає застосуванню [електронний ресурс: режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>].

На підставі статистичних даних Верховного Суду України доцільно визначити певні форми порушення чинного законодавства та визначити судові помилки.

Перша форма – порушення законності на стадії досудового розслідування під час формулювання обвинувачення. Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. А саме, за наявності підстав для закриття кримінального провадження його не було закрито; досудове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, коли його участь не є обов'язковою; досудове провадження здійснено за відсутності потерпілого,

належним чином не повідомленого про дату, час і місце його явки. Суддя повинен на стадії судового розгляду визнати недопустимими докази, що підтверджують або спростовують обвинувачення. Анулювати результати відповідних стадій, зокрема закриття кримінального провадження у зв'язку з допущеними порушеннями чинного законодавства.

Друга форма включає порушення процесуальних норм під час проведення слідчих (розшукових) дій. КПК України закріплює свободу оцінки доказів прокурором, слідчим за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на сукупності фактичних даних, відомостей про факти та доказів, керуючись при цьому законом. Практика вказує, що в окремих випадках слідчий за причин обмеженого життєвого досвіду, недостатніх юридичних знань, застосовує кримінальний закон, який не підлягає застосуванню, або не вірно застосовує закон, який підлягає застосуванню; або неправильно визначає тлумачення закону, який суперечить його точному змісту.

Третя форма – порушення процесуальних гарантій. На стадії досудового провадження слідчий, прокурор в окремих випадках порушують процесуальні гарантії учасників процесу, що призводить до скасування процесуальних рішень з боку суду.

М.В. Азаренок, О.О. Давлетов, О.А. Банчук та ін. вказували, що елементами змагальності визнаються розподіл процесуальної діяльності сторони обвинувачення та захисту, відділення їх від суду; визначення процесуального статусу державного обвинувача та обвинуваченого, як сторони у кримінальному процесі; процесуальна рівність сторін. Процесуальне трактування обвинувачення на стадії досудового та судового провадження по суті не відрізняється від поняття доказування, що здійснюється в процесуальному порядку слідчим, прокурором та судом по збиранню, перевірці та оцінці доказів для встановлення обставин кримінального правопорушення та вини обвинуваченого.

Відмінність досудового та судового провадження треба шукати в характері кримінальних процесуальних функцій, які пов'язані з обвинуваченням. Значення поняття кримінальних процесуальних функцій полягає в тому, що воно дозволяє визначити правовий статус учасника процесуальної діяльності, встановити коло прав, необхідних для спеціального призначення його в процесі. На стадії досудового розслідування слідчий здійснює процесуальну діяльність, спрямовану на встановлення факту вчинення кримінального правопорушення, його причин та вини обвинуваченого [1, с. 123; 29, с. 122].

С.М. Алексєєв, М.М. Гродзинський, В.В. Долежан, В.С. Зелененький, А.Б. Зозулінський, В.П. Нажимов, В.М. Савицький та інші автори надали теоретичні положення щодо перспективи розвитку прокуратури. Відповідно до законодавства, прокурорський нагляд за додержанням законів має бути встановлений таким чином, щоб прокурор відповідав за прогаліни досудового розслідування, які встановлені на стадії судового розгляду

кримінального провадження [7, с. 99; 79; 101, с. 11; 117, с. 34; 120; 179, с. 76; 198; 212].

Аналіз чинного КПК України свідчить про деякі порушення процесуальних гарантій. Статті 277-278 КПК України регламентують процедуру пред'явлення повідомлення про підозру підозрюваному у вчиненні кримінального правопорушення. Однак чинне законодавство не чітко визначає момент пред'явлення повідомлення про підозру, зокрема сутність повідомлення має бути роз'яснена слідчим в усній формі. В процесі роз'яснення, слідчий повинен певною мірою розкрити зміст такого обвинувачення. Усна форма роз'яснення не завжди має необхідну чіткість і лаконічність, в результаті чого підозрюваний не повністю усвідомлює зміст підозри, як юридичного висновку.

Пропонуємо внести доповнення до ст. 277 КПК України, з метою правильної організації захисту підозрюваного на стадії досудового провадження в момент пред'явлення йому повідомлення про підозру необхідно, щоб він був ознайомлений не тільки з фактичною стороною інкримінованого йому кримінального правопорушення, а й з точним формулюванням вчиненого, щоб у нього не склалося неточне визначення юридичних ознак і меж повідомленої підозри.

Інший аспект проблеми включає формулювання обвинувачення, що вказано у обвинувальному акті, яке визначає обсяг та межі судового розгляду. Обвинувачення надає суду положення перевірки та дослідження обставин кримінального правопорушення, що має конкретний, цілеспрямований вид. Сторона захисту повинна встановити обсяг і межі захисту, належним чином підготуватися до виступу в суді. Формулювання обвинувачення не має бути механічним повторення фактичних обставин справи, а суддя повинен надати правову оцінку та юридичний висновок. Формулювання обвинувачення має бути невід'ємним елементом не тільки резолютивної частини обвинувального акту, а також судового вироку.

Пропонуємо встановити у КПК України положення, що сформульоване обвинувачення, у разі підтвердження під час судового розгляду, має бути відображено у вирoku суду.

Кримінальний процес не має чіткого визначення щодо процесуальної термінології визначення обвинувачення, що негативно позначається у практичній діяльності слідчого, прокурора. Важко розібратися, яке значення вкладає законодавець у термін «формулювання обвинувачення».

Аналіз недоліків досліджуваних обвинувальних актів свідчить про порушення процедури процесу та відсутність єдиного підходу слідчих до його складання. Зокрема, неконкретність формулювання має місце у 50% випадків; не точність кваліфікації кримінального правопорушення – 25% випадків; формулювання обвинувачення за обсягом і змістом майже не відрізняється від описової частини – 15% випадків; не вірно визначення вини – 10% випадків.

В силу цього обвинувальний акт втрачає властивість юридичного висновку, а тим самим процесуальне значення.

Суддя, під час судового розгляду, повинен встановити два взаємопов'язані аспекти, зокрема визначити обвинувачення в цілому та визначити окремі його епізоди.

Слідчий, під час формулювання обвинувачення та складання обвинувального акту, вказує всі епізоди вчиненого кримінального правопорушення та окремо надає кримінальну кваліфікацію за КК України. Іноді окремі епізоди перераховуються в формулюванні обвинувачення для того, щоб підкреслити, наприклад, систематичність вчинення кримінального правопорушення.

Обвинувальний акт має логічно витікати з опису фактичних обставин, які підлягають доказуванню кримінального правопорушення. Описова частина обвинувачення повинна співпадати з регулятивною та розкривати зміст кваліфікації на підставі встановлених доказів під час стадії досудового розслідування. Окремо необхідно визначити, що слідчий повинен посилатися на сторінки матеріалів кримінального провадження та вказувати їх у обвинувальному акті. Наприклад, свідок надав показання на сторінки, вказавши даний номер матеріалів кримінального провадження.

Суддя «пов'язаний» кваліфікацією кримінального правопорушення відносно обвинуваченого на підставі обвинувачення, яке визначив слідчий, прокурор у обвинувальному акті.

Практика вказує на виникаючі проблеми. Зокрема, формулюючи обвинувачення, слідчий вказує кваліфікацію кримінального правопорушення, з «деяким запасом кримінального правопорушення». Іноді він вважає, якщо суддя буде змушений змінити кваліфікацію щодо виключення окремих епізодів та здійснити перекваліфікацію кримінального правопорушення відносно обвинуваченого.

Існуючий стан посилюється тим, що на зазначені недоліки формулювання обвинувачення не реагують належним чином прокурори, які затверджують обвинувальний акт. Це багато в чому ускладнює роботу судді щодо з'ясування обвинуваченим юридичних ознак і меж вчиненого кримінального правопорушення, погіршуючи тим самим його процесуальний статус в процесі.

Обвинуваченому закон надає широкі можливості активного здійснення права на захист. У судовому розгляді обвинувачений є рівноправним учасником змагального процесу. Він бере участь у дослідженні доказів, має процесуальні права – задавати питання учасникам процесу, надавати свої доводи захисту та ін.

Після закінчення дебатів сторін, обвинувачений, як учасник процесу, має право подати до суду в письмовому вигляді формулювання своїх міркувань щодо доказаності і кваліфікації кримінального правопорушення, встановленої вини, міри кримінального покарання, вказавши на обставини, що пом'якшують покарання. Він виступає у дебатах та має останнє слово щодо визначення міри кримінального покарання, висловлює свою думку про призначення покарання тощо. Важливою гарантією обвинуваченого,

засудженого є право оскаржити вирок до апеляційної інстанції, як вищої судової інстанції.

Судовий розгляд проводиться за участю прокурора, який підтримує державне обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження. Теоретичні положення участі прокурора, як державного обвинувача під час судового розгляду, були предметом наукових дискусій. З одного боку, прокурор підтримує державне обвинувачення, як сторона обвинувачення, а з іншого – він повинен контролювати процесуальну діяльність суду.

У разі визнання першої форми участі прокурора у судовому провадженні доцільно зазначити, що прокурор підтримує державне обвинувачення, має процесуальні повноваження щодо відмови від обвинувачення, зміни, застосування міри кримінального покарання у разі визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення. Друга форма передбачає процесуальні повноваження прокурора щодо оскарження ухвали, вироку судді до апеляційної інстанції.

П.М. Каркач, М.Й. Курочка, Г.К. Кожевніков та інші автори виступають за місце прокуратури в системі органів правосуддя [127; 134, с. 68].

В.С. Бабкова, О.О. Шандула та ін. вважали, що функція нагляду за додержанням законів та участь у підтримці державного обвинувачення надають прокуратурі особливі процесуальні повноваження [15, с.52].

С.А. Альперт, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, О.Г. Шило та ін. зазначили, що Конституція України встановлює, що органи прокуратури це єдина централізована система, яка забезпечується прокурорським наглядом у формі процесуального керівництва; процесуальна діяльність прокуратури спрямована на забезпечення законності, захисту прав та свобод людини і громадянина [9, с. 34; 125].

Прокурор є гарантом держави щодо захисту прав і законних інтересів учасників судового розгляду. Він повинен надати можливість сторонам процесу довести суду свою позицію щодо сутності обвинувачення.

Завдання державного обвинувача полягає в тому, щоб допомогти суду встановити об'єктивну істину для ухвалення вироку. Прокурор, як державний обвинувач бере участь у судовому розгляді кримінального провадження відносно обвинуваченого. Він задає питання щодо кваліфікації кримінального правопорушення, аргументує докази, які встановлені під час судового розслідування. Державний обвинувач має право змінити правову кваліфікацію та обсяг обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор складає обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Обвинувальний акт долучається до матеріалів кримінального провадження. Якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Доцільно констатувати, що обвинувачений отримує нове обвинувачення, але воно має бути закріплено доказами, які визначив прокурор. Таким чином, в даному разі наявним є обмеження прав обвинувачення. Суддя повинен забезпечити гарантії прав та інтересів обвинуваченому у кримінальному провадженні. Суддя роз'яснює йому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд не менше ніж на сім днів для надання обвинуваченому, його захиснику можливості підготуватися до захисту проти нового обвинувачення. За клопотанням сторони захисту цей строк може бути скорочений або продовжений. Після закінчення цього строку суд призначає новий судовий розгляд кримінального провадження. Судове провадження починається за новим обвинуваченням.

Державний обвинувач повинен першим виступити у судових дебатах для визначення кваліфікації кримінального правопорушення та визначення вини обвинуваченого. Основні вимоги, що пред'являють до обвинувальної промови прокурора можна визначити за такими елементами, зокрема: він повинен знати матеріали кримінальної справи; надати точну кваліфікацію та послідовний, логічний, правильний виклад фактів, фактичних даних, доказів, що свідчать про вину обвинуваченого; надати юридичний та психологічний аналіз доказів; запропонувати суду міру кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Висновки прокурора мають відповідати закону.

Перша класифікація цієї структури включає, зокрема, відмову державного обвинувача від підтримки державного обвинувачення у разі якщо встановлено відсутність події кримінального правопорушення; не визначено склад кримінального правопорушення; не встановлено достатні докази для доведення вини обвинуваченого в суді та вичерпано можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене обвинуваченим; помер обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набув законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням.

Друга – включає відмову потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; укладення угоди між сторонами. При визначенні таких кваліфікаційних форм потрібна згода судді на закриття кримінального провадження та проголошення виправдувального вироку, або ухвали про закриття кримінального провадження.

Теорія кримінального процесу визначає відмову прокурора від державного обвинувачення в наступних категоріях: як кримінальний процесуальний інститут; як кримінальні процесуальні повноваження прокурора на відмову від підтримки державного обвинувачення в суді та кримінальний процесуальний акт.

В.С. Зеленецький вважав, що відмова прокурора від державного обвинувачення є інститутом кримінального процесу, тому що він об'єднує нормативний зміст повноважень прокурора під час його участі в суді. Прокурор виконує функцію обвинувачення, як сторона обвинувачення; він здійснює прокурорський нагляд за законністю процесуальної діяльності учасників кримінального процесу та суду; він виконує функцію обвинувачення та нагляду [117, с. 29].

В.В. Долежан, І.Л. Петрухін вважали, що обвинувачення та нагляд є різними функціями прокурора, вони не можуть виконуватися одночасно [101, с. 11; 192, с. 59].

А.Б. Зозулінський, В.М. Савицький вважали, що відмова прокурора від підтримки державного обвинувачення співпадає з функцією захисту. Прокурор відмовляється від спірних положень та погоджується з пропозицією сторони захисту. Однак суддя зобов'язаний прийняти рішення по кримінальній справі та ухвалити обвинувальний або виправдувальний вирок [120; 212].

Аналіз зазначених думок надає підстави для певного висновку. Повна або часткова відмова державного обвинувача – прокурора від підтримки обвинувачення – це реалізація функції обвинувачення, яка вказує на втрату предмету судового розгляду. Суддя повинен прийняти рішення не відносно вини обвинуваченого, а відносно обставин кримінального правопорушення.

Важливе значення для суду має відмова потерпілого від обвинувачення та укладання угоди між сторонами. У кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості, стосовно угоди про примирення, можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо: кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів; особливо тяжких злочинів, віднесених за умови викриття підозрюваним (обвинуваченим) іншої особи у вчиненні злочину, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам.

Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

Вирок суду першої інстанції має бути підтверджений судом апеляційної інстанції. Колегіальний суд апеляційної інстанції зобов'язаний дослідити обставини, встановлені та досліджені судом першої інстанції та може дослідити докази, які не досліджувалися, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

3.2. Межі обґрунтованості і вмотивованості судових рішень

Кримінальний процес за своєю основною побудованим таким чином, що сторони, всі учасники кримінального провадження повинні забезпечити повне неупереджене розслідування і судовий розгляд для постанови та проголошення законного, обґрунтованого вироку суду.

Теоретичні проблеми вироку, як процесуального рішення були предметом розгляду з боку низки вчених, зокрема А.П. Боршевського, А.М. Сосни, С.А. Ворожцова, Ю.М. Грошевого, Е.А. Карякіна, О.М. Толочка, О.Г. Шило та ін. [45, с. 23; 61; 82; 129; 233; 252].

Усі автори визначали, що судовий розгляд це стадія кримінального процесу, яка закінчується постановою вироку.

По-перше вирок є процесуальним рішенням суду, яке повинно відповідати законності, обґрунтованості і вмотивованості, що визначається в його структурі і змісті.

По-друге, вирок має відповісти на питання вини обвинуваченого, кваліфікації кримінального правопорушення за чинним КК України.

По-третє, вирок повинен бути забезпечений гарантіями кримінального процесу.

Ці блоки теоретичних та практичних проблем кримінального провадження постійно удосконалюються та визначають нові елементи, які потребують теоретичного обґрунтування.

Перший блок проблем необхідно визначити виходячи з судового процесуального рішення. У кримінальному процесі поняття «рішення» вживається при роз'ясненні найменування процесуальних актів, зокрема «вирок», «ухвала», «постанова». Загальною ознакою їх є те, що вони містять відповіді на правові питання під час судового провадження, що дозволяє відрізнити їх від процесуальних рішень досудового провадження, які складає слідчий, прокурор, а саме протокол проведення процесуальних, слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій. Однак єдине в даному визначенні є те, що у слідчих (розшукових) та судових діях засвідчується факт та результати встановлення вини підозрюваного (обвинуваченого).

А.В. Белоусов, Д.П. Великий, Д.Р. Гімзатетдінов, З.З. Зінатулін, О.П. Гуськова, А.Я. Дубинський, Ю.В. Манаєв, Д.А. Солодов вважали, що процесуальне рішення можна розглядати як родове поняття, що відображає сутність процесуального акту. Вони надали розподіл процесуальних рішень. Зокрема, слідчий складає постанову за основними етапами руху кримінального провадження, слідчий суддя складає ухвалу у разі обмеження конституційних прав та свобод підозрюваного, суддя, колегіальний суд постановляє вирок [40; 52, с. 9; 86; 89, с. 17; 105; 165; 222].

На підставі аналізу наукових точок зору, пропонуємо визначити види процесуальних рішень:

- залежно від процесуального статусу сторони процесу, а саме сторона обвинувачення: слідчий, прокурор, суддя;
- коло питань, які вони охоплюють: повідомлення про підозру, постанова про закриття кримінального провадження;
- рішення розрізняються за процесуальним порядком їх прийняття, а також за формою викладання: постанова, ухвала, вирок.

Тільки суддя має процесуальні повноваження щодо постанови вироку. Вирок у теорії кримінального процесу визначений, як властивість єдиного процесуального документа, яким обвинувачений може бути визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення. На підставі вироку до засудженого призначається покарання.

А.П. Боршевський, А.М. Сосна, В.Д. Бринцев вважають, що вирок є актом правосуддя, або процесуальним актом, в якому в повному обсязі реалізується процесуальна функція суду – функція вирішення матеріалів кримінальної справи [45, с. 23; 48].

С.А. Ворожцов вказував, що вирок є рішенням про винуватість обвинуваченого і призначення йому покарання, або звільнення його від покарання, яке постановляє суд першої або апеляційної інстанції [61, с. 15].

У вирокі суддя, колегіальний суд підводить підсумки судового розгляду, дає остаточну оцінку доказам і приймає рішення за кримінальним провадженням.

Ю.М. Грошевий надав теоретичні та практичні положення судового переконання судді, визначив його внутрішнє ставлення до доказів вини обвинуваченого, яке він повинен визначити у вирокі [80].

Основні теоретичні положення можна визначити у наступному. По – перше, правові рішення суддя повинен приймати на підставі вирішення питань, які виникають під час розгляду кримінального провадження та виходять із правових відносин, вирішення питань, яких поставлені перед судом.

По-друге, суддя, під час прийняття процесуального рішення, повинен дотримуватися процесуальної форми.

По-третє, суддя, під час складання вироку, повинен надати аргументацію своїх доводів щодо визначення доказів вини обвинуваченого, визначити всі обставини, які підлягають доказуванню певного кримінального правопорушення.

По-четверте, ключовим елементом для визнання судом доказів вини обвинуваченого має бути встановлений варіант вибору на підставі вирішення всіх проблемних правових положень, які розглядалися судом, визначення їх оцінки всіма учасниками кримінального провадження.

По-п'яте, суддя повинен визначити межі кримінального правопорушення та вказати їх у вироку.

Останнє можна визначити як правозастосовна діяльність суду.

Процедура постанови вироку є важливою частиною кримінальної процесуальної форми, вона покликана забезпечити безпомилкову роботу судів. Порушення процедури постанови вироку тягне за собою його скасування.

Вирок має бути складений таким чином, щоб учасникам кримінального провадження було зрозуміло, чому суд ухвалив такий вирок. Вирок повинен бути законним, обґрунтованим, справедливим.

Вирок повинен бути законним. В даному разі для визначення законності істотне значення має змістовна характеристика правової норми, яка застосовується суддею. Законність становить не саме чинне законодавство, а правові засади, правові ідеали, цінності, об'єктивні тенденції суспільства.

М.М. Гродзінський, Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокарев, Д.П. Котов та ін. вчені визначали, що законність означає ідею, вимогу реального вираження права в законах, у законотворчості [73; 79].

Аналіз юридичної літератури надає підставі для визначення публічно-правової моделі законності ухвалення вироку.

По-перше, держава нормативно закріплює владні повноваження судді під час судового розгляду кримінального провадження та надає повноваження щодо ухвалення вироку. По-друге, правові норми чинного законодавства не завжди можуть охопити всі сторони юридичного складу кримінального правопорушення. Тому суддя повинен визначити правову норму та визначити її в межах встановленого кримінального правопорушення. Норма права повинна визначити доведеність вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Вимоги до форми вироку встановлено у КПК України.

О.М. Толочко вказував, що вирок має бути ухвалений (постановлений) на підставі всіх доказів, які знайшли свій вираз під час судового розгляду

кримінального провадження. Він вважав, що вирок неможна прирівняти до закону тому, що вирок вирішує питання щодо визначення складу кримінального правопорушення та встановлює кримінально-правові правовідносини відповідно до вимог закону. Вирок не є джерелом права, оскільки є актом правосуддя. Він зауважив на остаточності вироку на підставі того, що він не може проголошуватися більше ніж один раз [233, с. 8].

Закон вказує термін «ухвалення вироку» або «постанова вироку», тому виникає питання щодо співвідношення даних категорій. На перший погляд здається, що термін «ухвалення вироку» значно ширше терміну «постанова вироку». Вважаємо, що ухвалення вироку і його постанова це тотожні поняття. Термін «постанова вироку» здається більш вдалим, бо відображає юридичну природу дій суду, під час складання вироку в нарадчій кімнаті.

Постанова вироку включає: нараду судді, в процесі якої обговорюються всі питання, що підлягають вирішенню у кримінальному провадженні; складання вироку; підписання вироку; проголошення вироку.

Всі ці частини постанови вироку змінюють один одного в послідовності.

Ізольованість суддів у нарадчій кімнаті, з тим щоб позбавити їх від зовнішніх впливів і дати можливість зосередитися на постанові вироку, таємниця нарадчої кімнати – визначені положеннями ст. 367 КПК України. Порушення таємниці наради судді судовою практикою завжди визнавала безумовним приводом до скасування вироку, тому що вони ставлять під сумнів гарантію правильності вироку, їх незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону.

Однак, деякі проблеми таємниці наради судді є актуальні тривалий час. Зокрема, необхідно зупинитися на положенні ст. 367 КПК України про право судді на відпочинок, переривання наради під час складання вироку. Нарадчі кімнати мають всі суди різних ланок, однак, в них відсутні найелементарніші умови для роботи суддів, які змушені перебувати в кімнаті тривалий час. Вважаємо правильними пропозиції законодавців, що закріпили в ст. 367, ч. 2 КПК України право на перерву для відпочинку з виходом з таємної кімнати, як після закінчення робочого часу, так і протягом робочого дня. Пропонуємо встановити доповнення в закон, що кількість перерв не повинно бути обмежено.

Суддя під час складання вироку повинен вирішити наступні блоки питань: обставини, які встановлені під час судового розгляду, закріплені доказами та визначені у кваліфікаційних обставинах кримінального правопорушення відносно обвинуваченого; який вирок скласти, обвинувальний або виправдувальний, особливості форми, структури та порядку викладу обставин кримінального правопорушення у вироку; розкрити конкретні вимоги, що ставляться до вступної, описово-мотивувальної та резолютивної частин вироку.

Пропонуємо об'єднати питання, що підлягають обговоренню під час постанови вироку, в групи за найбільш характерними ознаками.

По-перше, питання, що відносяться до складу кримінального правопорушення: чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується; чи містить діяння склад кримінального правопорушення, яким кримінальним законом воно передбачено; діяння вчинив обвинувачений; встановлена вина обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Друга група питань пов'язана з встановленням міри кримінального покарання: підлягає обвинувачений покаранню за вчинене кримінальне правопорушення; яке покарання повинно бути призначено обвинуваченому, де він повинен відбувати покарання; у разі застосування умовного засудження, суддя вказує на питання спостереження за умовно засудженим. Цей обов'язок може бути покладено на уповноважені, спеціалізовані державні органи.

У разі обвинувачення у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або обвинувачення кількох обвинувачених, суддя повинен вирішити окремо міру кримінального покарання відносно кожного.

Третя група питань пов'язана з цивільним позовом: чи підлягає задоволенню цивільний позов, на користь кого і в якому розмірі; чи підлягають відшкодуванню матеріальні збитки, якщо цивільний позов не заявлено; в якому розмірі може бути компенсовано моральну шкоду, заподіяну потерпілому, якщо позовні вимоги про це було заявлено.

Четверта група охоплює питання, які можуть розглядатися як додаткові: що здійснити з речовими доказами; на кого і в якому розмірі повинні бути покладені процесуальні витрати; який запобіжний захід встановити відносно обвинуваченого.

За деякими кримінальними провадженнями може виникнути необхідність вирішити питання, наприклад, про влаштування неповнолітніх дітей потерпілого або засудженого, про охорону майна засудженого та ін.

Примусовий захід медичного характеру може бути застосовано до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, лише за наявності акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи. Примусове лікування може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.

Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно-небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки Верховного Суду України, викладені в його постановках. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідної аргументації.

Судове рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом. згідно з нормами матеріального права, з дотриманням вимог щодо кримінального провадження. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення.

Ю.М. Грошевий визначав, що внутрішнє переконання судді під час встановлення обставин кримінального правопорушення повинно бути забезпечено доказами, які вказують на обставини кримінального правопорушення. Суддя має бути впевнений, що кримінальне правопорушення вчинив обвинувачений. Суддя повинен керуватися тільки законом. Ніхто не має права впливу на суддю під час встановлення обставин кримінального правопорушення та визначення меж кримінального правопорушення, які вказують на вину обвинуваченого [83].

Норми законодавства не завжди можуть охопити всі обставини кримінального правопорушення. Правова норма використовується в межах кримінального провадження та встановлює межі правопорушення на підставі матеріального та процесуального права. Суддя за допомогою своїх юридичних знань повинен довести кваліфікацію кримінального правопорушення та встановлення вини підозрюваного. Означена судова процедура супроводжується офіційним визнанням ситуації норми права і наданням їй офіційного статусу судового рішення.

Таким чином, якщо юридична норма прямо закріплює вину обвинуваченого то його законність не викликає сумніву. Якщо юридична норма відсутня, але є сформований елемент розсуду, то проблеми законності виходять від суду, який приймає рішення щодо вини обвинуваченого. Сторона обвинувачення та захисту повинні у дебатах визначити обставини кримінального правопорушення та вину обвинуваченого навіть якщо норма права встановлює обмеження на законність, вимагає визнання в певних випадках.

Вирок повинен бути за можливістю коротким, вільним від декларативних тверджень, а також від розлогих і абстрактних міркувань. Це – акт правосуддя за певним кримінальним провадженням, і він має бути суто конкретний. Особливе значення має логічність і послідовність у викладі вироку. Абсолютно неприпустимо перевантажувати його спеціальними, в тому числі юридичними, термінами, які можуть бути незрозумілі громадянам, які не мають спеціальної юридичної освіти. Вирок повинен бути складений в ясных і точних виразах, що не допускають різного тлумачення. У ньому не може бути місця припущеннями, недомовкам або натякам. Вирок має містити лише твердо встановлені факти і остаточні висновки. Суддя ухвалює вирок іменем України безпосередньо після закінчення судового розгляду.

Слід обговорити важливий момент, що стосується проголошення вироку. Припис закону вказує всім присутнім в залі судового засідання, включаючи склад суду, вислуховувати вирок стоячи.

Стосовно невеликих вироків, які можуть бути оголошені за 20-30 хвилин, цілком допустимо. Але як бути в тих випадках, коли вироки оголошуються протягом досить тривалого часу (іноді цілого дня або декількох днів)? Звісно ж, що в таких випадках стоячи повинна бути вислухана тільки постановка (резолютивна) частина, а не весь вирок. При

цьому будуть враховані інтереси як самого складу суду, так і всіх присутніх в залі, в тому числі, осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Як варіант, можна запропонувати всім присутнім в залі судового засідання сісти, а перед оголошенням резолютивної частини вироку – встати. Пропозиція встати всім присутнім в залі судового засідання особам має бути зроблена секретарем судового засідання після невеликої паузи, яку зробить суддя, оголошує вирок, як це зазвичай робиться при вході в зал складу суду.

Вирок у всіх випадках проголошується публічно. Неприпустимо вибіркоче оголошення вироку або однієї лише його резолютивної частини (за винятком випадків, коли справа розглядалася в закритому судовому засіданні).

Після проголошення вироку, головуючий запитує у обвинуваченого, чи зрозумілий йому вирок, і, в разі необхідності, роз'яснює йому зміст вироку, а також термін і порядок його оскарження.

В частині вимог до проголошення вироку, на наш погляд, існує кілька проблемних питань. Одне з них – питання про проголошення вироку в присутності обвинуваченого, якого суд видалив із залу судового засідання за порушення порядку або оголошення йому цього судового рішення негайно після проголошення.

Пропонуємо визнати правильним практику видалення обвинуваченого із зали судового засідання за порушення їм процесуальних прав та обов'язків, які вказують на зневажання суду, як органу державної влади. Суддя повинен надати вказівку секретарю судового засідання про запис причин видалення обвинуваченого в протокол судового засідання.

Після проголошення вироку суддя повинен встановити термін вручення копії вироку обвинуваченому, у встановлений законом термін, не пізніше трьох діб. Даними положеннями необхідно доповнити ст. 376 КПК України, вказавши, що у разі видалення із залу судового засідання обвинуваченого, який порушує порядок в момент проголошення вироку, копія вироку йому повинна бути вручена не пізніше трьох діб з моменту його проголошення, про що він повинен поставити підпис на копії вироку. Якщо обвинувачений відмовляється поставити свій підпис під копією вироку, вона вручається адміністрації органу пенітенціарної служби, про що поняті засвідчують своїми підписами.

Теоретичні проблеми судового розгляду у закритому засіданні допускається на підставі ухвали суду у випадках: розгляду кримінальної справи, яка має державну таємницю; розгляду кримінальної справи відносно обвинуваченого, який не досяг шістнадцяти років; розгляду кримінальної справи про статеву недоторканність і статеву свободу, у разі визначення таємниці інтимної сторони життя потерпілої кримінального провадження, а також відносно відомостей, що принижують честь і гідність; у разі забезпечення безпеки учасників судового розгляду, їх близьких родичів.

Кримінальне провадження розглядається в закритому судовому засіданні з дотриманням всіх норм кримінального процесу. Обвинувальний вирок проголошується суддею після встановлення вини обвинуваченого.

Обвинувальні вироки можна визначити у наступних видах, зокрема: з призначенням покарання; з призначенням покарання і звільненням від його відбування; без призначення покарання.

Обвинувальний вирок з призначенням покарання ухвалюється в тих випадках, коли суддя вважає, що обвинувачений за вчинення кримінального правопорушення підлягає покаранню і немає перешкод для його призначення, а саме – не закінчився термін давності, відсутній акт амністії. Суддя у регулятивній частині вироку призначає покарання та встановлює де підлягає відбуванню засуджений, вказує початок обчислення строку покарання та його термін.

Обвинувальний вирок виноситься зі звільненням від відбування покарання, наприклад, в зв'язку з тим, що засуджений його фактично відбув у зв'язку з обранням запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. В обвинувальному вироку із звільненням від покарання суд не завжди повинен спочатку призначити міру покарання засудженому. Він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання і не визначаючи цю конкретну міру.

Суддя не має права ухвалити обвинувальний вирок, якщо не перевірені і не спростовані всі висновки на захист обвинуваченого і не усунуті всі сумніви в його винності.

КПК України встановлені правила презумпції невинуватості, зокрема якщо під час судового розгляду кримінального провадження не скасовані сумніви, які вказують на вину обвинуваченого, суд не може їх усунути шляхом подальшого дослідження доказів, не порушуючи засади змагальності, суддя повинен ухвалити виправдувальний вирок.

Виправдувальний вирок ухвалюється за наявності таких підстав: не встановлено подію кримінального правопорушення; обвинувачений не причетний до вчинення кримінального правопорушення; в діянні обвинуваченого немає складу кримінального правопорушення.

Виправдання за допомогою однієї з підстав означає повну реабілітацію обвинуваченого, підтверджує його непричетність до вчинення кримінального правопорушення. Виправданому суддя зобов'язаний роз'яснити у вироку порядок відновлення його порушених прав, в тому числі, прав на відшкодування шкоди і компенсацію моральної шкоди, заподіяної йому в результаті незаконного притягнення до кримінальної відповідальності.

Суддя ухвалює виправдувальний вирок, якщо не встановлено подію кримінального правопорушення, коли було встановлено, що діяння не мало місця, зазначені в обвинуваченні події або їх наслідки не виникали або сталися незалежно від чийої волі.

Суддя виправдовує обвинуваченого з огляду на те, що не доведено його участь у вчиненні кримінального правопорушення, якщо досліджені судом докази не підтверджують винуватість або виключають його вчинення.

Суддя виправдовує обвинуваченого у випадках, коли наявні докази недостатні для достовірного висновку про його вину і об'єктивно

виключається можливість збирання на підтвердження обвинувачення інших доказів.

Суддя ухвалює виправдувальний вирок у зв'язку з відсутністю в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення, коли його дії, згідно з КК України не є кримінальним правопорушенням, або в діях обвинуваченого немає ознак кримінального правопорушення.

Виправдувальний вирок за будь-яких підстав виправдання може мати в якості своєї бази достовірно встановлені факти, що підтверджують відсутність події або складу кримінального правопорушення. Для цього у вирокі повинні бути приведені всі докази, якими обґрунтовувалося обвинувачення і обов'язково повинні бути наведені аргументи, які спростовують обвинувачення.

Виправдувальний вирок не повинен залишитися без аналізу жодного доказу, на який спиралася сторона обвинувачення.

Вирок має наступну структуру.

У вступній частині вироку зазначаються: дата та місце його ухвалення; назва та склад суду, секретар судового засідання; найменування (номер) кримінального провадження; прізвище, ім'я та по-батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи; закон України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа; сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження.

У мотивувальній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи виправданою – формулювання обвинувачення, яке пред'явлене особі і визнане судом недоведеним, а також підстави для виправдання обвинуваченого з зазначенням мотивів, з яких суд відкидає докази обвинувачення; мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд; у разі визнання особи винуватою: формулювання обвинувачення, визаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків кримінального правопорушення, форми вини і мотивів кримінального правопорушення; статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення, винним у вчиненні якого визнається обвинувачений; докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів; мотиви зміни обвинувачення, підстави визнання частини обвинувачення необґрунтованою, якщо судом приймалися такі рішення; обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання; мотиви призначення покарання, звільнення від відбування покарання, застосування примусових заходів медичного характеру при встановленні стану обмеженої осудності обвинуваченого, застосування примусового лікування, мотиви призначення громадського вихователя неповнолітньому; підстави для задоволення цивільного позову або відмови у

ньому, залишення його без розгляду; мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд.

У резолютивній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи виправданою – прізвище, ім'я та по-батькові обвинуваченого, рішення про визнання його невинуватим у пред'явленому обвинуваченні та його виправдання; рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі рішення про запобіжний захід до набуття вироком законної сили; рішення щодо речових доказів і документів; рішення щодо процесуальних витрат; строк і порядок набуття вироком законної сили та його оскарження; порядок отримання копій вироку та інші відомості;

У разі визнання особи винуватою: прізвище, ім'я та по-батькові обвинуваченого, рішення про визнання його винуватим у пред'явленому обвинуваченні та відповідні статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; покарання, призначене по кожному з обвинувачень, що визнані судом доведеними, та остаточна міра покарання, обрана судом; початок строку відбування покарання; рішення про цивільний позов; рішення про інші майнові стягнення і підстави цих рішень; рішення щодо речових доказів і документів та спеціальної конфіскації; рішення про відшкодування процесуальних витрат; рішення про зарахування досудового тримання під вартою; строк і порядок набуття вироком законної сили та його оскарження; порядок отримання копій вироку та інші відомості. Якщо особі пред'явлено декілька обвинувачень і деякі з них не доведені, то у резолютивній частині вироку зазначається, за якими з них обвинувачений виправданий, а за якими – засуджений.

Теоретичні проблеми виникають під час складання суддею мотивувальної частини вироку. Перш за все, формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним в результаті судового розгляду.

Найменування центральної частині вироку мотивувальною звукує її значення, як частини вироку, в якій суд викладає своє рішення з основного питання – питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого і остаточно формулює визнане доказаним обвинувачення. У цій частині вироку суд не тільки і не стільки описує обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, скільки формулює висновки та надає обґрунтування вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Пропонуємо змінити мотивувальну назву у вироку, яку визначено у ст. 374 КПК України та встановити більш правильне визначення описово-мотивувальна частина вироку.

Отже, вирок має складатися з трьох абсолютно самостійних частин, кожна з яких має коло питань на які суддя повинен вказати у вироку. Кожна попередня частина підводить до наступної і спирається на неї. Особливий зв'язок існує між описово-мотивувальною та резолютивною частинами вироку. Розбіжність цих двох частин може свідчити про суперечливість вироку і бути підставою для його скасування вищестоящим судом.

Вирок повинен проголошуватися тільки один раз, в іншому випадку він втрачає авторитет судового рішення, так як з моменту проголошення вироку вступають в силу правові наслідки. Вирок проголошується стоячи всіх учасників судового провадження. Вирок проголошується від імені держави – України.

Теоретичні проблеми проголошення та вступу в дію вироку включають до себе його розгляд під час апеляційного провадження судом вищої інстанції. Згідно ст. ст. 404, 407 КПК України межі судового розгляду в суді апеляційної інстанції передбачають прийняття судового рішення. Зокрема, суд апеляційної інстанції має право: залишити вирок або ухвалу без змін; змінити вирок або ухвалу; скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок; скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу; скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження; скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

В даному разі виникає питання, щодо процесуальних повноважень суду першої інстанції, який проголосив вирок, але новий вирок ухвалив суд апеляційної інстанції.

Означені проблемно-дискусійні аспекти були предметом наукових дискусій багатьох вчених-юристів.

О.І. Бережний, Ю.М. Грошевий, М.В. Жогін, Г.М. Міньковський, В.Г. Танасевич вважали, що суддя не має права піддавати сумніву висновки вироку, який постановлений на підставі доказів, що знайшли своє відображення на стадії судового розгляду та на підставі внутрішнього переконання. У разі, якщо виникає питання преюдиціальності вироку та внутрішнього переконання, то суддя повинен ухвалити вирок на підставі внутрішнього переконання [41, с. 26; 82, с. 91; 111, с. 360].

Вважаємо, що в даному випадку преюдиціальність вироку має включати до сталості фактичних і правових висновків, які містяться у вироку і мають доказове значення. В даному випадку сталість характеризує правову основу правосуддя у кримінальному процесі та надає законну силу вироку. Суддя повинен ухвалити вирок тільки на підставі доказів, які знайшли своє відображення на стадії судового розгляду.

Чинний КПК України визначив, що постанова нового вироку судом апеляційної інстанції можлива у разі, якщо обвинувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасувати неправильне звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшити суми, які підлягають стягненню, або в інших випадках, коли це погіршує становище обвинуваченого, лише у разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник.

Висновки до третього розділу

1. Формування меж доказування під час судового розгляду має певні особливості, до яких належать: необізнаність суду про зміст матеріалів провадження до початку судового розгляду; недопустимість виходу за межі обставин, визначених обвинувальним актом; заздалегідь визначені межі та порядок дослідження доказів; наявність у сторін можливості представити суду своє бачення меж доказування (судові дебати, останнє слово обвинуваченого).

2. Вмотивованість судового рішення є засобом демонстрації встановлених судом обставин (предмет доказування) з посиланням на факти, якими суд обґрунтовує свої висновки і пояснення, чому певні докази судом прийняті, а інші не враховані (межі доказування), з аргументацією щодо правової кваліфікації встановлених фактів, з наведенням суджень про застосування норм права у конкретних межах. Належно висвітлена та обґрунтована оцінка меж доказування надає рішенню зрозумілого та переконливого характеру та є невід'ємною умовою його перевірки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті монографічного дослідження розв'язано конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки і практики кримінального процесу: комплексно досліджено межі доказування у кримінальному судочинстві, на підставі чого отримано науково обгрунтовані теоретичні та прикладні результати, до найважливіших із яких належать такі:

1. Сучасна наукова парадигма доказування у кримінальному судочинстві представлена концепціями, які за ознакою застосованої базової методології можуть умовно бути об'єднані в три основні. Перша концепція полягає в теоретичних розробках предмета доказування як результату кримінальної процесуальної діяльності, що включає до себе збирання та оцінку доказів. Методологічною основою зазначеної концепції є філософська теорія пізнання, а центральними категоріями достовірність, допустимість, належність та достатність доказів. Друга наукова концепція базується на змагальній парадигмі доказування і передбачає формування знання про предмет доказування в належних межах як результат інформаційно-комунікативної взаємодії учасників досудового розслідування і судового провадження. Суб'єктами такої взаємодії є сторони кримінального провадження, а також слідчий суддя та суд перед якими сторони доводять обгрунтованість своєї правової позиції. Третя концепція виходить з того, що кримінальні правопорушення є подіями минулого і їх чуттєве пізнання як правило не можливе. Тому доказування і формування його предмету передбачає раціональне пізнання, що полягає в оперуванні фактичними даними (доказами). Важливе місце в її методології посідають положення логіки, зокрема теорії аргументації. Різниця методологічних підходів в зазначених теоретичних конструкціях дозволяє з різних боків дослідити такий багатогранний феномен як кримінальне процесуальне доказування, зокрема його межі.

2. Межі доказування можуть бути визначені як сукупна змістовно-структурна характеристики доказів у кримінальному провадженні, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним рівнем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення. На формування меж доказування у конкретному кримінальному провадженні об'єктивно впливає система чинників, які можуть бути поділені на кримінальні процесуальні (нормативні) та криміналістичні. До першої групи належать: предмет доказування, вимоги до ступеня вірогідності висновків, вимоги до доказів (достовірність, належність, допустимість), правила оцінки сукупності доказів, вимоги до засобів доказування, презумпції та преюдиції. До складу другої належать: правила побудови та перевірки версій, рівень протидії розслідуванню, слідова картина.

3. Практична реалізація категорії межі доказування визначається методологією правового регулювання кримінального процесу в цілому, зокрема чітким визначенням суб'єктів, які належать до сторони захисту та обвинувачення та гарантіями об'єктивності та справедливості процесуальних

рішень. В цьому плані потребує конкретизації процесуальний статус оперативних підрозділів, які мають бути віднесені до сторони обвинувачення.

Межі доказування є категорією об'єктивної реальності, але їх оцінка, що здійснюється за внутрішнім переконанням уповноважених осіб, набуває суб'єктивних ознак. Мінімізація впливу суб'єктивного чинника має реалізовуватися через низку інституцій кримінального процесуального законодавства (стадійність кримінального судочинства, судовий контроль за досудовим розслідуванням, право оскарження процесуальних рішень тощо). Особливе місце серед них посідають кримінальні процесуальні гарантії, зміст яких розкрито з позицій їх впливу на межі доказування.

4. Діяльність слідчого з визначення предмету та меж доказування на досудовому розслідуванні може бути покращена за рахунок вдосконалення його процесуального статусу. Для цього доцільно посилити процесуальну самостійність слідчого, відповідно, зменшивши його залежність від прокурора в аспекті оцінки доказів за ключовими питаннями досудового розслідування; вдосконалити механізм забезпечення обов'язковості рішень слідчого; детальніше унормувати відносини між слідчим та оперативними підрозділами; надати слідчому право вживати заходів з усунення умов вчинення кримінального правопорушення. На рівні конкретного кримінального провадження оптимізації визначення меж доказування буде сприяти дотримання запропонованих в роботі умов.

5. Важливим засобом забезпечення об'єктивної оцінки меж доказування є засада змагальності кримінального судочинства, яка не може бути повної мірою реалізована на досудовому розслідуванні через відсутність легального механізму надання стороною захисту доказів стороні обвинувачення. Крім того, оптимізація процесу доказування на цій стадії судочинства може бути здійснена шляхом розширення дії засади диспозитивності – надання сторонам можливості консенсуального вирішення питань допустимості доказів та обрання запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. В роботі запропоновано моделі нормативної реалізації таких угод.

6. Досягнення меж доказування, достатніх для прийняття як остаточних, так і проміжних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, залежить від досконалості правового регулювання порядку взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального судочинства у перебігу збирання та дослідження доказів, щодо якої чинне законодавство містить прогалини та суперечності. Потребує усунення положення про можливість допиту експерта з метою доповнення висновку (ч.7 с.101 КПК України), а також протиріччя між забороною постановки експерту питань права та необхідністю проведення експертиз з питань вузькогалузевих нормативно-правових документів. Відповідно до сформульованих в роботі пропозицій доцільно також скорегувати процесуальний статус заявника та свідка.

7. Формування меж доказування під час судового розгляду має певні особливості, до яких належать: необізнаність суду про зміст матеріалів провадження до початку судового розгляду; недопустимість виходу за межі

обставин, визначених обвинувальним актом; заздалегідь визначені межі та порядок дослідження доказів; наявність у сторін можливості представити суду своє бачення меж доказування (судові дебати, останнє слово обвинуваченого).

8. Вмотивованість судового рішення є засобом демонстрації встановлених судом обставин (предмет доказування) з посиланням на факти, якими суд обґрунтовує свої висновки і поясненням, чому певні докази судом прийняті, а інші не враховані (межі доказування), з аргументацією щодо правової кваліфікації встановлених фактів, з наведенням суджень про застосування норм права у конкретних межах. Належно висвітлена та обґрунтована оцінка меж доказування надає рішенню зрозумілого та переконливого характеру та є невід'ємною умовою його перевірки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азарёнок Н. В. Программа уголовного судопроизводства: цель, задачи и условия деятельности / Н. В. Азарёнок, А. А. Давлетов // Известия вузов. Правоведение. - 2007. - № 2. - С. 123-124.
2. Александров А. С. Доктринальная модель уголовно-процессуального доказательственного права РФ и Комментарии к ней / А. С. Александров, И. А. Александрова и др. - М.: Юрлитинформ, 2015. - 304 с.
3. Аленин Ю. П. Уголовно-процессуальный кодекс Украины Науч. практ. комментарий / Ю. П. Аленин. - Одеська нац. юрид. академія. Харків. Одисей. 2003. - 959 с.
4. Анохін, А.М. Предмет доказування у кримінальних провадженнях про дорожньо-транспортні пригоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.М. Анохін. - К., 2013. - 16 с.
5. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев.-М.: Наука, 1966. - 336 с.
6. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокарев. - Воронеж : ВГУ, 1980. - 192 с.
7. Алексеев С. Н. Функції прокурора по новому УПК РФ / С. Н. Алексеев // Держава й право. - 2002. - № 5. - С. 99-102.
8. Анциферов К. Д. Обвинительное начало и английский процесс / К. Д. Анциферов // Юридический вестник. - Москва, 1879. - С. 432.
9. Альперт С. А. О процессуальных функциях прокурора в советском уголовном судопроизводстве / С. А. Альперт // Проблемы соц. законности. - Харьков : Основа, 1982. - Вып. 10. - С. 94-101.
10. Альперт С. А. Защита в советском уголовном процессе / С. А. Альперт. - Харьков : Харьковский юридический ин-т, 1984. - 36 с.
11. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти / С. А. Альперт. - Харків : Основа, 1995. - 28 с.
12. Арабелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М. Арабелян. // Право України. - 2006. - № 3, - С. 19.
13. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств / В. Д. Арсеньев. - Москва : Госюриздат, 1964. - 179 с.
14. Архипова Е. А. Применение видеоконференцсвязи в уголовном судопроизводстве России и зарубежных стран : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. А. Архипова. - Москва, 2013. - С. 9.
15. Бабкова В. С. Щодо ефективності контрольної діяльності в органах прокуратури / В. С. Бабкова, О. О. Шандула // Право України. - Київ : МЮ України, 2005. - № 4. - С. 52.
16. Басай Н.М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.М. Басай. - Одеса, 2012. - 20 с.

17. Бажанов М. И. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса. Советский уголовный процесс : учебник / М. И. Бажанов. - Киев : Вища школа, 1983. - 360 с.
18. Баев О.Я. Защита доказательств в уголовном судопроизводстве: монография. – М.: Проспект, 2016. – 216 с.
19. Балашов А. Н. Действительно ли возбуждение уголовного дела - первоначальная стадия уголовного процесса / А. Н. Балашов // Соц. законность. - Москва : МЮ СССР, 1989. - № 8. - С. 53-54.
20. Бардаш А. До питання диференціації кримінально-процесуальної форми / А. Бардаш // Юридичний вісник – 2012. - № 3. – С. 130-136.
21. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності /О.М. Бандурка. Монографія. Харків. Золота миля. 2012. – 620с.
22. Безсонюк А. М. Доведеність поза розумним сумнівом та достовірність як стандарти доказування у кримінальному процесі України / А. М. Безсонюк // Судова апеляція. – 2014. – № 3 (36). – с. 23-26.
23. Безносюк, А.М. Гарантії достовірності показань підозрюваного та обвинуваченого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.М. Безносюк. - К., 2012. - 16 с.
24. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : монографія / О. В. Баулін, Н. С. Карпов. - Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. - 232 с.
25. Баулін О. В. Провадження дізнання в Україні : навч. посіб. / О. В. Баулін, С. І. Лук'янець, С. М. Стахівський. - Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. - 121 с.
26. Баулін О. В. Новації сучасного реформування інституту слідчих дії // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: Ч. 2 : матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 жовт. 2012 р.) / Нац. акад. внутр. справ. – К. : НАВС, 2012. – С. 21–24.
27. Бахин В. П. Материалы к изучению практики борьбы с преступностью / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. - Киев : Нац. акад. внутр. справ, 2007. - 489 с.
28. Банчук О.А. Новый КПК і адвокати: питання про межі добра і зла /О. Банчук// Українська правда – 2013. 21 травня.
29. Банчук О.А. Вимоги до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. / О.А. Банчук, Р.О. Куйбіда. – Київ, ІКЦ Леста. 2005. – 200с.
30. Басиста І.В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування . автореф.. докт. юрид. наук. 12.00.09. / І.В. Басиста/ Запоріжжя, 2012. – 36с.
31. Боботов С. В. Введение в правовую систему США / С. В. Боботов, И. Ю. Жигачев. - Москва : Спарк, 1997. - 196 с.
32. Боднар І. Загальнотеоретичні аспекти кримінально-процесуальної форми як засобу роз'язування завдань кримінального судочинства /І. Боднар// Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2012.- № 94. – С. 59-62.

33. Богословська Л. О. Апеляційне провадження: історія виникнення в Україні / Л. О. Богословська // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Х.: Юрінком Інтер, 2002. - С.206-209.
34. Бедняков Д. М. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. М. Бедняков. - Москва : Юрид. лит., 1991. - 205 с.
35. Безлепкин Б. Т. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Б. Т. Безлепкин. - Москва : Витрем, 2002. - 832 с.
36. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. - Москва : Юрид. лит., 1966. - 245 с.
37. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Р. С. Белкин. - Москва : Норма, 2001. - 210 с.
38. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. - Москва : Норма, 2005. - 528 с.
39. Берназ В.Д. Алгоритм деятельности следователя на начальном этапе досудебного расследования по УПК Украины / В.Д. Берназ/ Ірпень – 2013. - № 2, - С. 35-41.
40. Белоусов А. В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений / А. В. Белоусов. – М. : Норма, 2000. - 189 с.
41. Бережной О.І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах. /О.І. Бережной. – Х. СПД. ФО Вапнярчук М.М. 2006. – С. 28.
42. Бобрищев-Пушкин А.М. Эмпирические законы деятельности русского суда присяжных / А.М. Бобрищев-Пушкин – М. 1896. – 620с.
43. Божьев В.П. Избранные труды / В.П. Божьев. – М. Юрайт. 2010. – 450с.
44. Бойков А.Д. Курс советского уголовного процесса: общая часть : учебник / А. Д. Бойков, Н. А. Якубович. –М.: Юрид. лит., 1989. - 551 с.
45. Боршевский А.П. Приговор в уголовном процессе в мировых судах Бессарабии (конец 60 - 70-Х годов XIX В.) /А.П. Боршевский А. М. Сосна // Уголовное судопроизводство. 2009. № 2, -С. 23-24
46. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. - Москва : Юрид. лит., 1976. - 270 с.
47. Бринцев В. Д. Система досудового слідства / В. Д. Бринцев // Право України. - Київ : МЮ України, 1998. - № 12. - С. 100.
48. Брынцев В. Д. Судебная власть. Правосудие. Пути реформирования в Украине / В. Д. Брынцев. - Харьков : Основа, 1998. - 140 с.
49. Быховский И. Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий / И. Е. Быховский. – М.: Юрид. лит., 1976. - 150 с.
50. Варфоломеева Т. В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника / Т.В. Варфоломеева. - К: Вища школа, 1987. - 152 с.
51. Васильев А. Н. Планирование расследования преступлений / А. Н. Васильев, Г. Н. Мудьюгин, Н. А. Якубович. - Москва : Академия МВД СССР, 1957. - 100 с.

52. Великий Д. П. Единство и дифференциация уголовно-процессуальной формы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. П. Великий. - Москва, 2001. - 20 с.
53. Веретехин Е. Г. Пробелы предварительного расследования и их восполнение в суде I инстанции / Е. Г. Веретехин. - Казань : Казанский гос. ун-т, 1988. - 160 с.
54. Ветвинский Л. А. О повышении эффективности участия защитника на предварительном следствии : учеб. пособ. / Л. А. Ветвинский. - Ленинград : ЛГУ, 1966. - 204 с.
55. Ведерников Ю. А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ведерников Ю. А., Кучук А. М. ; Ун-т часас. знань. – К. : Знання України, 2009. – 219 с.
56. Викторский С. И. Русский уголовный процесс : учебник / С. И. Викторский. - Москва, 1997. - 310 с.
57. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: автореф. дис. ... доктор. юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик. - Харків : Нац. юрид. університет.2016. - 40 с.
58. Винберг А. Актуальные вопросы теории судебных доказательств в уголовном процессе / А. Винберг, Г. Кочаров, Г. Миньковский // Соц. законность. - Москва : МЮ СССР, 1963. - № 3. - С. 14.
59. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. – М. Норма. 2008. – 380с.
60. Весільський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія / В.К. Весільський – К. Правник. НАВСУ. 1999. – 126с.
61. Ворожцов С.А. Приговор в уголовном процессе: практ. пособие / С.А.. Ворожцов. - М.: Юрайт-Издат, 2003. 60с.
62. Волколуп О. В. Досудебное производство в уголовном процессе / О. В. Волколуп. - Москва : Норма, 2000. - 200 с.
63. Волколуп О. В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования / О. В. Волколуп. - Санкт-Петербург : Наука : Альфа, 2003. - 268 с.
64. Ворошило М. Судоустрій та судочинство Австрії / М. Ворошило// Юридичний вісник України. - № 27 (1096) – 2016. – С. 9.
65. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. - Тула : Автограф, 2000. - 235 с.
66. Волобуев А.Ф. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: монографія /А.Ф. Волобуев, І.М. Осика, Р.С. Степанюк, - Х. Курсор. 2009, - 320с.
67. Гагаловська, А.П. Слідчі та інші кримінально-процесуальні дії як засоби формування доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.П. Гагаловська. - К., 2012. - 16 с.
68. Галкин В. М. Средства доказывания в уголовном процессе / В. М. Галкин. - Москва : МГУ, 1967. - 234 с.

69. Галаган В. І. Кримінальний процес України : навч. посіб. / Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. – К. : Центр учбової л-ри, 2010. – 352 с.
70. Гаргат-Українчук О. М. Презумпції у кримінальному процесі України автореф. дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / О. М. Гаргат-Українчук . – Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2010 – 19 с.
71. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека / К. К. Гасанов. - Москва : Юнити : Закон и право, 2004. - 430 с.
72. Гончаров І. Деякі аспекти процесуальної самостійності слідчого / І. Гончаров // Право України. - Київ : МЮ України, 1995. - № 7. - С. 26-27.
73. Горский Г. Ф. Судебная этика / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокарев, Д. П. Котов. - Воронеж : ВГУ, 1973. - 121 с.
74. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г.Ф.Горский, Л.Д.Кокарев, П.С.Элькинд. - Воронеж : 1978. - 230 с.
75. Горшунов Д. С. Интерес в частном праве: вопросы теории / Д. С. Горшунов. - Казань : Казанский гос. ун-т, 2005. - 186 с.
76. Гришин Ю. А. К вопросу о процессуальной самостоятельности следователя / Ю. А. Гришин // Вісник ЛІВС МВС України. - Луганськ : ЛІВС МВС України, 1998. - Вип. 3. - С. 136.
77. Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого / В. Н. Григорьев. - Москва : Альпина бизнес букс, 1999. - 321 с.
78. Гриненко А. В. Конституционные основы досудебного уголовного процесса в Российской Федерации / А. В. Гриненко. - Москва : Спутник, 2000. - 258 с.
79. Гродзинский М. М. Государственный обвинитель в советском суде / М. М. Гродзинский. - Москва : Госюриздат, 1954. - 234 с.
80. Грошевой Ю. М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України / Ю. М. Грошевой, Т. М. Мірошниченко. - Х: Основа, 2002. - 110 с.
81. Грошевой Ю. М. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевой, В. М. Хотенець. - Харків : Право, 2000. - 487 с.
82. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Ю. М. Грошевой. - Харьков : Основа, 1979. - 121 с.
83. Грошевой Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства / Ю.М. Грошевой. – Х.: Основа, 1979. 98 с.
84. Горшенев В. М. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции СССР / В. М. Горшенев // Правопорядок и правовой статус личности. - Саратов : СЮИ, 1980. - С. 51.
85. Гордін Л. Я. Кримінально-процесуальні проблеми створення та діяльності слідчо-оперативних груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес и криміналістика; судова експертиза» / Л. Я. Гордін. – Х., 2008. – 18 с.

86. Гимзатетдинов Д.Р. Уголовно-процессуальная форма: монографія. /Д.Р. Гимзатетдинов, З.З. Зинатуллин. – М. Юрлитинформ. 2014. – 184с.
87. Гловюк І.В. Кримінально процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України /І.В. Гловюк – Одеса: Юридична література. 2015. – 712с.
88. Городовенко В.В. Належна правова процедура як загально-визнаний стандарт функціонування судової влади / В.В. Городовенко / Адвокат. 2012. - № 5. – С. 12-17.
89. Гуськова А. П. К вопросу о процессуальной форме современной России / А. П. Гуськова // Весник Оренбургского государственного университета. - 2008. - № 83, - С. 17.
90. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе / А. П. Гуляев. - Москва : Юрид. лит., 1981. - 298 с.
91. Гурджи Ю. А. Процессуальное обеспечение прав личности. Вопросы теории / Ю. А. Гурджи. - Одеса : Пальмира, 2006. - 173 с.
92. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств : учебник / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов ; под ред. К. Ф. Гуценко. - Москва : МГУ : Зеркало, 2002. - 300 с.
93. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. – 314 с.
94. Давыдов П. М. Обвинение в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов. - Свердловск : СЮИ, 1974. - 220 с.
95. Даниленко В. П. Незалежній Україні - незалежне слідство /В.П. Даниленко // Право України. - Київ : МЮ України, 1992. - № 16. - С. 3.
96. Деєв М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / М. В. Деєв. – Київ: КНУ ім. Шевченко, 2008. – 16 с.
97. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса / Т. Н. Добровольская. - Москва : Юрид. лит., 1971. - 138 с.
98. Добровольская Т. Н. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса / Т. Н. Добровольская. - Москва : Юрид. лит., 1977. - 151 с.
99. Дерюжинский В. Ф. Habeas Corpus Act / В. Ф. Дерюжинский. - Москва, Юрьев, типография Г. Лакмана. 1895. – XII, 392. 145 с.
100. Дорохов В. Я. Понятие доказательств в советском уголовном процессе / В. Я. Дорохов // Сов. гос. право. - Москва : 1964. - № 9. - С. 110.
101. Долежан В.В. Вимоги до прокурорів-обвинувачів у світлі рекомендацій Ради Європи / В.В. Долежан, Ю. Полянський // Вісник прокуратури. - Київ : Генеральна прокуратура України, 2003. - № 12 (30). – С.11.

102. Дроздов О.М. Судові прецеденти – джерела кримінального процесуального права України / О.М. Дроздов/ Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики – Одеса. Фенікс. 2010. – С. 124-127.
103. Дубинский А. Я. Организация деятельности следственно-оперативной группы / А. Я. Дубинский, Ю. И. Шостак. - Киев : КВШ МВД СССР, 1981. - 155 с.
104. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский. - Киев : КВШ МВД СССР, 1987. - 135 с.
105. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – К. 1984. - 213 с.
106. Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. - Минск : БГУ им. В.И. Ленина, 1971. - 128 с.
107. Ефремов А. М. Оперативно-розыскная деятельность и личность / А. М. Ефремов. - Санкт-Петербург : Санкт-Петерб. ун-т МВД России, 2000. - 239 с.
108. Ефимичев С. П. Привлечение к уголовной ответственности в качестве обвиняемого - этап стадии предварительного расследования / С. П. Ефимичев // Правоведение. - Москва : ИГПАН СССР, 1985. - № 5. - С. 31.
109. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. - 198 с.
110. Жогин Н. В. Возбуждение уголовного дела / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. - Москва : Юрид. лит., 1961. - 189 с.
111. Жогин Н. В. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, В. Г. Танасевич, Г. М. Миньковский и др. ; под. ред. Н. В. Жогина. - Москва : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
112. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. М. Заворотченко. - Київ, 2002. - 21 с.
113. Закатов А.А. Розыскная деятельность /А.А.Закатов. Волгоград, 1993. 211 с.
114. Заєць А. Принцип верховенства права (теоретико-методологічне обґрунтування) / А. Заєць // Вісник академії правових наук України. - Харків : Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, 1998. - № 1 - С. 3.
115. Заклюка А.В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування/ А.В. Заклюка: автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.09. кримінальний процес, криміналістика, оперативно розшукова діяльність. – Запоріжжя. 2016. – 21 с.
116. Захарченко О. В. Створення слідчо-оперативних груп як засіб здійснення ефективного розшуку обвинуваченого / О. В. Захарченко // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. – Д., 2007. – С. 51–54.

117. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе/ В.С.Зеленецкий.–Х.:Вища школа, 1979. 144с.

118. Зеленецкий В. С. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса / В. С. Зеленецкий, Н. В. Куркин. – Х.: Крим-арт., 2000. - 210 с.

119. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность / З. З. Зинатуллин. - Казань : Гос. ун-т, 1981. - 178 с.

120. Зозулинський А. Б. Прокурорський надзор за исполнением законов при рассмотрении в судах уголовных дел /А.Б.Зозулинський.-М.МГУ,1987. - 78 с.

121. Золотых В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе / В. В. Золотых. - Ростов-на-Дону, 1999. - 133 с.

122. Зусь Л. Д. Механизм правового регулирования / Л. Д. Зусь. - Владивосток : Дальневосточ. Владивост. ун-т, 1976. - 190 с.

123. Іващенко О. Поняття та перспективи використання засобів електронного інформування учасників судового провадження у кримінальних справах/ О. Іващенко // Вісник Львівського університету. - 2013. - Вип. 58. - С. 314-321.

124. Калатур М. В. Співвідношення понять предмета та меж доказування в кримінальному провадженні / М. В. Калатур// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – т. № 3. – С. 398-405.

125. Капліна О.В. Кримінальний процес України: підручник / О.В. Капліна, Ю.М. Грошевой, О.В. Шило. – Х. Юрид. університет. 2013. – 820с.

126. Карпов Н. С. Використання спеціальних знань слідчим у процесі розшуку осіб, які переховуються від органів слідства та суду [Електронний ресурс] / Н. С. Карпов, О. Н. Карпов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 184–194. – Режим доступу :<http://www.icpt.su/-fl=321&doc=959.html>

127. Каркач П. М. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / П. М. Каркач, М. Й. Курочка. - Луганськ : ЦНЛ, 2004. - 424 с.

128. Карнеева Л. М. Доказательства в советском уголовном процессе / Л. М. Карнеева. - Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. - 189 с.

129. Карякин Е.А. Формирование истинности приговора в состязательном судебном производстве вопросы теории и практики. монография./Е.А. Карякин. -М. Юрлитинформ. 2007. 227 с.

130. Кінаш О. Організаційна діяльність слідчого по профілактиці злочинів / О. Кінаш // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 12. - С. 64.

131. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве / Н. М. Кипнис. - Москва : Юрист, 1995. - 128 с.

132. Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини) / О. Климович // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 1. - С. 34.

133. Корж В. П. Система досудового слідства в Україні: проблеми, пошуки, міркування, пропозиції / В. П. Корж // Вісник Луганського ін-ту МВС України. - Луганськ : ЛІВС МВС України, 1999. - № 7. - С. 35.
134. Кожевников Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження / Г. К. Кожевников // Вісник національної академії прокуратури України, 2012. – № 3 (27). – С. 68–70.
135. Коновалова В. Е. Тактика допроса при расследовании преступлений / В. Е. Коновалова, А. М. Сербулов. - Киев : КВШ МВД СССР, 1978. - 110 с.
136. Коновалова В.Е. Нравственные основы судопроизводства: состояние и тенденции // В.Е. Коновалова. Выбранные творы. – Х. Апостол. 2012. – 528с.
137. Кокорев Л. Д. Участники правосудия по уголовным делам / Л. Д. Кокорев. - Воронеж : ВГУ, 1971. - 220 с.
138. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России / Н. Н. Ковтун. - Нижний Новгород, 2002. - 332 с.
139. Ковалев О. Г. Некоторые проблемы законодательного регулирования оперативно-розыскной деятельности в уголовно-исполнительной системе / О. Г. Ковалев. -М.: Полицейское право, 2006. - № 4. - С. 37.
140. Колдин В. Я. Версионний аналіз : монографія / В. Я. Колдин. – М. : Юрлітінформ, 2014. – 152 с.
141. Кондратьев Я. Ю. Використання сучасних комп'ютерних технологій у протидії транснаціональній злочинності / Я. Ю. Кондратьев, В. С. Радецький, М. Й. Христин, Ю. М. Прокопенко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/4text/4_16.htm](http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/4text/4_16.htm). – Назва з титул. екрану.
142. Корчева Т.В. Щодо питання реалізації прав учасників процесу у кримінальному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України// Т.В. Корчева, Форум права : електрон. наук. фахове вид. / ХНУВС. - 2012. - № 2. - С. 367–371.
143. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. - Саратов : СЮИ, 1978. - 147 с.
144. Корневский Ю. В. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам / Ю. В. Корневский, М. Е. Токарева. - Москва : Спарк, 2000. - 156 с.
145. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза” / М. В. Костенко. — Х., 2003. — 20 с.
146. Крупаткин Л. Г. Оценка доказательств в стадии предварительного расследования в советском уголовном процессе / Л. Г. Крупаткин. - Харьков : Харьковский юридический институт, 1957. - 180 с.

147. Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела / Н. П. Кузнецов. - Воронеж : ВГУ, 1983. - 164 с.
148. Кузнецова Н. А. Собираение и использование документов в качестве доказательств по уголовным делам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. А. Кузнецова. - Москва, 1996. - С. 14.
149. Курылев С. В. Основы теории доказывания в советском правосудии / С. В. Курылев. - Минск : БГУ им. В.И. Ленина, 1969. - 229 с.
150. Курышева Н.С. Вопросы производства по жалобе на действие (бездействие) и решения следователя и прокурора / Н.С. Курышева : монография. – М. Юритлитинформ. 2009. – 230с.
151. Куцова Э. Ф. Участники процесса, их права и обязанности / Э. Ф. Куцова. - Москва : Юрид. лит., 1975. - 380 с.
152. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. - Москва : Юрид. лит., 1986. - 260 с.
153. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе / А. М. Ларин. – М.: Юрид. лит., 1961. - 220 с.
154. Ларин А. М. Презумпция невиновности / А.М.Ларин. -М.: Юрид. лит., 1982. - 260 с.
155. Ларин А. М. От следственной версии к истине / А.М.Ларин. - М: Юрид. лит., 1976. - 190 с.
156. Ліщенко, В.М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.М. Ліщенко. - К., 2011. - 20 с.
157. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні. (2006-2011 роки) / Л. М. Лобойко. Частина 1. Загальні положення і досудове провадження: монографія. – Київ: Істина, 2012. – 288 с..
158. Лобойко Л.М. Методи кримінального процесуального права / Л.В. Лобойко/ монографія. Д: Днепр. держ. ун- т внутр. справ. 2006. 352с.
159. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство и практика / П. А. Лупинская. – М.: Юристь, 2006. - 174 с.
160. Лузгин И. М. Об особенностях оперативно-розыскных действий и их месте в криминалистике / И. М. Лузгин. - Москва : Госюриздат, 1960. - 180 с.
161. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів / Є. Д. Лук'янчиков. - Київ, 2005. - 359 с.
162. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. - Москва : Норма, 2003. - 245 с.
163. Любичев С. Г. Этические основы следственной тактики / С. Г. Любичев. - Москва : Юрид. лит., 1980. - 190 с.
164. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мазур Оксана Степанівна. – Київ, 2008. – 234 с.

165. Манаев Ю. В. Процессуальные решения следователя / Ю. В. Манаев. - Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. - 197 с.
166. Марфицин П. Г. Усмотрение следователя(уголовно-процессуальный аспект) / П. Г. Марфицин. - Омск : Омский институт МВД РФ, 2002. - 160 с.
167. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України / М. А. Маркуш. – Харків. Вапнярчук, 2007. - 208 с.
168. Машленко И. Ф. Проблема допустимости доказательств в уголовном процессе США / И. Ф. Машленко. - Москва : Юрид. лит., 1988. - 199 с.
169. Маляренко В. Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства / В. Т. Маляренко // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 3. - С. 15.
170. Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко. - Саратов : Саратовский юридический институт, 1975. - 210 с.
171. Михайловская И. Б. Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства / И.Б.Михайловская. – Москва.: Спарк, 2003. - 210 с.
172. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибрані твори / М.М. Михеєнко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. - 240с.
173. Міхеєнко М. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / М. М. Міхеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубінський. - Київ : Наукова думка, 1997. - 410 с.
174. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США / В. В. Молдован, А. В. Молдован. - Київ : Юрінком Інтер, 1999. - 180 с.
175. Морщакова Т. Г. Направление уголовных дел судом первой инстанции для дополнительного расследования / Т. Г. Морщакова. – Москва. Юрид. лит.: 1981. - 134 с.
176. Мизулина Е. Б. Презумпция невиновности / Е. Б. Мизулина // Юридическая Россия. - 2006. - № 24. - С. 13.
177. Мотовиловкер Я. О. Основные уголовно-процессуальные функции / Я. О. Мотовиловкер. - Ярославль : Ярославский ун-т, 1976. - 210 с.
178. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України / В. В. Назаров. -Харків.: Золота миля, 2009.400 с.
179. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях /В.П. Нажимов // Правоведение. - Москва : ИГП АН СССР, 1973. - № 5 –С.76.
180. Нор В. Т. Прокурорський нагляд в Україні / В. Т. Нор. - Львів : Тріада-плюс, 2012. - 280 с.
181. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация /С.С. Овчинский. - Москва : Спарк, 2000. - 220 с.

182. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини та громадянина в Україні / А. Ю. Олійник. - Київ : Алеута, 2008. - 472 с.
183. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / О.М. Овчаренко: монографія. – Харків. Право. 2008. – 280с.
184. Обрізан, Н.М. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н.М. Обрізан. - К., 2008. - 16 с.
185. Павлішін А. Стандарти доказування та формування знання у кримінальному провадженні / А. Павлішін, Х. Слюсарчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2016. – Випуск 62. – С.199-209.
186. Пашин С. М. Краткий очерк судебных реформ и революций в России / С. М. Пашин // Отечественные записки. - 2003. - № 2 (11). - С. 5-12.
187. Пашинін О.І. Актуальні проблеми досудового провадження у кримінальному процесі України /О.І. Пашинін. – Харків. Кроссруд. 2009. – 230с.
188. Півненко В. Кримінальна юстиція України: проблеми організації та діяльності / В. Півненко // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 7. - С. 19.
189. Приймаченко Д. Доказове значення пояснення особи, яка притягнена до відповідальності / Д. Приймаченко // Право України. - Київ : МЮ України, 2001. - № 5. - С. 56.
190. Пелих А. И. Критерии установления пределов доказывания в уголовном судопроизводстве / А. И. Пелих // Актуальные вопросы борьбы с преступностью. – 2015. – № 3. – С. 31-34..
191. Панасюк Т. Забезпечення конфіденційності відомостей про особу як захід забезпечення безпеки за законодавством України/ Т.Панасюк // Юридична Україна ."Юрінком Інтер". - 2006. - № 3. - С. 85-88.
192. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. - Москва : Юрид. лит., 1989. - 160 с.
193. Пещак Я. Следственные версии / Я. Пещак. -Москва: Юрид.лит., 1976. 196 с.
194. Письменный Д. П. Отказ в возбуждении уголовного дела по не реабилитирующим основаниям / Д. П. Письменный. - Киев, 1990. - 120 с.
195. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі /М.А. Погорецький. – Харків.: Арцїз, 2007. - 575 с.
196. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми / В.О. Попелюшко. Автореф. дис. докт. юрид. наук. 12.00.09. – Нац. Ун-т Острозька академія. – Київ. 2009. -38с.
197. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве / Н. И. Порубов. - Минск : БГУ им. В .И. Ленина, 1973. - 220 с.

198. Полянский Н. Н. Проблемы судебного права / Н. Н. Полянский, М. С. Строгович, В. М. Савицкий, А. А. Сельников. – Москва.: Юрид. лит., 1983. – 291 с.
199. Потеружа И. И. Роль суда второй инстанции в укреплении законности / И. И. Потеружа. – Минск : БГУ им. В. И. Ленина, 1980. – 106 с.
200. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 8 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України. – Харків, 2009. – С. 330.
201. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 р. № 2 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України. – Харків, 2009. – С. 320.
202. Про внесення змін до Положення про порядок внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування : Наказ від 14.11.2012 р. № 113 [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/v0113900-12>.
203. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – Москва : Юрид. лит., 1967. – 160 с.
204. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р. Д. Рахунов. – Москва : Юрид. лит., 1961. – 210 с.
205. Ривлин А. Л. Об уголовно-правовых и уголовно-процессуальных отношениях / А. Л. Ривлин // Правоведение. – М.:1959. – № 3. – С. 108-109.
206. Розенблит С. Я. Дознание в красной армии / С. Я. Розенблит. – Москва : Юридическое издательство, 1942. – 50 с.
207. Рогатюк І. Обвинувачення та принцип презумпції невинуватості при провадженні досудового слідства / І. Рогатюк // Право України. – Київ : МЮ, 2001. – № 10. – С. 44.
208. Разумов Е. О. Про вдосконалення непроцесуальної форми використання спеціальних знань / Е. О. Разумов, А. Е. Волкова // Криміналістичний вісник. – 2007. – Вип. 1. – С. 23–25.
209. Росинский С. Б. Нужен ли предварительный судебный контроль за производством следственных действий в жилище? / С. Б. Росинский. – Российский судья, 2009. – № 8. – С. 17-21.
210. Рушайло В. Б. Основы оперативно-розыскной деятельности : учебник / К. В. Сурков, Ю. В. Кваша ; под ред. В. Б. Рушайло. – Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т МВД РФ, 2000. – 400 с.
211. Рыжаков А. П. Субъекты уголовного процесса / А. П. Рыжаков. – Тула : Автограф, 1996. – 210 с.
212. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / В. М. Савицкий. – Москва : Юрид. лит., 1975. – 120 с.

213. Савицкий В. М. Язык процессуального закона / В. М. Савицкий. - Москва : Юрид. лит., 1987. - 120 с.
214. Савонюк Р. Ю. О цели уголовно-процессуального доказывания и задач уголовно-процессуального законодательства / Р. Ю. Савонюк // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. - 1999. - № 1. - С. 37-48.
215. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : Підручник / М. В. Салтевський. - К. : Кондор, 2005. - 588 с.
216. Саинчин А. С. Криминалистика и оперативно-розыскная деятельность: понятие и особенности тактики розыска и задержания подозреваемых : учеб. пособие // А.С.Саинчин. Междун. гуманит. ун-т. - Одеса.: Феникс, 2007. - 208 с.
217. Сокиран, М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.Ф. Сокиран. - К., 2008. - 20 с.
218. Сибилева Н. В. Допустимость доказательств в советском уголовном процессе / Н. В. Сибилева. - Киев, 1990. - 90 с.
219. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник національної академії прокуратури України. - К. : 2012. - № 2. - С. 15-27.
220. Слiнько С. В. Теорія та практика реформування досудового розслідування / С. В. Слiнько. - Харків : Владимирів, 2011. - 280 с.
221. Смирнов А. В. Состязательный процесс / А. В. Смирнов. - Санкт-Петербург : Альфа, 2001. - 200 с.
222. Солодов Д. А. Процесуальные и тактические решения следователя (сущность, проблемы оптимизации принятия) / Д. А. Солодов. - Воронеж : ВГУ, 2004. - 156 с.
223. Соловьев А. Б. Доказывание в до судебных стадиях уголовного процесса / А. Б. Соловьев. - Москва : Юридинформ, 2002. - 160 с.
224. Стецовский Ю. И. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту / Ю. И. Стецовский, А. М. Ларин. - Москва : Юрид. лит., 1988. - 200 с.
225. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / С. М. Стахівський. - Київ: НАВСУ, 2005. - 30 с.
226. Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності / В. М. Стратонов. - Херсон : Вид-во Херсонського державного університету. 2009. - 440 с.
227. Стремовский В. А. Участники предварительного следствия / В. А. Стремовский. - Ростов-на-Дону, 1966. - 150 с.
228. Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні / В. Стефанюк // Право України. - Київ : МЮ України, 2000. - № 1. - С. 15.

229. Стичинський Б. Неупереджене судочинство та юстиція: спільно до реального захисту прав і свобод людини / Б. Стичинський // Право України. - Київ: МЮ України, 2001. - № 4. - С. 3.
230. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. - Москва : Издательство академии наук СССР, 1958. - 703с.
231. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В. М. Тертишник. - Дніпро : Юрид. академія МВС України. 2002. - 429с.
232. Тепнин М. П. Руководство по дознанию в частях и учреждениях РКККА. / М. П. Тепгин. - Москва : Изд-во военной литературы, 1928. - 188 с.
233. Толочко О. Критерії визначення стандарту доказування вини поза розумнім сумнівом у кримінальному провадженні / О. Толочко // Вісник національної академії прокуратури. – 2015. – № 4. – С. 5-9.
234. Томин В. Т. Комментарий к КПК РФ / В. Т. Томин, М. П. Поляков, А. С. Александров. - Москва : Спарк, 2002. - 356 с.
235. Тагієв Р.С. Негласні слідчі розшукові дії у кримінальному судочинстві: монографія/ Р.С. Тагієв/ - Чернівці. 2016. – 450с.
236. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств: краткий очерк / А. И. Трусов. - Москва : Изд-во юрид. лит., 1960. - 174 с.
237. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса / И. В. Тыричев. - Москва : Юрид. лит., 1983. - 160 с.
238. Хоцький М. Новий проект Концепції судово-правової реформи / М. Хоцький // Право України. - Київ : МЮ України, 2000. - № 12. - С. 38.
239. Удалова Л. Д. Чинність кримінального процесуального закону / Л. Д. Удалова, С. І. Щериця. - Київ : КНТ, 2014. - 143 с.
240. Удалова Л. Д. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката / Л. Д. Удалова, С. Л. Савицька. - Київ : КНТ. - 2014. - 169 с.
241. Уварова О. О. Принцип права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика / О. О. Уварова. - Харків : Друкарня Мадрид, 2012. - 196 с.
242. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. - Казань : Казанский гос. ун-т., 1973. - 140 с.
243. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : учебник / И. Я. Фойницкий. - Санкт-Петербург : Наука, 1996. - Т. 1. - 586 с.
244. Филин Д. В. Начало досудебного производства в уголовном процессе Украины [Электронный ресурс] / Д. В. Филин // Международная ассоциация содействия правосудию. - 2013. - С. 23-35. - Режим доступа: <http://www.iuaj.net/node/1462>
245. Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности / Г. П. Химичева. - Москва : Экзамен, 2003. - 350 с.
246. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методичні засади розслідування / С. С. Чернявський. - Київ : Хай-Тек-Прес, 2010. - 624 с.
247. Чернов Р. П. Показания свидетеля как источник доказательств / Р. П. Чернов // Адвокат. - 2005. - № 5. - С. 17-21.

248. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. - Москва : Госюриздат, 1951. - 300 с.
249. Чувилев А. А. Оперативно-розыскное право / А. А. Чувилев. - Москва : Академия МВД СССР, 1999. - 120 с.
250. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / В. С. Шадрин. - Москва : Юрлитинформ, 2000. - 170 с.
251. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. - Москва : Юрид. лит., 1981. - 190 с.
252. Шило О. Г. Теоретико прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О. Г. Шило. - Харків : Право, 2011. - 472 с.
253. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. - [2-ге вид.]. - К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. - 728 с.
254. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. - 2012. - № 3-4. - С. 452-462.
255. Элькин П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / П. С. Элькин. - Москва : Юрид. лит., 1978. - 180 с.
256. Юхно О.О. Проблемні питання реалізації права на захист у кримінальному процесі України. /О.О. Юхно/ Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики. - Харків. НУВС. 2014. С. 35-40.
257. Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Ю. К. Якимович. - Томск : Изд-во Томского ун-та, 1991 - 156 с.
259. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб. - Москва : Юрид. лит., 1981. - 160 с.
260. Янович Ю. П. Проблемы совершенствования правового статуса подозреваемого и обвиняемого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. П. Янович. - Харьков : Юрид. академия, 1992. - 20 с.
261. Яновська О.Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства / О.Г. Яновська: монографія. - К. Прецедент. - 2011 - 308с.

Підписано до друку 09.11.2022.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 8,8. Умов. друк. арк. 8,1. Обл.-вид. арк. 9,8.
Наклад 50 прим. Зам. № 5681/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Рибаченко О.М.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>